

स्वपरममयपारायारपारीण-शासनमन्त्राद्-वीर्यश्रामयण-परीवकार-
 कापितकरण-तपोगच्छाधिराज-पूरितकनकवर्ति-

आचार्य श्री विजयनेमिमृगीशः

जन्म सं. १९००

दीक्षा सं. १९१५

गणित सं. १९१५

कालिक सं. १

प्रेम सं. ७

कालिक सं. १

सं. १९१५

गणित सं. १९१५

सं. १९१५

प्रेम सं. ७

पुण्यपाद सिद्धाभ्युपगम्यति श्यामविशारद निब्रह्म
आचार्य महाराजाधिराज

श्रीमान् विजयोदयसूरिः

जन्म सं. १९४४	दीक्षा सं. १९६२	पंथासप्तपद सं. १९६९
पौत्र शु. १२	वैशाख शु. ६	अषाढ शु. ९
महोपाध्यायपद सं. १९७२	आचार्यपद सं. १९७९	
मागशर वद ३	वैशाख वद २	

॥ ॐ अहम् ॥

॥ परमोपकारि पूज्यपाद सद्गुरु श्रीमद्विजय-

नेमिसुरीश्वरेभ्यो नमोनमः ॥

॥ श्रीदण्डक विस्तरार्थः ॥

ॐ प्रस्तावना ॐ

(शार्ङ्गलक्ष्मीदित छंद.)

जेनो उत्तम बोध शोध करतो तत्त्वार्थना तत्त्वनी,
एकी साथ प्रशंसना मतिधनो जेना करे. सत्त्वनी;
पाम्यो हुं ध्रुतबोध योग विधिने जेना प्रसादे करी,
वंदुं ' श्रीगुरु नेमिसुरि ' चरणे ते उपकारो स्मरी ॥१॥

सर्वज्ञ शमनरसिक प्रियबंधुमो ? निष्कारण जगदबंधु-
भावकरुणामिधु-आसन्नोपकारि-श्री महावीरप्रभुनो-अनीन भावि
वर्तमान समस्तनीधिपतिना ध्वनने अमुमरनार-अवल सिद्धान्त
ए फलमापेछे के- संसारि जीवोने कर्मोનો बंध गा मोक्ष पोतानी
अध्यवसायपरिणतिने आधीन छे.- मात्पर्य ए के.- अथम
अध्यवसायोना योगे कर्मोનો बंध अने तेथी विपरीत अनिपाति
उत्तम अध्यवसायोना योगे मोक्ष यापछे. एज रहस्यने प्रकट
करना पूज्यपाद महोपाध्याय न्यायाचार्य श्रीमद्यज्ञोविजयजी म-
हाराज प्रतिपादन करेछे के- ' मन एव मनुष्याणां, कारणं बन्ध
मोक्षयोः ॥ ' तेना प्रकारनो विशिष्ट कर्मबंध पण चउद गुणस्थान-
नको पैकी दृष्टया मूल्यवत्परावगुणस्थानक सुखीम होयछे. पंडित
तेथी अपेक्षन उपशान्त मोहादि चार गुणस्थानकोसां ते संभवतो

નથી. કારણકે તે સ્થલે કપાયોદયનો અભાવ છે. ઇથી એમિદ્ધ થયું
 કે- કપાયોદય અવસ્થામાં વિદ્યમાન આત્મપરિણતિ વિશિષ્ટ કર્મ-
 વંધમાં હેતુ થઈ શકે. એજ રહસ્ય પશ્ચમ કર્મગ્રન્થની ટીકામાં અધ્ય-
 વસાયની વ્યાખ્યા કરતાં શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિમહારાજાજી જણાવ્યું છે
 કે “અધ્યવસાનાન્યધ્યવસાયાઃ, તે ચેહ કષાયજનિતા
 જીવપરિણામવિશેષાઃ ” યથાપિ ઉપશાંતમોહાદિ ત્રણ ગુ-
 નસ્થાનકોમાં શાતાવેદનોયનો વંધ વર્તે છે, તો પણ તેને (તે
 વંધને] અધ્યવસાયનિમિત્તક સ્વીકારેલ નથી. કારણકે શ્રી-
 પંચસંગ્રહાદિમાં તેની દ્વિસમય માત્ર અલ્પસ્થિતિ પ્રતિપાદન
 કરેલ છે. વંધપરત્વે કરેલ આ સંક્ષિપ્તવિવેચન એજ જણાવેછે કે-
 જીવાજીવાદિ નવતત્ત્વો પૈકી પાંચમા આશ્રવ તત્ત્વ અને આઠમા
 વંધ તત્ત્વના ફલરૂપે મંમારિજીવો શુભાશ્રવદ્વારા કરેલ શુભ કર્મવં-
 ધના પ્રતાપે શુભ દંડકોમાં પડેલે દેવ મનુષ્યના દંડકોમાં અને અ-
 શુભાશ્રવદ્વારા કરેલ અશુભ કર્મવંધના પ્રતાપે નરકતિર્યંચોના અશુભ
 દંડકોમાં ઉત્પન્ન થાયછે. જ્યાં ઉત્પન્ન થયા પછી વિશિષ્ટમંજ્ઞાવાળા
 તે તે દેવાદિ જીવોને ૭ પ્રશ્નો પ્રાદુર્ભવે છે, જે- આ આત્માજી -
 ચોવીશ દંડકો પૈકી કયા કયા દંડકોમાં કયાકયા હેતુઓથી કેવી
 કેવી સ્થિતિ અનુભવી ? અનુત્તરદેવો પણ જેની નિરંતર અભિ-
 ત્યાષા કરી રહ્યા છે, અને જે નિર્વાણપદનું પરમ સાધન છે, એવા
 મનુષ્યમત્ત્વ રૂપ ઉચ્ચ કોટીનું સ્થાન વિદ્યમાન છતાં પણ કયા કયા
 હેતુઓથી આ જીવ તે સ્થાન મેલ્લવવામાં મંદભાગ્ય થયો?, કદાચ પા-
 મ્યો, તોપણ કયા કયા માફત્યપ્રતિવંધકરેતુઓથી યથાર્થત્યાગ મે-
 લ્લવા અમમર્થ થયો ? અને નિર્ગોદાદિમાં અનન્ત કાલસુધી રહ્યો ?
 રહે પછી એવા કયા કયા ઉત્તમમાયનો સેવવા જોડ્યે ? કે જેથી
 દીર્ઘકાલ સુધી મનુષ્યરેલ વિચિત્ર દુઃખવય સ્થિતિને ન પામે ? હ-
 ત્યાદિ અતેહદત્તો સ્ત્રી પ્રીત્તકાલની વૃષ્ટાને શાંતિ કરવામાં

अब न समान आ 'ओदण्डकविस्तरार्थ' नामको अनुरूप ग्रन्थ. ३, ५ शान आर्हतसिद्धान्तना रहस्यना अभिज्ञानबोले. संज्ञे जणाइ आबसे. ते उपरांत आ ग्रंथ सम्यग्भूतिने ओळखना-ना पांच साधनो पैकी उपपन्न १. संवेग. २. निर्वेद ३. आ व्रण गुणोनी आविर्भाव करवामां तेमज. परंपराए मोक्ष प्राप्तिमां पण असाधारण कारण छे. आटलाज विवेचन परणी. 'नवतत्त्व पछी दंडकप्रकरणनुं अध्ययन करवामां थुं प्रयोजन ? ए प्रश्नना समाधानद्वारा प्रस्तुत प्रकरणनुं. मुद्रण प्रयोजन पण सहज सम-जाय' तेम छे. यद्यपि प्रस्तुत प्रकरण सामान्यतः शब्दार्थरूपे अनेक संस्थाओद्वारा प्रकट थएल छे, तो पण तेवा सामान्य संक्षेपमात्रयी. तार्किक-तत्त्वजिज्ञासुओने संपूर्ण अर्थलाभजन्य संतोष धीलकुल प्राप्त यत्नोज नथी. कारण के— उपारे तेओ ते ते मुद्रित प्रकरणना अर्थने जाणेछे, त्यारे तेओना हृदयमां स्वभा-वेज आ प्रमाणे तर्कध्रेणि प्रादुर्भवे छे. जे — १ — दंडक ए कयो पदार्थ छे ? २—अधिक वा न्यून न स्वीकारवा चोवीस ज दंडको मानवानुं थुं कारण ? ३—सुवनपतिना दश दंडकोनी, माफक सात नारकीयोना सात दंडको न मानवामां थुं प्रयोजन ? ४—अमुक दंडकना अमुकजीवोने कदेल शरीरादिथी अधिक शरीरादि केम न होइ शके ? ५—देवोए उत्तरवैक्रिय रूपे बनावेल छनां औ-दारिक जेवा देखावा सिंहादि औदारिक केम न फहेवाय ? ६—वनस्पतिनी साधक सहस्र योजननी अवगाहना कइ अपेक्षाये ? ७—तेइंद्रिय जीवोनी व्रण गाउनी अवगाहना कया जीवनी अपे-क्षाए घटे ? ८—अवगाहनाद्वारमां वर्णवेल अवगाहना कया क्षेत्रमां कया काले संभवे ? ९—कया कया देवादि कया कया हेतुथी उत्तरवैक्रिय बनाये ? १०—देवोए बनावेल उत्तरवैक्रियनी स्थिति अर्धमासथी अधिक होय के नहि ? तेजस काययोग नहि स्वीकारवानुं थुं कार-

११-ज्यारे अहीं देवोंने संवयण न होय एम कीधुं तो पत्नी
 श्री जीवाभिगमादिमां प्रयप संवयण मान्युं तेनुं शुं समाधान ?
 १२-लेश्या कयो पदार्थ ? १३-शुं चारे गतिना जीवोंने एक सर-
 खोज लेश्या होय ? १४-शुं छद्मस्थनी अने सर्वज्ञनी शुवल
 लेश्या स्थितिनी अपेक्षाए एक सरखोज होय ? १५-समुद्घात
 शुं पदार्थ ? १६-तेने करवानु शुं कारण ? १७-कया कया जीवो
 कया कया समये कइ कइ समुद्घात करे ? १८-एक काले एकथी
 वधारे समुद्घात होय के नहि ? १९-एक ठेकाणे स्थावरोने मि-
 थ्यादृष्टि कीधा त्यारे अन्यत्र सास्वादन दर्शन मान्युं तेनुं शुं
 कारण ? २०-पर्याप्तावस्थामां विकलेन्द्रिय सम्यग्दृष्टि के मि-
 थ्यादृष्टि ? २१-विग्रहगतिमां पण अचक्षुदर्शन होय के नहि ?
 २२-चक्षुदर्शननो व्यापार क्यारे होय ? २३-शरुआतधीज प-
 रमाधार्मिको सम्यग्दृष्टि होय के नहि ? २४-विभंगज्ञानिने अव-
 धिदर्शन होय के नहि ? २५-तिर्यंचपंचेन्द्रियने अपर्याप्तावस्थामां
 अवधिज्ञान वा विभंगज्ञान होय के नहि ? २६-स्थावरोमां ज्ञान अने
 अज्ञान पैकी बेमतभेद कइ अपेक्षाए छे ? २७-सास्वादनदर्शनकाले
 ज्ञान के अज्ञान ? २८-समकाले एक जीवने ज्ञानलब्धि केटली
 होय ? २९-अमुक दंडके कहेल योगी करतां अधिक योगी नहि
 होवानुं शुं कारण ? ३०-उत्तर वैक्रिय अने आहारकना प्रारम्भे
 अनुक्रमे वैक्रियमिश्र अने आहारकमिश्र योग होय के औदारिकमि-
 श्रयोग होय ? ते वखते-अमुकज योग होय तेमां शुं कारण ? ३१-
 शुं वधाए वायुजीवोंने वैक्रियहोय ? ३२-प्रत्येक मनुष्यादिने
 लब्धिरूपे केटला उपयोग केवी रीते होय ? ३३-अमुक दंडकना
 जीवने कहेल उपयोगोर्था अधिक उपयोग केम न होय ? ३४-
 कहेल आयुःस्थिति कया जीवनी अपेक्षाए घटे ? ३५-शुं सर्व
 देवलोकोमां देवीयोनों सद्भाव होय ? ३६-इन्द्रोनुं आयुष्य ज-

ઘન્ય ભાંગે કે ઉત્કૃષ્ટ ભાંગે હોય ? ૩૭-કયા દેવલોકં સુધી ઇન્દ્રા-
દિ વ્યવસ્થા હોય ? ૩૮-સર્વેશ્વરે સંજ્ઞા ન હોય તેનું શું કારણ ?
૩૯-અન્યદર્શનકારો ભવાન્તર વિષયક ગત્યાગતિ 'ઇશ્વરેચ્છા' અને
તેની 'રેણાથી માને છે ત્યારે જૈનો કર્મદ્વારા માને છે. તેનું શું સમા-
ધાન ? ૪૦-દેવોને શ્રીભગવતીસુત્ર અને શ્રીવિચારસત્તત્ત્વમાં
૫ પર્યાપ્તિઓ અને શ્રી નવતત્ત્વ ભાષ્યાદિમાં ૬ પર્યાપ્તિઓ કીધી
તેનું શું કારણ ? ૪૧-અનુચરવિમાનવાસિ દેવોને શબ્દોચ્ચારના
અભાવે વચનપોષ કેમ ઘટે ? જો તે ન હોય તો ભાષાપર્યાપ્તિ કેવી-
રીતે ઘટે ? इत्यादि ॥

જો તેઓના તે વ્ષાજવી તર્કોનું પણ સમાધાન दीर्घકાલ
સુધી ન થાય તો એ પણ તર્કો ચિરસ્થાયિ થતાં તેઓનું સમ્યગ્દર્શન
પોતાની પૂર્વસ્થિતિ સાચવી શકશે નહિ ? કારણકે જિદ્દાસાજન્ય
તર્ક પણ કાલાન્તરે એવા સંશયરૂપે પરિણમે છે, કે- જે તર્ક-શ્રદ્ધાને
પણ અંશે અંશે ઘટાડનાર નીવડે છે. આભાવ- વર્તમાનજમાનાના
અનેક દૃષ્ટાન્તોદ્વારા અનુભવગોચર થઈ શકે તેમ છે. તેમજ પદાર્થ
તત્ત્વોનો સંગીન ઘોષ પણ પ્રકટ પયેલ તર્કોના સમાધાનનેજ
આધીન છે, જેથી તાર્કિક મહ્યસમામને સાનન્દ સમાધાન મલક્યા
પૂર્વક સંગીનબોધ સંપાદન કરાવવો. એ પણ આ પ્રસ્તુત પ્રકરણનું
શીજું મુદ્દાન પ્રયોજન છે.

હવે—?—પ્રસ્તુત પ્રકરણને શીમા કોઈપણ શબ્દથી ન
ઓળ્લખાવતાં દંઢક શબ્દથી ઓળ્લખાવવાનું શું કારણ ? ૨. કર્ત્તવ્ય
આ પ્રકરણને સ્તુતિઘન્યની માત્રક સ્વતંત્ર પદ્ધતિ રચ્યું છે કે
સિદ્ધાન્તપદ્ધતિ ? જો સિદ્ધાન્તપદ્ધતિ નો કયા કયા
સિદ્ધાન્તોને અબરંધીને રચ્યું ? ૩ તે તે સિદ્ધાન્તોમાં દંઢકોનું ન
વિસ્તરવર્જન છતાં પણ પૂણ્ણ રચનાનું શું પ્રયોજન ? આ
પ્રશ્નોનું સમાધાન કરવું વ્યાપ્તી છે— તે સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે—

૧ જીવને સ્વકર્મજન્ય ફલાનુભવ યોગ્ય કયા કયા સ્થાનકો છે ?
 ૨ આ દંડકોનું મુખ્યત્વે કરી આપણા પરમપૂજ્યતમ પશ્ચમાં
 શ્રી વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ (શ્રી ભગવતી) સૂત્ર તથા ચતુર્થોપાંગ શ્રી
 પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં સવિસ્તર વર્ણન કરેલ છે. જેથી અહીં સંજ્ઞાક્રમાદિ
 પળ પ્રાયઃ તદનુસારેજ રાખેલ છે. ૩ તેઓનું સાર્વજનિક અધ્યયન
 નહિ હોવામાં વે પ્રયોજનો છે. જે ૧ મૂલ પ્રાકૃતભાષાનો અપરિચય
 તથા વૃત્તિગ્રન્થોની સંસ્કૃત ભાષાનું કાઠિન્ય. ૨ જિનાજ્ઞાધારિ સા-
 ધુઓને પળ અધ્યયનનિમિત્તે યોગોદ્વહન ક્રિયાની આવશ્યકતા.
 તેથી સાર્વજનિક ઉપકાર કરવા માટે કર્તાઈ આ મૂલ પ્રકરણ
 રચાવેલ છે.

સજ્જનો ! જાણમાંજ હશે કે “પરિચય એ પ્રવૃત્તિનું કારણ
 છે” તેથી આ શ્રીદંડકવિસ્તરાર્થ કેટલા ભાગમાં કેવી રીતે વહેંચા-
 યેલ છે ? આ વાત પળ હુંક પરિચય કરાવવો વ્યાજબીજ છે.
 ત્રણ વિભાગે વહેંચાઈલ આ ગ્રન્થના કર્તાઈ—

૧. પ્રથમવિભાગે—મંગલાચરણાદિ કરવાપૂર્વક ચોવીશ દંડકોના
 નામો, તથા ભેદ પ્રમેદનું સવિસ્તરવર્ણન, તેમાં ઉપયોગી પ્રશ્નોત્તરો,
 ચોવીશે દ્વારોનું સવિસ્તર સ્વતંત્રવર્ણન કરવા પૂર્વક ચોવીશે દંડ-
 કોમાં તે દ્વારો સમજાવી, પર્યન્તે શ્રી પરમાત્માપાસે સ્તુતિદ્વારા મોક્ષ-
 પદની પ્રાર્થના કરી તથા સ્વપરિચય કરાવી ગ્રન્થસમાપ્તિ કરેલ છે.

૨. દ્વિતીય વિભાગે—દંડકાર્થ વિષયક વે સ્તવનો તેમાં—

૧--પ્રથમ સ્તવન શ્રીઉત્તમવિજયજી મહારાજના શિષ્ય પण्डित
 શ્રીપદ્મવિજયજીગણિભાવનગરમાં રચેલ છે. જેમાં ૨૪ દંડકોમાં ૨૯
 દ્વારો હુંકમાં સમજાવેલ છે. તેમાં ૨૪ દ્વારો ઉપરાંત ૧ નામદ્વાર જેમાં
 ૨૪ દંડકોના નામો દર્શાવેલ છે. ૨ સંપદાદ્વાર. જેમાં ૧૪ ચક્રવર્તિના
 રત્નો તથા તીર્થંકરાદિ ૯. સર્વમલી ૨૩ સંપત્તિયો કહેલ છે. ૩

ધર્મચાર-જેમાં દરેક દંડકમળે વિરતિપર્યંતી વિચારના દર્શાવેલ છે. ૪ જીવયોનિચાર-જેમાં દરેક દંડકના જીવને કેટલી કેટલી યોનિયો હોય એ ખાસ જણાવેલ છે. ૫ કુચદ્વાર-જેમાં દરેક દંડકના જીવને કેટલી કેટલી કુચગોટીયો હોય, એ અર્થ પ્રતિપાદન કરેલ છે. ૬ પાંચ દ્વારો વધારે જણાવેલ છે.

૨. શીલુસ્તવન—શ્રીવિજયદશમીવાચકના શિષ્ય શ્રી ધર્મચન્દ્રમુનિજી જેમણે ૧૭૨૯ ની સાલમાં દીશોલીપર્વના દિવસે બનાવેલ છે. જેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથમગવાનની સ્તુતિ કરવા દ્વારા મત્યાગતિના એ દ્વારો વિસ્તારથી વર્ણવેલ છે.

૩-તૃતીય વિભાગમાં — મૂળ પ્રકરણ તથા તે ઉપર સ્વોપદ્ર અવચૂર્ણિ છે, પ્રકરણકાર જિનસમુદમૂરિના પટ્ટમનિષ્ઠિન જિનદંસમુ-નીશ્વરના રાજ્યમાં વર્તમાન-શ્રીધવલચન્દ્રગણિના શિષ્ય ગગસા-રગણિ છે. તેમણે આ જિનવિશ્લિષ્ટિરૂપ દંડક પ્રકરણ જે તેમનાથી પૂર્વે સમયમાં પત્ર ઉપર યન્ત્રરૂપે લખેલ હતું. તે મુગમતાને માટે પટલે ચાલતીયો અલ્પશબ્દોમાં અર્થલાંબ લઈ શકે, એ હેતુથી પાટણમાં વિક્રમ સંવત્ ૧૫૭૨ ની સાલમાં મૂળરૂપે સુધ્યું. તેમણે અવચૂર્ણિમાં મૂળ શબ્દો આશય સંક્ષેપમાં સારી રીતે સમજાવેલ છે જેમાંના કેટલાક વ્યંજન કરણીય હોયમુદ્દાઓ એ છે જે—
૧ સ્વકીય ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનદ્વારા રાગાદિભાવ શુશુભોને દટાવવામાં યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિપરાયણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવને દૃષ્ટિવાદોપદેશકી મજ્ઞા હોય.

૨ લઘ્વિદ્વારા ઉચ્ચરવૈક્રિયકારક જીવ તે શરીરમાં અન્તર્મુહર્તે કાલથી વધુ અવસ્થાન ન કરી શકે. કારણ તેટલો કાલ વીત્યા પાદ તે જીવ ઔદારિક શરીરમાં સ્વસ્થ બનેછે.

૩ કાર્મગ્રન્થિક મતે દેવોને તથા નારકોને સંહનનનો પ્રતિપેધ તથા સૈક્યાન્નિકમતે તેનો મદ્દાવ હોયછે.

૪ — ૧૦ સંજ્ઞાઓ ઉપરાંત કેટલાએક મનુષ્યોને શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં કહેલ — ૧ મોક્ષ ૨ ધર્મ ૩ સુખ ૪ દુઃખ ૫ જુગુપ્સા ૬ શોક ૭ દ્વેષ ૮ સંજ્ઞાઓ પણ હોય છે. પરંતુ તેવા જીવો અલ્પ દો-વાધી મૂલસૂત્રમાં આ અધિકાર મૂકવા કરેલ નથી. ૯ વાયુ વિગેરેના ધ્વજાદિ સંસ્થાનો શ્રીભગવતોસૂત્રના આધારે દર્શાવેલ છે. ૬ ‘ સત્ત્વે વિ સ્વરૂપકસાયા’ આ વચન પ્રથમના અગીઆર ગુણ-સ્થાનકોના જીવોને ઉદ્દેશીને કહેલ છે. ૭ સામાન્યથી સાત નરક-સ્થાનકોમાં ત્રણ લેશ્યાઓ કહી. વિશેષથી દરેક નરકસ્થાને એકજ અવસ્થિત લેશ્યા હોય તે આ પ્રમાણે, પહેલો બીજી નરકમાં કા-પોતલેશ્યા, ત્રીજી નરકમાં ઉપરના પ્રસ્તટોમાં કારોતલેશ્યા, નીચેના પ્રસ્તટોમાં નીલલેશ્યા, ચોથી નરકમાં નીલલેશ્યા, પાંચ-મીમાં ઉપરના પ્રસ્તટોમાં નીલલેશ્યા, નીચેના પ્રસ્તટોમાં કૃણલેશ્યા. છઠ્ઠી સાતમી નરકમાં કૃણલેશ્યા અને તેથી રીતે દેવલોકમાં પણ સામાન્યથી ૬-લેશ્યાઓ કહી. વિશેષથી -ભુવનપતિ તથા વ્ય-ન્તરોમાં પહેલી-૪-લેશ્યાઓ તથા ય્યોતિષિ તથા સૌધર્મેશ્વર દેવલોકમાં તેજોલેશ્યા, ૩-૪-૫મા દેવલોકમાં પદ્મલેશ્યા હોય. આગલ અનુત્તરવિમાનસુધીના દેવસ્થાનોમાં શુક્લલેશ્યા હોય. ૮ પૃથ્વી-જલ-વનસ્પતિમાં કાર્મણ્થિકમતે બે અજ્ઞાન અને સૈદ્ધા-ન્તિકમતે ઔપશમિકદર્શનને વ્રમતાં તથા તે ત્રણ દેહકોમાં ઉત્પન્ન થતાં-ઈશ્વરસુધીનાં દેવોને સ્વીકારેલ સાસ્વાદનદર્શનના યોગે અન્તર્મુહુર્ત કાલ સુધી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં બે જ્ઞાન પણ હોય. તથા અવચૂર્ણિકારના સમયથી પશ્ચાદ્ધાવિસમયમાં ત્રિધમાન વૃત્તિકાર શ્રીરૂપચન્દ્રજી મહારાજ—જ-શ્રી હીરસૂરિજી મહારા-જના શિષ્ય ઉપાધ્યાય ભાનુચન્દ્રગણિના શિષ્ય ઉદયચંદ્રજીના શિષ્ય હતા.તેમણે વિક્રમ સંવત્ ૧૬૭૫ના જેઠ સુદ ૬ ગુરુવારે ૫૩૬ શ્લોક પ્રમાણ-અવચૂર્ણિને અનુસરનારે આ વૃત્તિ બનાવી. એમ મશસ્તિ-

મા કોઈકોદ્દામ ગણાય છે. જેમાંના કેરળાદિક કંડામ્ કરતીયજ્ઞદા ખો
 આ પ્રમાણે- ૧-મધ્યમના ૬ મહુદ્યાઓની રચના ઈન્દ્રેન્દ્રને અને ૭-
 મા કેવલીમહુદ્યાઓની રચના સમય ૮-૨-—શ્રીમન્નૈષ્ઠાશાસ્ત્રમાં ૪-
 ન સંજ્ઞાઓ પૈકી એક પણ મંદા ન હોય. કારણ-કર્મના સ્થોરમધ-
 અન્વ સંજ્ઞાઓ છે. તે સાધોપશ્ચિમિક માવ સર્વજ્ઞને ન હોય. ૧-ત્રિવેણક
 અને અનુસારશિમાનવામિ દેવો-માધવ્યે છતાં પણ પ્રયોજનના અમાર્ગ
 ઉત્તરવૈક્રિય રચના ન કરે. ૪-દેવોનું ઉત્તરવૈક્રિય શરીર-ઉમાદર્મા
 પતુરંગુલદીન છાતયોજન. કારણ-તેઓ ગ્રમીનથી બાર ઈંગુલ
 અમ્પુટ રહે છે. તથા મનુષ્યો તેવા નહિ હોવાથી બાર ઈંગુલ શ્વેતિક
 છાતયોજન પ્રમાણ ઉત્તરવૈક્રિય રચના કરે. ૫-મગાન્તરે-વાયુ મીચો-
 ને એક વૈક્રિય શરીરજ હોય એમ શ્રી અનુયોગદ્વાર કૃત્તિમાં કરેલ
 છે ૬-સંમૂર્ણિષ્ઠમ વૈનૈન્દ્રિયતિર્યચને સૈદ્ધાન્તિકમતે સેવાઈસંદનન અને
 કાર્મવન્ધિકમતે છ પ સંધયણ હોય. ૭-પરમાધાર્મિક દેવોને એક
 કૃષ્ણ લેખ્યાત્ર હોય, ૮ શ્રવણ નેત્રને કામેચ્છા શેષવ્રણને મોગેચ્છા.
 ૯-૭માં કેરલ મનુષ્યોમ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે એવા આનન્દાદિ દેવ-
 લોકના દેવો એકસમયમાં સંખ્યાતાત્ર વ્યવે તથા વપજે, કારણ—
 તેઓની ઉત્પત્તિ સંખ્યાતાત્ર એવા ગર્ભજ મનુષ્યોમાંજ હોઈ શકે છે.
 ૧૦-કર્મનાયોગે થોતાઓને કદાચ મોય ન થાય તોપણ અનુગ્રહ-
 બુદ્ધિથી ઉપદેશકને પળી નિર્જરા થાયજ.

અનન્તર જળાધેલ કાર્મવન્ધિક અને સૈદ્ધાન્તિકના વે મતમે-
 દ પૈકી અમુકજ મત સાચો છે, એવો નિર્ણય છદ્મસ્થ જીવો ન કરી
 શકે. કારણ-એ મતમેદ વાચનામેદજન્ય છે. વાચના મેદ થવાનું કાર

૧ છે-સચિકજ્ઞાનવાલા પૂજ્યપાદ ત્રિકાલમાવિ સકલનીર્થપતિ
 પ્રદારાજ્ઞાઓનો મો મૂલ્યથી એકજમલ છે. કારણ-અતીત અનન્ત
 નીર્થકરોમાંના એક પણ શ્રીમાન તીર્થંકરમહારાજાએ અર્થદેશનાદ્વારા
 એવો શબ્દપ્રયોગ નથી કર્યો જે આ- પરમાણુ આદિ પદાર્થના

સ્વરૂપને હું પોતેજ પ્રતિપાદન કરું છું પરંતુ એજ પ્રતિપાદન કર્યું છે કે—જેમ અતીત અનંતા તીર્થકરો જે પદાર્થભાવ જેવારૂપે પ્રરૂપ્યો અને ભાવિ અનંતા તીર્થકરો જે પદાર્થભાવને જેવારૂપે પ્રરૂપ્યો, તેનેજ અનુસરીને હું આ વિવક્ષિતપરમાણુ આદિ પદાર્થના સ્વરૂપને નિરૂપણ કરું છું. અને તેજ હેતુથી અવિચ્છિન્ન પ્રમાવશાલિ-ત્રિકાલાવાધિત ભવોભવ ચાહના કરવાલાયક—જૈનેન્દ્રશાસનની લોકોત્તરતા સિદ્ધ થાય છે. જેમાં ત્રિકાલભાવિ સર્વધર્મોપદેશકોમાં પ્રરૂપણા ભેદ હોઈ શકેજ નહિ. એજ પ્રણાલિકાના વિરહથી અન્યદર્શનકારોને નિરૂપાયે કહેવું પડ્યું કે—

શ્રુતિર્વિભિન્ના સ્મૃતયો વિભિન્ના,
નૈકો મુનિર્યસ્ય વચ્ચઃ પ્રમાણં । (મતં ન ભિન્નમિત્યપ્યન્યત્ર)

ધર્મસ્ય તત્ત્વં નિહિતં ગુહાયાં,

મહાજનો યેન ગતઃ સ પન્થાઃ ॥ ૧ ॥

કાલાન્તરે મૂર્ત્યાર્થવિષયક વિસ્મૃતિ આદિ હેતુઓના સંનિધાનથી વાચનાભેદ થયો. આ ભાવ ટુંકામાં શ્રીજંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ ટીકામાં વર્ણવેલ છે. તેમજ પરોપકારધુરીણ આચાર્ય શ્રીમલયગિરિ મહારાજાજી પણ શ્રી ડ્યોતિષ્કરણ્ડક નામના પ્રકીર્ણકની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે— જૈનેન્દ્રશાસનભાવિ શ્રી સ્કન્દિલાચાર્યના સમયમાં પાંચમા દુઃખમ આરાના પ્રતાપે દુર્ભિક્ષકાલ પ્રવચ્યો. જેથી સાધુઓમાં સિદ્ધાન્તવાદનાદિ પ્રવૃત્તિ મંદ થવા લાગી. દુઃકાલ ઘીલ્યા વાદ સુભિક્ષકાલ સમયે ૧—વલ્લભીપુર [વલ્લા) ૨—મધુરા એમ બે સ્થળે મંચ ભેગો થયો. જેમાં મૂર્ત્યાર્થની સંયોજનાના સમયે અતીત-દુઃકાલના પ્રતાપે મૂર્ત્યાર્થની વિસ્મૃતિ ચપ્પલી થોવાથી—વાચના-ભેદ થયો. તે અવસરે સંમાર્ગમાં અનન્નકાલ મુખી ભ્રમણકરાવનારી પ્રવચનાગાનનાથી મય પામનાર—કદાચદ્વરદિન—તથા અવ-

ધ્યાદિ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનરહિત—અને તેજ દેતુથી અમુકજ વાચનાપાઠ સત્ય છે. પવો નિશ્ચય કરવો અશક્ય જાણનાર સંઘનાયક પૂજ્યપાદ—શ્રી દેવદિગ્ગણિ સમાશ્રમણ મહારાજા વિગેરે આચાર્ય મહારાજાઓએ તે તે વાચનાઓના પાઠો પરસ્પર અવિસંવાદપણે સ્મરણને અનુસારે સદવસ્થજ પુસ્તકારૂઢ કર્યા, જેથી આજ સુધી પણ તેજ પદ્ધતિ સદવસ્થમાયે દૃષ્ટિગોચર થાય છે જેમાં અવમાને આ વે અર્થમાં સત્ય અર્થ કયો ? તે કેવલિગમ્ય છે પવો ઉલ્લેખ દેલાય છે.

આ શ્રીદંટકપ્રકરણનો અનુવાદ—હટ્ટા શબ્દાર્થ માસ્તર. ચંદુલાલ નાનચંદે લલેલ છે. અને પ્રકરણના વિષમસ્ય-લોને સૈદ્ધાન્તિક સરલશૈલીએ સ્પષ્ટ વિવેચન દિષ્પણી યન્ત્રાદિ સાથે સમજાવનાર—મારા પરમોપકારિશિરોમણિ—ચારિત્રાદિ-ગુણોને દૃદ્ધિ પમાડનાર—ઉત્તમ વ્રહ્મચર્યાદિ લોકોત્તર સદ્ગુણોને ધારણ કરનાર—જંગમકલ્પવૃક્ષ—કલિકાલે શ્રી ગૌ-તમ ગુરુસમાન—શ્રી જૈનેન્દ્રજ્ઞાસનતોર્યરક્ષણપરાયણ—પરોપકાર-શીલ—ભાવકરુણાજલનિધિ—પૂજ્યપાદ—પ્રાતઃસ્મરણીય—ભાવાચાર્ય પુરંદર—શ્રીસ્થાનાંગોક્ત પશ્ચાત્તિશયધારક—તપોગચ્છાચાર્ય શ્રીપરમ ગુરુવય શ્રીમદ્વિજયનેમિસૂરીશ્વર-ભગવત્પદ્મપૂર્વાચલનમોમણિ—સદાચારશીલવૈરાગ્યગુરુભક્તિપરાયણ, ઘાસીચંદનની માફક મધ્ય જીવોને ધ્રુવાદિના અધ્યાપનાદિદ્વારા કુતાર્થી બનાવનાર—મારા ધ્રુવાદિપાઠક, મન્ઠુતિમાંનિધ્યકારક—પરમોપકારી ગીતાર્થમુલ્ય-મિદ્ધાન્તવાચસ્પતિ—ન્યાયવિશારદ પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્વિજયોદયસૂરિજી મહારાજ છે. જેથી તેઓશ્રીનો આ અનહદ આભાર અનાગ્રહી-ગુણગ્રાહી નિશ્ચયસિક મધ્યજીવોને અવિસ્મરણીય છે, પવને મધ્ય-જીવો આ સંઘના અધ્યપન—અધ્યાપન—મનન—અને નિદિધ્યામ-નશારાદંટકોનું ચપાર્થ સ્વરૂપ સમજી. શુભ દંટકોને સુવર્ણની વેદી રુપાન, અને અશુભ દંટકોને હોદની વેદી સમાન ગણી, પોતાના

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

नमोऽस्ति तस्मै नमः, विष्णुश्चाय नमः ॥ १ ॥

भक्ति का स्वरूप सुखदायि-विश्रामदायक भावने की विशेषता है।
 जो सुखदायक है और जो सुख भूतल पर जगाय, वेने मशायो
 सुखदायि की जगह में जो सुख का जगह का मशायो केने, जो श्रीमी
 भक्ति का सुखदायि का मशायो केने, जो श्रीमी
 भक्ति का सुखदायि का मशायो केने, जो श्रीमी

Figure 1

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय —

SECRET

॥ ओं. नमः ॥

॥ स्वपरसप्यपारीण-विभीषकारधुरीण-चारुनाग्रि-तपोगन्धर्वाणि
आचार्यश्रीविजयनेमिसूरिमन्त्रगुण्यो नमः ॥

॥ अथदंडकविस्तरार्थः ॥

॥ यन्त्रादिविभूषितः ॥

नत्वा श्रीमन्महावीरं, नेमिसूरिं गुहं तथा ।

दण्डकाग्रहणं धाम्नास्य, विस्तरार्थं तनोग्रहम् ॥ १ ॥

अवतरण—आ पेंली गायामां यंगलाचरण करवा पूर्वक
दंडकरूप पदयडे श्रीकृपभदेव वगेरे २४ भगवाननी स्तुति स्वरूप
दंडकप्रकरण अपरनाम विचारछत्रीशी अथवा लघुसंग्रहणि ग्रन्थ
सांभळ्यामां भव्योने सावधान करे छे. ?

नमिडं चउवीसजिणो-तस्सुत्तवियारलेसदेसणओ ।

दंडगणहिं ते चिय-थोसामि सुणेह भोभळा ? ॥ १ ॥

(संस्कृतानुवादः)

नत्वा चतुर्विंशतिजिनान-नन्मन्त्रविचारलेखनतः ।

दंडकपदः नांश्च. मनोग्यामि शृणुध्वं भो भव्याः ? ॥ १ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

નમિડં-નમસ્કાર કરીને.
 ચડવીસ-ચોવીશ.
 જિણે-જિનેશ્વરોને.
 તસ્મુત્ત-તેમના સિદ્ધાંતનો.
 વિચાર-વિચાર-સ્વરૂપ.
 લેસ-લેશમાત્ર-કિંચિત્.
 દેસણઑ-દર્શાવવાથી.

દંડગપર્ણિ-દંડકનાં પદોવડે.
 તે-તેઓને (-શ્રીજિનેશ્વરોને)
 ચિય-નિશ્ચય.
 થોસામિ-સ્તવીશ.
 સુણેહ-સાંભળો.
 મો-હે.
 મવ્વા-મવ્યજનો !

ગાથાર્થઃ—ચોવીશ જિનેશ્વરોને નમસ્કાર કરીને તેમના સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ લેશમાત્ર દેખાડવા પૂર્વક (૨૪) દંડક+પદોવડે (-દંડકનાં સ્થાનવડે) નિશ્ચય તેમની (-જિનેશ્વરોની) સ્તુતિ કરીશ તે હે મવ્યો સાંભળો !

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગ્રંથમાં અભિધેય (-વિષય) ૨૪ પ્રશ્નની સ્તુતિ કરવાનો છે, હવે તે સ્તુતિ પ્રશ્નના ગુણનું વર્ણન-પ્રશ્નની કાર્યનું વર્ણન-પ્રશ્નનાં વચનોનું વર્ણન इत्यादि દ્વારા અનેક પ્રકારે પ્રશ્ન સ્તુતિ થઈ શકે છે, ત્યાં આ ગ્રંથકર્તા ‘ગજસાર ગુણિ’ આ ઠેકાણે સિદ્ધાન્તરૂપ પ્રશ્નનાં વચનોના વર્ણનરૂપે પ્રશ્ન સ્તુતિ કરે છે, માટે મૂળ ગાથામાં કહ્યું છે કે “ તસ્મુત્તવિચારલેસદેસણઑ-તેમના સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ લેશ માત્ર દેખાડવા પૂર્વક (ચોવીશ દંડકપદોવડે) હું તેમને સ્તવીશ. ” વળી એ પ્રમાણે જે સ્તવનાં કરવી તે પણ પહેલાં નમસ્કાર કર્યા વાદ થાય છે માટે પ્રથમમાં પ્રથમ “ ચોવીશ જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને ” એમ કહ્યું છે. ચાલુ પદ્ધતિ પણ એજ છે કે ભગવાનને પ્રથમ નમસ્કાર કર્યા વાદ તેમની સ્તુતિ વોળાય છે એજ પદ્ધતિ આ ગાથામાં દર્શાવી છે. હવે તેમના સિદ્ધાન્તનો વિચાર લેશ માત્ર દેખાડવાને જે સ્તવનાં કર-

વી છે, તે સિદ્ધાન્તનો વિચાર તો : નયવર્ણનથી—નિલેપવર્ણનથી—
દ્રવ્યાનુયોગના વર્ણનથી—ગણિતાનુયોગના વર્ણનથી इत्यादि અનેક
પ્રકારે થઈ શકે છે તો અહિં કયા પ્રકારનો વિચાર દર્શાવી સ્તવ-
ના કરવી છે? તે જણાવવાને માટે કહે છે કે—‘દંઢગપર્ણિ’—દંઢકનાં
૨૪ સ્થાન તે વડે સ્તવના કરવાની છે. અહિં જેટલા ભગવાનની
સ્તુતિ કરવી છે તેટલાં જ દંઢકનાં સ્થાનો વડે સિદ્ધાન્તનું પણ કિ-
ંચિત્ સ્વરૂપ દર્શાવવાનું છે. માટે હે ભગ્યો તમે સાંમલો.

અર્થાત્ આ દંઢક પ્રકરણ તે ૨૪ જિનેશ્વરની સ્તુતિરૂપે ર-
ચાયલું છે, અને તે સ્તુતિ પ્રશ્નનાં ગુણ વગેરેની નહિ પણ પ્રશ્નનાં
સિદ્ધાન્તગત વચનોની છે.

ભરત અને અરવતક્ષેત્રમાં પ્રતિ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીમાં
૨૪—૨૪ જ તીર્થંકરો થાય છે માટે ચોવીશની સ્તવનાથી અતીત
અનાગત વર્તમાન તમામ ચોવીશીઓ (અનન્ત ચોવીશીઓ) ની
સ્તવના થઈ ! આ પ્રકરણમાં કરેલી સ્તુતિ તે નમસ્કાર-આશીઃ-इ-
ત્યાદિ સ્વરૂપ કોઈ નહીં પણ વિગ્રાપનારૂપ છે, જે માટે પ્રકરણને અન્તે
પોતે જ ગ્રન્થકાર ‘ગજસાર મુનિ’ તે આજ્ઞા વ્યક્ત કરે છે. “દંઢતિય
વિગ્ઢ મૃલ્લદં, મ્લ્લ મમ દિન્ન મુવગ્તપયં.”

॥ પ્રથમ ગાથા તાત્પર્યર્થિ. ॥

મંગલચરણ, દંઢકપદે કરી અમિધેય, મધા પપદે કરી ભવ્ય-
જીવ અધિકારી. સંવન્ધ તથા કમ્મ મધેપતિગી મૃનઘ્યાં છે. (૧)

અવતરણ—આ ગાથામાં પ્રકરણ વક્તવ્યનાનો ઉદ્દેશ કરવા
૨૪ દંઢકનાં નામ દર્શાવે છે.

નેરડયા અસુરાઈ, પુટવાડ ઘેન્દિયાદઓ ચેવ ।

ગપ્ભયતિમિયમણુસ્મા, ચંતર જોડસિય વેમાળી ॥ ૨ ॥

१ रतिप्रिय	९ मेरुप्रभ	९ मेरुकान्त	९ रैवत
१० रतिश्रेष्ठ	१० यशस्वत्	१० भास्वन्त	१० विश्वावसु
			११ गीतरति
			१२ गीतयश
१३ यक्ष.	७ राक्षस.	९ भूत.	१६ पिशाच
१ पूर्णभद्र	१ भीम	१ सुरूप	१ कुष्माण्ड
२ माणिभद्र	२ महाभीम	२ प्रतिरूप	२ पटक
३ भैरवभद्र	३ विघ्न	३ अतिरूप	३ जोष
४ हरिभद्र	४ विनायक	४ भूनात्तम	४ आन्हक
५ सुमनाभद्र	५ जलराक्षस	५ स्कंदिक	५ काल
६ व्यतिपाति- कभद्र	६ राक्षसराक्षस	६ महास्कंदिक	६ महाकाल
७ सुभद्र	७ ब्रह्मराक्षस	७ महावेग	७ चोक्ष
८ सर्वनाभद्र		८ प्रतिच्छन्न	८ अचोक्ष
९ मनुष्ययक्ष		९ आकाशग	९ तालापिशाच
१० वनाधिपति			१० मुखरपिशाच
११ वनाहार			११ अधस्ताख
१२ रूपयक्ष			१२ देह
१३ यक्षोत्तम			१३ महादेह
			१४ महाविदेह
			१५ तृणिक
			१६ वनपिशाच

तथा १० निर्गमजृम्भक नामना व्यन्तर-

जातिना देव ते तेनां नाम—अन्नजृम्भक-पानजृम्भक-वस्त्रजृम्भक-वे-
रजृम्भक-शय्याजृम्भक-पुष्पजृम्भक-फलजृम्भक-पुष्पफलजृम्भक-वि-
द्याजृम्भक-ने अयनजृम्भक ९ १० प्रजाग्ना देवो नीच्छायांकमां

१ भी कश्यपोकश्यपो देह-महादेह ते विदेहपूवक १६
पिशाच महापिशाच ते अने श्रीनारायण भाष्यमां देहने महावि-
देह १० दे अन्नजृम्भक १० पिशाच वक्ष्यते

चित्र-विचित्र-यमक-समक-कुंचनगिरि-वૈતાલથ વક્ષસ્કાર વિ-
ગેરે વર્ણનોમાં વસે છે અને અન્નાદિ પદાર્થોમાં રસાદિકની હીનાધિ-
ક્તા કરવાની જુંભના-ચેષ્ટાવાળા હોવાથી તિર્યગ્જૂમક કહેવાય
છે. ૧ પ્રમાણે (૧૦-૧૦-૧૦-૧૨-૧૩-૭-૯-૧૬-૧૦)
ઉત્તરમેદો ૯૭ તથા ૮ મૂલમેદો મળી ૧૦૫ પ્રકારના વ્યન્તર
દેવો કથા. તથા ૫ પ્રકારના અથવા ૧૦ પ્રકારના જ્યોતિ-
ષી દેવો છે તેનાં નામ—ચંદ્ર-સૂર્ય-ગ્રહ-નક્ષત્ર-ને તારા ૧ ૫ મૂલ
જ્યોતિષી દેવો છે, તે પણ દરેક ૨૥ દ્વીપમાં ચર-ચાલતા છે, ને
૨૥ દ્વીપ વધાર સ્થિર છે. માટે ચર અને સ્થિર ૧ થે મેદવડે ગુણતાં
૧૦ મેદ તથા. દરેક ચંદ્ર ઇન્દ્રની આજ્ઞામાં રહેનાર અને પાછલ
પાછલ ચાલનાર અથવા સાથે રહેનાર દરેક ચંદ્રના ૮૮ ગ્રહ-૨૮
નક્ષત્ર-ને ૬૬૯૭૫ કોટા કોટિ તારા છે, અને સર્વ ચંદ્ર તથા સર્વ
સૂર્ય અતંતલ્ય અતંતલ્ય છે. હંતાં જાતિમેદે ૫ અથવા ૧૦ ગણાય છે.
પુનઃ ૧ ૮૮ ગ્રહ વિગેરે જે ચંદ્રનો પરિવાર કયો તેજ સૂર્યનો પરિ-
વાર પણ છે, પરન્તુ સૂર્ય ઇન્દ્રનો પરિવાર જુદો નથી, અર્થાત્ એક
જાતના પરિવાર ઉપર જે ઇન્દ્રોની આજ્ઞા છે, અથવા જે ઇન્દ્રોનો
મેદો એકજ પરિવાર છે. તેમાં પણ સૂર્ય ઇન્દ્ર કરતાં ચંદ્ર ઇન્દ્ર મોટો
મહાદેવને પુન્યવાન ચલવાન ગણાય છે, માટે સામાન્ય રીતે ગ્રહાદિ
ચંદ્રનો પરિવાર છે એમ વિશેષ પ્રસિદ્ધિ છે.

તથા 'વૈમાળો'—વૈમાનિક દેવોના મૂલ કલ્પ અને કલ્પાગીત એમ
જે મેદો છે, ઉત્તરમેદો ૨૬ અથવા ૩૮ મેદ છે—તેમાં ૧૨ કલ્પ ને
૧૪ કલ્પાગીત દેવો મળે ૨૬ મેદનાં નામ—

૧૨ કલ્પ.

- ૧ સૌધર્મ.
- ૨ ईशान.
- ૩ સનતકુમાર.
- ૪ માહેન્દ્ર.
- ૫ વ્રહ્મ.
- ૬ લાંતક.
- ૭ શુક્ર.

૮ સદસાર.

૯ આનત.

૧૦ પ્રાણત.

૧૧ આરણ.

૧૨ અચ્યુત.

૧૪ કલ્પાતીત.

- ૧ મુદર્શન.
- ૨ સુપ્રતિવદ્ધ.
- ૩ મનોરમ.
- ૪ સર્વભદ્ર.
- ૫ વિશાલ.
- ૬ સુમન.
- ૭ સૌમનસ.

૮ પ્રિયંકર.

૯ આદિત્ય.

૧૦ વિજય.

૧૧ વૈજયંત.

૧૨ જયન્ત.

૧૩ અપરાજિત.

૧૪ સર્વાર્થસિદ્ધ.

કહે
દેવો
(આ ૧ પ્રેરેયક
વાય છે.)

(આ પાંચ અનુત્તર વિમા
નવાસીદેવો કહેવાય છે.)

તથા વ્રત્તદેવલોકને અન્તે રહેનાર ૧ લોકાન્તિક દેવો છે
તથા ૩ કિલ્ચિપિક દેવો છે, તે આ પ્રમાણે—

૧. લોકાન્તિક.

૩ કિલ્ચિપિક.

૧ મારસ્વત.

૧ સૌધર્મ અને ईशान—

૧ લોકાન્તિકતા સર્વ દેવો ૨૪૪૫૫ ને મતાન્તરે ૨૨૬૩૭૭
છે. તે સર્વે ઇકાચતારી અથવા મતાન્તરે ૭-૮ અચતારી વ્રત્ત-
દેવલોકતા ધીજા પાથદે આઠ કુળનાગજાઓના મધ્યમાં રહેલા
નવ વિમાનોમાં રહેલા છે.

२ आदित्य.

३ चन्द्र.

४ अरुण.

५ गर्दभोय.

६ तुषित.

७ अट्वावाध.

८ मरुत.

९ अरिष्ट.

कल्पनी नीने रहेनारा.

२ सनत्कुमार अने माहेन्द्र

कल्पनी नीने रहेनारा.

३ लांगक कल्पनी नीने रहेनार.

ए प्रमाणे २६ अने १२ मळीने वैमानिकना ३८ भेद पण थाप छे. सर्व देव संख्या.

१० भुवनपति

१५ परमाधामी

१०५ व्यन्तर

१० ज्योतिषी

३८ वैमानिक

ए प्रमाणे “श्री द्रव्यलोकप्रकाशमां” देव-
ना भेद १७८ गणाव्या छे ते प्रमाणे अहीं
पण गणाव्या.

१७८ (इति चतुर्विंशति दंढकभेदप्रभेदवर्णनम्.)

झांका—आ २४ दंढकोमां ७ नारकीनो भेगो १ दंढक ग-
ण्यो अने १० भुवनपतिना जुदा जुदा १० दंढक गण्या तेनुं कार-
ण थुं ? तथा सम्मूर्च्छिम निर्घष अने सम्मूर्च्छिम मनुष्यनो दंढक
केम न गण्यो ?

उत्तर—आ दंढकप्रकरणना रचनार ग्रन्थकारे दंढकनी सं-
ख्या सिद्धान्तने अनुसारे राखी छे, अने सिद्धान्तोमां सर्वत्र पू-
र्वीकृत रीतेज संख्या गणानी छे, तेनुं यथार्थ कारण श्री बहुश्रुत-
गम्य छे, परन्तु प्रायः एम समजाय छे के संख्या बांधवी ए वक्ता-
नी इच्छाने आधीन छे माटे सात नारकीनो एकज ने १० भुवन०

ના ૧૦ દંડકની સંખ્યા રાખી અને સમ્મૂઁ તિર્યંચ તથા સમ્મૂઁ મનુષ્યને કંડક વચ્ચે તિર્યંચ-તથા મનુષ્યના દંડકમાં અંતર્ગત કરેલ છે. છતાં દરેક દ્વાર વર્ણન પ્રસંગે હું એ વચ્ચે ભેદમાં પણ સ્પષ્ટ સમજાય તેવી રીતે જુદો દ્વારાવતાર કરીશ.

તથા જેને ત્રિપે જીવ સ્વકૃતકર્મનો દંડ પામે તે 'દંડક' કહે-

૧. પૃથક્કારક સરખો પાઠ જેની અંદર આવે તે દંડક કહેવાય છે. જેમ 'ઉચ્ચ, નચ્ચ, ણચ્ચ, વચ્ચ, મચ્ચ' इत्यादि ગતો 'પ' દંડક ધાતુ કહેવાય છે. તેમ પ્રાયઃ સાતે નરકમાં સરખા પાઠ આલાવા 'નેરદ્યા' શબ્દે કરી સિદ્ધાન્તોમાં ઘણું કરી દેવાય છે. માટે તે એક દંડક જાણવો અને દશ ભુવનપતિઓમાં ઘણું કરી 'અસુરકુમારા' 'જાવ થણિયકુમારા' इत्यादि શબ્દો વહે અલગ અલગ આલાવાઓ સૂચવ્યા છે. માટે તે દશ-દંડકો સમજાય છે. તેજ રીતે પૃથક્કારકના અધિકારમાં ઘણે ભાગે 'પુઠ્ઠિકાદ્યા' इत्यादि શબ્દો વહે અલગ અલગ આલાવાઓ આવે છે. માટે તેના પાંચ દંડકો અલગ જણાય છે. ઘડી ગુરુસમ્પ્રદાયથી એ પણ એક હેતુ સમજાય છે જે રત્નપ્રભા તથા શર્કરાપ્રભાની વચ્ચે તેના આધાર ભૂત ઘનોદધિ-ઘનઘાત-તનુઘાત આકાશનું અન્તર છે પણ અસુરકુમાર અને નાગકુમારની વચ્ચે જેમ નરકના પાથડાનું અને નારકી જીવોનું અન્તર છે તેવું કોઈ અન્તર નથી તેવીજ રીતે સાતે નરકમાં પણ એક વીજાની વચ્ચે વીજું કોઈ અન્તર નથી માટે તે સાતે નારકીના જીવો અવ્યવહિત ગણાય છે. જેથી તેઓનો એક દંડક છે. અને ભુવનપતિમાં એક વીજાની વચ્ચે નરકના પાથડાનું અન્તર હોવાથી દરેકના અલગ અલગ મઠી દશ દંડકો જાણવા. આજ કારણથી વ્યન્તરોના અનેક પ્રકારો હોવા છતાં પણ તેમાં એક વીજાને અન્તર નહીં હોવાથી એકજ દંડક છે. તેમજ વૈમાનિકીના કલ્પ-કલ્પાતીત-લોકાન્તિક-કિલ્બિષિક इत्यादि અનેક ભેદો હોવા છતાં પણ અન્તરનો અભાવ હોવાથી તે વૈમાનિક એકજ દંડક કહેવાય છે. (સ. ચ. સે. ડ. ડ. ગ.)

बाय, अथवा दंढक शब्द ते ते जीवोनो समुदाय ग्रहण करवा माटे छे (एम श्रीदंढकवृत्तिमां कहुं छे.)

पुनः आ प्रकरणमां सूक्ष्म अने अपर्याप्त जीवोनो अधिकार पण प्रायः नथी—(श्रीदंढक वृत्तिः)

अवतरण—आ वे गाथाओमां (२४, दंढक उपर उतारवा) माटे २४ द्वारनां नाम कहेवाय छे.

संखित्तयरी उ इमा, सरीरमोगाहणा य संघयणा ।
सन्ना संठाण कसाय, लेसिन्दिय दुसमुग्धाया ॥३॥
दिह्नी दंसणनाणे, जोगुवओगोववाय चवणठिई ।
पज्जत्ति किमाहारे, सन्निगइ आगई वेण ॥४॥

(संस्कृतानुवादः)

संक्षिप्ततरा न्वियं, शरीरमवगाहना य संहननानि ।
संज्ञासंस्थानकषाय—लेन्धेन्द्रियद्विगमुद्घाताः ॥ ३ ॥
दृष्टिर्दर्शनं ज्ञानं, योग उपयोग उपपानश्च्यवनं स्थितिः ।
पर्याप्तिः किमाहारः, संनिर्गन्निगगतिर्वेदः ॥ ४ ॥

॥ शब्दायः ॥

संखित्तयरी—अति संक्षेपवादी.	संघयण—संघयण (६)
उ—बली.	सन्ना—संज्ञा (४)
इमा—आ (२४ द्वाररूपसंग्रहणी.)	संठाण—संस्थान (६)
सरीरं—शरीर (५)	कसाय—कषाय (४)
मोगाहणा—अवगाहना.	जेंम—लेन्धे (६)

ઇન્દ્રિય-ઇન્દ્રિય (૬)

દુસમુદ્યાયા-વેસમુદ્યાત.

દ્વિદ્વિ-દ્વિદ્વિ (૩)

દેસણ-દર્શન (૪)

નાણે-જ્ઞાન (૮)

જોગ-યોગ (૧૫)

ઉપઓગ-ઉપયોગ (૧૨)

ઉવવાય-ઉપપાત-(જન્મ).

ચવણ-ચ્યવન-(મરણ).

દિર્ઘ-સ્થિતિ-(આયુષ્ય)

પજ્જતિ-પર્યાસિ (૬)

કિમાહારે-કઈ દિશિનો આદાર?

સન્નિ-સંજ્ઞા (૩)

મઙ્ગ-ગતિ.

આગઙ્ગ-આગતિ.

વેણ-વેદ (૩)

ગાથાર્થઃ—અતિ સંક્ષેપવાળી (૨૪ દ્વારરૂપ સંગ્રહણી) આ (પ્રમાણે છે.)—શરીર-અવગાહના-સંઘયણ-સંજ્ઞા-સંસ્થાન-ક-પાય-લેહ્યા--ઇન્દ્રિય--વે સમુદ્યાત--દ્વિદ્વિ-દર્શન-જ્ઞાન--અજ્ઞાન--યોગ--ઉપયોગ--ઉપપાત--જન્મ--મરણ--આયુષ્ય-પર્યાસિ--કઈ દિશિ-નો આદાર--સંજ્ઞિપણું--(સંજ્ઞા)--ગતિ--આગતિ--અને વેદ (૧ ૨૪ દ્વાર છે.)

વિસ્તરાર્થઃ—૨૪ દંડકોમાં ૨૪ દ્વારોનો અવતાર માત્ર ૪૪ ગાથામાં જ કરેલો હોવાથી 'સંસ્થિતયરી ઉ ઇમા'—આ ૨૪ દ્વારરૂપ સંગ્રહણી--(સંગ્રહનું સ્ત્રીલિંગ સંગ્રહણી) અતિ સંક્ષિપ્ત છે. તે ૨૪ દ્વારોનું કિંચિત્ સ્વરૂપ કહેવાય છે.

॥ ૧ શરીરદાર. ॥

ઝીર્યતે-વિનાશ પામે તે શરીર પાંચ પ્રકારનાં છે. તે આ પ્રમાણે—? ઉદાર--(વિશાળ-પ્રધાન) ગુણવાળા એવા શ્રી નીર્ધકર-ગણધર-મર્વહ-મર્વ વિગતિ-ચક્રવર્તિ-વામુદેવ-પ્રતિવામુદેવ

૧. મુલ્ય ભાષામાં, અજ્ઞાનદાર કહ્યું તથા કાર્યગત, જ્ઞાનદાર તથા અજ્ઞાનદારને અત્યંત મળેલ છે તે અત્યંત અજ્ઞાનદારને કહ્યું પાડેલા પ્રદિ - ૨૮ દ્વાર વાચ્ય

—कन्देव—इत्यादिने प्राप्त भवुं होवाची, अथवा मोक्षगुण उदारगुण
अथवा अनंत लम्बिरूप उदारगुण ए शरीर बरेज प्राप्त भवुं हो-
वाची अथवा उदार एटले स्थूल शुद्धात्मानं वनेनुं निर्णय—अने म-
नुष्योर्नु शरीर औदारक कहेवाय छे. ?

२ तथा विविधप्रकारनी क्रियाभोवाळुं एटले एक होइने
अनेक थाय, अनेक होइने एक थाय, भूमिचर होइने आकाशचारी
थाय, आकाशचारी होइने भूमिचारी थाय, नाना होइने मोटा
थाय, मोटा होइने नाना थाय, हलकुं होइने भारी थाय, ने भारी
होइने हलकुं थाय, दृश्य होइने अदृश्य थाय, अने अदृश्य होइने
दृश्य थाय इत्यादि अनेक प्रकारनी क्रियावाळुं अथवा शक्तिवाळुं
जे शरीर ते वैक्रियशरीर सर्वदेव—सर्वनारक—केटलाएक गर्भज म-
नुष्य—केटलाएक गर्भजतिर्यच अने केटलाएक वादरपर्याप्ता वायु-
कायने होय छे. २

३ आमर्षोपधि आदि लम्बिवाळा १४ पूर्वधर मुनि महारा-
ज श्रीजिनेश्वरनी ऋद्धि देखवाने अथवा सूक्ष्मशक्तानुं निराकरण
करवाने १ हाथ प्रमाणनुं नवुं शरीर बनावी श्री विहरमान तीर्थकर
पासे मोफले ते 'आहारक शरीर कहेवाय. आ शरीरना परमाणुओ
वैक्रिय शरीरना परमाणुओधी तदन भिन्न तथा सूक्ष्म होवाची
अने केटलाएक गुण वै० शरीरधी जुदा होवाची ए शरीर वैक्रिया-
न्तर्गत न गणाय.

४ आहार पचाववामां, तेजोलेक्ष्या मूकवामां, ने शीतलेक्ष्या

१. आमा भवमां वर्ततां चारचार आहारक शरीर बना-
ये एक भवमां उगृष्ट जे चारज बनाये. आहारक शरीरनां
जघन्य दिग्दकाल ? समय, उगृष्ट छे माम अथवा मनांतरे
वर्गपृथक्पृथक् दिग्दकाल छे.

મૂકવામાં જે કારણરૂપ શરીર તે તૈજસ શરીર સર્વ સંસારી જીવને હોય. ૪

૫ કર્મપુદ્ગલોથી બનેલું તે કાર્મણ શરીર, કેટલાક આઠ કર્મ પરમાણુઓના સમુદાયરૂપ-(૧૫૮ પ્રકૃતિયોના સમુદાય)ને કહે છે. પણ તે યોગ્ય સમજાતું નથી. કારણ કાર્મણ શરીર નામ કર્મના ભેદરૂપ, ઘોરને કુંડાની જેમ સર્વ કર્મનો આધાર છે. તે કાર્મણ શરીર પણ સર્વ સંસારી જીવને હોય છે. આ શરીર જીવને પરભવમાં લઈ જનાર હોય છે. ૫ ॥ઈતિ પ્રથમં શરીરદ્વારમ્॥૧॥

॥ ૨ અવગાહનાદ્વાર. ॥

કયા જીવનું શરીર કેટલું મોટું હોય, એમ કહેવું તે અવગાહનાદ્વાર કહેવાય. ॥ ઇતિ દ્વિતીયમવગાહનાદ્વારમ્ ॥ ૨ ॥

॥ ૩ સંઘયણદ્વાર. ॥

હાડકાના સમૂહનું વંધારણ તે સંઘનન કહેવાય. તેના ૬ ભેદ આ પ્રમાણે—૧ સંધિને સ્થાને હાડકા વે છેડા એક ધીજાને પરસ્પર આંટી મારીને વાંદરીના વચ્ચાની પેઠે વઝગી રહેલા હોય, ને તે બન્ને છેડા ઉપર મધ્યમાં હાડકાના પાંદા વીંટાયલો હોય, અને તે ઉપરથી ચારે અંગને ઇટલે પ્રથમ પાટાને, તેની નીચે સંધિગતહાડકે, તેની નીચે સંધિગત ધીજા હાડકે, ને તેની નીચે પાટાને

૨. સર્વ શરીરની ઉત્પત્તિમાં. ભવાન્તર જવામાં. પ્રથમ મ-મય આહાર પુરવઠો લેવા વિગેરેમાં કારણરૂપ છે.

(ए. धामने) येदीने हाटकांनी खीली आरपार नीकळी होय, एका प्रकारांनी मधीला हाटकांनी बनवूनानुं नाम वज्रभनारान (-वज्र-खीली, कपधन-पाटी, नाराय-मकरदंड) संहनन करेवाय. १

२. हाटकांनी खीली विवाहपूर्व करेमी मंगिमहादनी मतनु. गाड, के. जेमां कपधन-पाटी, ने नाराय-मकरदंड वेत होय ते कपधननाराय संहनन करेवाय. २

३. पूर्वोक्त रीते एकलो मकरदंड होय ते नाराय संहनन. ३

४. पूर्वोक्त मकरदंड हाटकांनां वन्ने छेदाना परस्पर हनो तेंप नहिं होतां मात्र एक छेदो बीजा छेदाने मकरदंड रीते वज्र-गेळो होय ते बीजो छेदो सीधो होय, तथा तेना मध्यमांगी हाट खीली पण आरपार यड होय तो तेवी संधि रचनानुं नाम अर्थ नाराय करेवाय. ४

५. तथा हाटना. वे छेदा एक उपर एक सीधा चढेला होय ते वज्रमां खीली आरपार यड होय तो तेवी संधिरचनानुं नाम बीलिका संहनन करेवाय. ५

६. तथा हाटनो एक छेदो खोभण (-संज्ञ साडा) वाला होय अने तेमां हाटनो बीजो छेदो अटकीने रहेलो होय, तेवी संधिर चनानुं नाम छेदपृष्ठ संहनन करेवाय, आ संहननमां वे छेदा सामासामी आवीने स्पर्शला होय पण एक बीजापर चढेला होना नथी, अने खीली होनी नथी पाटे कोइ हाटने खेचेनो खोभण-मांधी बहार नीकळी जतां “ हाटकं उतरी गयुं ” करेवाय अने वे हाटकांने एका प्रकारनो आंचको लागतां खोभणमांधी नीकळी एक बीजापर चढी जाय त्यां “ हाटकं चढी गयुं ” करेवाय. तथा तलादि मसळ्यारूप सेवा वडे आर्त्त एतले पीडायलुं (-ते वडे १४ गेनाळं) होवाधी एनुं बीजुं नाम सेवार्त्त पण छे. ६ “संह-

ન્યન્તે-દૃઢીક્રિયન્તે શરીરપુદ્ગલા યેન તત્ અથવા સંહન્યન્તે સંહતિ (શક્તિ) વિશેષં પ્રાપ્યન્તે શરીરાવસ્થાવયવા યૈસ્તાનિ સંહનનાનિ” (—જેનાવડે શરીર પુદ્ગલો સંહન્યન્તે એટલે દૃઢ કરાય અથવા જેના વડે શરીરમાં રહેલા અવયવો શક્તિ વિશેષ પામે તે સંહનન એવો વ્યુત્પત્ત્યર્થ છે.) ॥ इति तृतीयं संहननद्वारम् ॥ ૩ ॥

॥ ૪ સંજ્ઞાદ્વારમ્. ॥

જેના વડે ‘સંજ્ઞાનાતિ’ એટલે જાણે છે તે સંજ્ઞા તે જ્ઞાનરૂપ અને અનુભવરૂપ એમ બે પ્રકારની છે ત્યાં મતિ—શ્રુત—ઇત્યાદિ આઠ જ્ઞાનરૂપ સંજ્ઞા છે, અને બીજી અજ્ઞાતા વેદનીયાદિકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલી આહારાદિકની અભિલાષાત્મક અનુભવરૂપ સંજ્ઞા ૪-૧૦-ને ૧૬ પ્રકારની છે. તે આ પ્રમાણે—

૧ ક્ષુધારૂપ અજ્ઞાતા વેદનીયકર્મના ઉદયથી આહાર ગ્રહણની જે ઇચ્છા તે આહારસંજ્ઞા.

૨ ભયમોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ ત્રાસ ઉપજવારૂપ તે ભયસંજ્ઞા.

૩ વેદ મોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ વિષયાભિલાષ તે મૈથુનસંજ્ઞા.

૪ લોભ મોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ તૃષ્ણા તે પરિગ્રહસંજ્ઞા.

এ চারে সংজ্ঞাও সর্ব সংজ্ঞি জীবোনে প্রগট অনুভবরূপ છે અને એકેન્દ્રિયાદિ સર્વ અસંજ્ઞિ જીવોને અસ્પૃષ્ટ અનુભવરૂપ છે. તથા ए चार संज्ञाओंમાં चार कपायरूप ૪ સંજ્ઞાઓ અને લોક તથા ઓઘ

संज्ञा मेलवतां १० संज्ञाओं पण कही छे. त्यां मतिज्ञानावरणना भयोपशमयी शब्द अने अर्थना विषयवाली सामान्य अवबोधरूप क्रिया ते ओघसंज्ञा १ अने शब्द तथा अर्थनो विशेषावबोधक्रिया ते लोकसंज्ञा, २ (इति प्रव० सारो० वृत्ति). अथवा दर्शनोपयोग ते ओघसंज्ञा अने ज्ञानोपयोग ते लोकसंज्ञा (इति ठाणांग वृत्ति.) अथवा बल्लीनुं जमीन छोडीने भीत बंटी या वृक्ष इत्यादि पर चढ़वुं इत्यादि ओघसंज्ञा, अने पुष्परहितने सद्गति न होय, वृक्षरा ते वृक्ष छे, ब्राह्मण ते देव छे, कागडा ते पूर्वज छे, मयूरीने मोरनी पांखना वायुयी अथवा मयूरनां आंसु चाटवायी गर्भ रहं छे इत्यादि लोकोप स्वच्छंदमति कल्पनायी उपनायेली कल्पना-भो ते लोकसंज्ञा (इति आचारांग वृत्ति). ए १० संज्ञाओं कही.

तथा मोह-धर्म-मुख-दुःख-जुगुप्सा-ने चोफ ए ६ संज्ञाओं भी आचारांगजीमां कहेली होवायी पूर्वोक्त १० साथे मेलवतां १६ संज्ञाओं पण थायं. जीव जे संज्ञी अथवा असंज्ञी कहेवाय छे ते ए ४-१० या १६ संज्ञाओंवटे नहि, पण आगळ कहेवाती दीर्घपान्थिकी आदि संज्ञाओंवटे संज्ञि असंज्ञिपणु कहेवाय छे.

एवंन्द्रिय जीवोमां घादर प्रत्येकवनस्पतिने अंगे १० संज्ञाओं लिगरूपे नीचे प्रमाणे कही छे—

१ वृक्षने जळनो आहार होय छे माटे एवंन्द्रियने आहारसंज्ञा.

२ वृक्षानु नामनी वनस्पतिने हाथ अडादवा तःप तो सं. पोचाइ जाय छे माटे एवंन्द्रियने भगसंज्ञा.

३ चूल्ही पोताना नुओबटे वृक्षने बींटी केहे नेधी ते एवंन्द्रियने पारिग्रहसंज्ञा.

४ रुक्मव नामनुं वृक्ष ओना आग्निनरटे फलीभूत थाय छे माटे एतेने प्रयुक्तसंज्ञा.

૫ કોકનદ નામનો કંદ હુંકારો કરે છે માટે ક્રોધસંજ્ઞા.

૬ રુદંતી વેલના રસના સ્પર્શથી સુવર્ણસિદ્ધિ થાય છે, અને તે વેલમાંથી રસનાં ટપકાં ઝરતાં રહે છે, જે પરથી માનસંજ્ઞાનું અનુમાન થાય છે. અર્થાત્ હું હોતે છતે જગત્માં ગરીબાઈ કેમ હોય? એવા અભિમાનથી આંસુ ટપકાવે છે એ હેતુથી માનસંજ્ઞાનું અનુમાન થયેલું છે.

૭ વેલડી પોતાનાં ફળોને ઢાંકી દે છે માટે માયાસંજ્ઞા.

૮ બીલી અથવા ધોળો સ્વાસ્થર પ્રાયઃ દાટેલા નિધાન ઉપર ઉગે છે અને પોતાનાં મૂળ તે નિધાનપર ફેલાવી વીંટી લે છે માટે લોભસંજ્ઞા.

૯ કમળો રાત્રે સંકોચ પામે છે માટે લોકસંજ્ઞા.

૧૦ વેલડી જમીનમાર્ગ છોડીને ભીંત યા વૃક્ષપર ઉર્ધ્વ ચઢે છે. માટે ઓઘસંજ્ઞા.

એ પ્રમાણે વાદર વનસ્પતિને ૧૦ સંજ્ઞાઓનાં લક્ષણ કહ્યાં, અને તે પ્રમાણે બીજા દરેક જીવોમાં કોઈમાં સ્પષ્ટ તો કોઈમાં અસ્પષ્ટ પણ એ સંજ્ઞાઓ રહેલી છે. (૪) ॥ઈતિચતુર્થ સંજ્ઞાદ્વારમ્॥૪॥

॥ ૫ સંસ્થાનદ્વારમ્ ॥

સામુદ્રિકશાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણસહિત વા પ્રમાણરહિત અવયવોની રચનાથી થયેલો શરીરનો શુભાશુભ આકાર તે સંસ્થાન કહેવાય. તે ૬ પ્રકારનાં છે, તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

૧ શરીરના સર્વ અવયવો પ્રમાણસર હોય તે સમચતુરસ્ર સં-

स्थान कहेवाय. आ संस्थानवाळो मनुष्ये पर्यकासने वेठेल होयतो तेना हावा दींचणयी जमणा खभा सुधीनुं माप, जमणा दींचणयी हावा खभातुं, अने पर्यकासनना मध्ययी नासिकाग्रसुधीनुं माप एक सरखुं होय छे माटे सम-सरखा छे. चतुः-(वे खभाने वे दींचणरूप)चारे अस खूणा ते जेमां ते समचतुरस्र संस्थान कहेवाय.

२. तथा न्यग्रोध एटले बडनी पेंठे नाभियी उपरना अवयवो प्रमाणसर होय ने नाभियी नीचेना अवयवो प्रमाणयी न्यूनाधिक होय ते न्यग्रोध संस्थान.

३. तथा आदि एटले पगना तळीयायी नाभि सुधीना प्रथम अंगार्धना अवयवो प्रमाणसर होय ने उपरना अवयवो प्रमाण रहित होय ते सादि संस्थान (अहि केंडलाएक आ संस्थानने सा-चि एटले शाल्मली वृक्ष सरखा आकारवाळुं एम पण कहे छे.)

४. मस्तक-ग्रीवा-हाथ-ने पग ए ४ अंग प्रमाण सर होय अने शेष अवयवो प्रमाण विनाना होय ते चामनसंस्थान.

५. मस्तक-ग्रीवा-हाथ-ने पग ए ४ अंग प्रमाणरहित होय अने धीजा अवयवो (प्रायः) प्रमाण सर होयतो कुब्जसंस्थान.

६. प्रायः सर्व अवयव प्रमाण रहित होय ते कुंडकसंस्थान ॥ इति पञ्चमं संस्थानद्वारम्. ॥ ५ ॥

॥ कपायद्वारम्. ॥

कप एटले संसारनो आय एटले लाम जेनावटे थाय ते क-पाय कहेवाय. ते ओंघ-मान-माया-ने ओंघ ए चार प्रकारना छे.

બીજા પળ ૧૬ અથવા ૬૪ પ્રકાર પ્રત્યાન્ટરગી
ષ્ટં કપાયદારમ્. ॥ ૬ ॥

॥ ૭ લેશ્યાદારમ્. ॥

‘શિષ્ટિયતે કર્મણા સહ જીવ આભિરિતિ
ત્મા કર્મવડે શિષ્ટિયતે-સંબંધવાળો થાય તે
દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે ભેદ છે,
રૂપ હેતુથી પ્રાપ્ત થતાં અમુક

દ્રવ્યલેશ્યારૂપ

એ બન્ને

એમ ૬ પ્રકારની

ણામરૂપ છે, અને

છે, પુનઃ અશુભ

ણામવાળી, ન

પોત્તલેશ્યા તેથી

તેજોલેશ્યા

હિવાળી, અને તેથી

કૃષ્ણલેશ્યા

(આત્મ પરિણામ)માં

ત્રિવિશુદ્ધ તેથી ત્રીજો

માર્ગો અનુક્રમે અધિક

તથા કાપોતલેશ્યાના

અધિક વિશુદ્ધ જાણ

લેશ્યાના શુદ્ધ અધ્યક્ષની અપેક્ષા અશુભજન ગણાય છે. તથા તેઓ આદિ પ્રયો શુભ લેશ્યામાં પણ અમંજ્ય અધ્યક્ષગાયો અનુક્રમે અધિક અધિક વિશુદ્ધ જાણવા.

તથા પ્રથમની ૧ (દ્રવ્ય)લેશ્યાઓનો વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ મ-શુભ છે, ને ત્રીજીની ૩ દ્રવ્યલેશ્યાઓનો વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ શુભ છે.

તથા મનુષ્ય અને નિર્ધીચની દ્રવ્યલેશ્યાઓ દરેક અન્તર્મુદ્દેને બદલાયા કરે છે, અર્થાત્ કૃષ્ણલેશ્યાનાં પુદ્ગલો તે અન્તર્મુદ્દે બાદ નીલાદિ ૬ માંથી કોણેણ લેશ્યારૂપ થઈ જાય છે, એજ પ્રમાણે નીલાદિ સર્વ લેશ્યાનાં પુદ્ગલોનો વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ અન્તર્મુદ્દે બાદ અન્ય લેશ્યાના વર્ણારૂપે થઈ જાય છે. માટે મનુષ્યોની લેશ્યાઓ વસ્તુ સમાન કહી છે, કારણકે વસ્તુને રંગમાં બોલનાં જેમ તદ્દ રંગમય થઈ જાય છે, તેમાં કૃષ્ણદ્રવ્યો તે નીલદ્રવ્યના સંબંધથી નીલરૂપ થઈ જાય છે. પુનઃ દેવ અને નારકની દ્રવ્યલેશ્યાઓ સ્ફટિકાવત્ કહી છે, કારણકે સ્ફટિક જેમ બિંબવર્ણના પુષ્પાદિકના સંયોગથી સર્વાંશે સ્વરૂપ ત્યાગ કર્યા વિના તે રંગવાલું દેખાય છે, પણ સ્વરૂપનો ત્યાગ નથી કરતું. માટે દેવનારકોની દ્રવ્યલેશ્યા અવસ્થિત છે. પુનઃ આવલેશ્યાઓ તો ચારે ગતિવાલાને અન્તર્મુદ્દે બાદ બદલાયા કરે છે. ચાલુ વંદક પ્રકરણના અધિકારમાં દ્રવ્યલેશ્યાનોજ અધિકાર છે. ॥ઈતિ સમ્યક્લેશ્યાદ્યારમ્. ॥૭॥

॥ ૮ ઇન્દ્રિયદ્યારમ્. ॥

૪૦૪ પૃષ્ઠે આત્મા તેનું જે ચિન્હ તે ઇન્દ્રિય, અથવા ૪૦૫ પૃષ્ઠે આત્માને જ્ઞાન થવાનું જે દ્વાર તે ઇન્દ્રિય તે સ્પર્શન-રસના-ગ્રાણ-ચક્ષુ-ને ધોત્ર એમ પાંચ પ્રકારની છે, ત્યાં સ્પર્શનાદિ ૫

ઇન્દ્રિયો દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિયરૂપ બે પ્રકારે છે, તેમાં પણ સ્પર્શ-
ન સિવાયની રસનાદિ ૪ દ્રવ્ય ઇન્દ્રિયો અભ્યન્તરનિર્વૃત્તિ અને
વાહ્યનિર્વૃત્તિ—(અંતરંગ આકાર ને વહાર દેખાતો આકાર) એમ
બે પ્રકારની છે, ત્યાં જીવદ્વા—નાક इत्यादि જે દૃષ્ટિગોચર થાય છે
તે વાહ્યનિર્વૃત્તિ છે, અને એ વાહ્ય આકારોની અંદર વિષય ગ્રહણ કર-
વાની શક્તિવાળાં, અને દૃષ્ટિથી નહિં દેખી શકાય એવાં સૂક્ષ્મ પ-
રિણામી પુદ્ગલો કદંબપુષ્પાદિ આકારે ગોઠવાયલાં છે તે અભ્ય-
ન્તરનિર્વૃત્તિ કહેવાય છે. તથા એ વસ્તુને દ્રવ્યેન્દ્રિયોમાં સ્વસ્વકાર્ય
કરવારૂપ રહેલી જે શક્તિ તે અભ્યન્તર તથા વાહ્ય ઉપકરણેન્દ્રિય
કહેવાય છે, એ પ્રસિદ્ધ સિદ્ધાન્ત છે, અને આચારાંગજીમાં તો ઇ-
ન્દ્રિયસ્થાને ગોઠવાયલા સ્વચ્છતર આત્મપ્રદેશો તે અભ્યન્તરનિ-
ર્વૃત્તિ, અને વિષયગ્રહણ શક્તિવાળાં સ્વચ્છતર સૂક્ષ્મપુદ્ગલો કે જે
કદંબપુષ્પાદિ આકારવાળા છે તે વાહ્યનિર્વૃત્તિ કહેલ છે, અર્થાત્
પ્રજ્ઞાપનાદિમાં જેને અભ્યન્તરનિર્વૃત્તિ માની છે તેને શ્રીઆચારાંગજી
વૃત્તિમાં વાહ્યનિર્વૃત્તિ માની છે, એ પ્રમાણે દ્રવ્યેન્દ્રિયના ભેદ કહ્યા.
હવે ભાવેન્દ્રિય આ પ્રમાણે—

લઘ્વિ અને ઉપયોગ એમ ભાવેન્દ્રિય બે પ્રકારની છે, ત્યાં
મતિજ્ઞાનાવરણાદિના ક્ષયોપશમથી ઇન્દ્રિયદ્વારા વિષય ગ્રહણ કર-
વાની જે આત્મશક્તિ તે લઘ્વિ ભાવેન્દ્રિય દરેક જીવમાત્રને સમ-
કાલે પાંચે ઇન્દ્રિયરૂપ હોય છે, અને પ્રાપ્ત થયેલી અભ્યન્તરનિર્વૃ-
ત્તિરૂપ દ્રવ્યેન્દ્રિયદ્વારા વિષય ગ્રહણમાં પ્રવર્તવું તે ઉપયોગ ભાવે-
ન્દ્રિય તે એક ભવમાં કોઈ જીવને એક, કોઈને બે યાવન્ કોઈને
પાંચે જુદે જુદે વચ્ચે હોય છે.

જીવ એકેન્દ્રિય દ્વોન્દ્રિય इत्यादि કહેવાય છે, તે દ્રવ્યેન્દ્રિય
પ્રાપ્તિનો અપેક્ષા છે, નહિંતર લઘ્વિરૂપ ભાવેન્દ્રિયની અપેક્ષા સર્વ

जीव पंचेन्द्रिय, अने सपयोगरूप भावेन्द्रियनी अपेक्षाए सर्वे जीव एकेन्द्रिय गणाय. इत्यादि इन्द्रिय संबंधि घणुं विवेचन नवतत्त्व-विस्तरार्थमां करेल होवायी अहिं लखायुं नयी. ॥ इत्यष्टममिन्द्रियद्वारम्. ॥ ८ ॥

॥ ९ समुद्घातद्वारम्. ॥

सम्-एकी भावे-(एकदम-शीघ्र) उत्-भवळतावडे-(आत्माना अतिमयत्नवडे) घात-कर्मपरमाणुओनो विनाश करवो ते समुद्घात, पेदना-कषाय-मरण-वैक्रिय-तैजस-आहारक-अने केवलिक ए ममाणे ७ प्रकारनी छे. ते दरेकनुं किंचित् स्वरूप आ प्रकारे—(१) समुद्घातस्वरूप—

१ अत्यन्त पेदनावडे व्याकुळ थयेलो आत्मा तीघ्र मयत्नधी

१ गायामां दु नमुण्याया-वे समुद्घात ते एक जीव समुद्घात ते बीजी अजीव समुद्घात, ए येमांशी अहिं जीवनी अधिकार घालतां होवायी मात्र जीवनीज ७ समुद्घातानुं वर्णन कर्युं छे, अने अखिल महास्फंध नामनी पुद्गल वर्णनां एका स्फंध तथा विध विधमा-(स्थाभाविक्) प्रयोगे प्रथया विधमा परिणामे परिणत ययो छनां आगळ केहेवानी केय-लि समुद्घातनी पडतिप-प्रथम समये दंड, बीजे समये कषाट, बीजे समये मंधान, चौथे समये मंधानाग्नरपुति करी गोंदमां मनं व्यापी बह पांचमे समये अग्नर मंदरण, छठे समये मंधान मंदरण. सातमे समये कषाट महरण, ते आठमे समये दंड महरण करी स्वभावस्फंध भंगुयुजी अमंग्यातमा भागनी अयगाहनवाळीं घाय. ए अखिल महास्फंध संबंधि अजीव समुद्घातानुं अने प्रयोगम नहिं होवायी अने प्रयोगे कथं नयी.

પોતાના કેટલાએક આત્મ પ્રદેશોને શરીર વહાર કાઢી મુખાદિકનાં વિવર અને સ્વભાદિકનાં અંતર પૂરી શરીરની ડંડાડ ને જાડાડ જેટલો એક સરસો દંડાકાર રચી અશાતાવેદનીયનાં ઘણાં કર્મ પુદ્ગલોનો ઉદીરણ કરણવડે ઉદયાવલિકામાં લાવી ઘાત કરે--(નિર્જરે તે વેદના સમુદ્ઘાત.

૨ અત્યંત કપાયવડે વ્યાકુલ થયેલો આત્મા કેટલાએક આત્મપ્રદેશોને શરીર વહાર કાઢી મુખાદિકનાં પોલાણ અને સ્વભાદિકનાં અંતર પૂરી પૂર્વોક્ત રીતે સ્વદેહપ્રમાણ આત્મપ્રદેશોનો દંડાકાર રચી કપાયમાહનીયકર્મનાં ઘણાં કર્મ પુદ્ગલોને ઉદીરણ કરણવડે ઉદયાવલિકામાં લાવી ઘાત કરે--(ભોગવીને નિર્જર) તે કપાય સમુદ્ઘાત.

૩ મરણના અંત અવસરે મરણથી વ્યાકુલ થયેલો આત્મા મરણથી અંતર્મુઁ પ્હેલાં પોતાના આત્મ પ્રદેશોને શરીર વહાર કાઢી જ્યાં ઉત્પન્ન થવાનો છે તે સ્થાન સુધી આત્મ પ્રદેશોને લંબાવી સ્વદેહ પ્રમાણ સ્થૂલ ને ઉત્પત્તિસ્થાન સુધી (૩૦ અસંખ્ય-યોજન) દીર્ઘ દંડાકાર રચી અંતર્મુઁ સુધી તેવીજ અવસ્થા રહી આયુષ્યકર્મનાં ઘણા પુદ્ગલોનો ઉદીરણ કરણવડે ઉદયાવલિકામાં લાવી ઘાત કરે તે મરણ સમુદ્ઘાત.

૪ વૈક્રિય લઘ્વિવાલો આત્મા પોતાના આત્મપ્રદેશોને શરીર વહાર કાઢી જે સ્થાને વૈક્રિય નવું રૂપ રચવાનું છે તે સ્થાનથી ૩૦ થી સંખ્યાતયોજન પ્રમાણ દીર્ઘ અને સ્વદેહ પ્રમાણ સ્થૂલ દંડાકાર રચી પૂર્વે વાંધેલા વૈક્રિયનામકર્મનાં પુદ્ગલોને પૂર્વોક્ત રીતે ઉદયમાં લાવવા સાથે વૈક્રિય શરીર વર્ગણનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરતો જાય ને ઉત્તરદેહની રચના કરે તે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત.

૫ તેજોલેહ્યાની લઘ્વિવાલો આત્મા પોતાના આત્મપ્રદેશોને

शरीर बहार काढी जे स्थाने तेजोनिष्ठता (अथवा शीत तेजसा) मूलत्वानी छे ते स्थान सुधी (३० श्री संख्याचमोजन) शीत अने स्वदेह प्रमाण स्थूल पदो दंडाकार रची पूर्वोपार्जित तेजस पर-
माणुभानो पूर्वोक्त रीते घान करवा पूर्वक तेजोनिष्ठता (अथवा शीततेजसा) मूले ते तेजस समुद्धान.

६ आहारक लब्धिवाला यौगुंश्वर मुनि शीतनिष्ठरानी कसि देवताने अथवा मृधमंदेह निवारवाने इत्यादि कारणयी स्वशरीर प्रमाण स्थूल अने उत्कृष्टी संख्यात योजन दीर्घ दंड फरी पूर्वोपार्जित आहारक नामकर्मनां पुद्गलो, पूर्वोक्त रीते निर्म-
स्वा पूर्वक आहारक देहयोग्य पुद्गलो ग्रहण करी आहारकशरीर रवे ते आहारकसमुद्धान.

७ जे केंद्रलिने नाम-गोप-अने वेदनीय ए ग्रण कर्मनी स्थि-
ति पोताना आयुष्यनी स्थितिथी अधिक रही होय सो ते ग्रणनी स्थितिने आयुष्यस्थिति जेटली सरली करवा माटे अन्तर्मु०
ऐन्दा जेणे आयुर्जिकरण कर्तु होय छातां कर्मस्थिति अधिक रही जाय सो तेनुं समीकरण करना माटे जेओनुं अन्तर्मु० जेटलुं आयुष्य चाकी रतुं होय एवा केंद्रलि भगवान् पोताना आत्मप्रदेशोने शरीर बहार काढी प्रथम समये लोकरना नीचेना छेडाथी उपरनां छेडा मृधी दीर्घ, ते स्वदेहप्रमाण स्थूल दंडाकार करी, बीजे समये ते दंडाकारमांथी आत्मप्रदेशोने स्वदेह प्रमाण जाडा कायम राखी उत्तर दक्षिण लंबाथी कपाट-(कमाट) आकार रची, बीजे समये पूर्व पश्चिम लंबाथी मंथान-(स्वेयानो) आकार रची, चौथे स-
मये चार आंतरा पुरी समग्र लोकमां व्याप्त थाय, तदनंतर पांचमे समये आंतरांमां रहला आत्मप्रदेशो मंदरी मथानरुा करी, छठे समये मंथानाकार मंदरी कपाटकार करी, सातमे समये कपाटकार मंदरी दंडाकार करी, आठमे समये दंड संहरी देहस्थ थाय, ते कें-
द्रलि समुद्धान.

આ આઠ સમયના પ્રયત્નથી ત્રણે કર્મોની સ્થિતિ આયુષ્ય તુલ્ય થાય, અને તે સાથે દરેક સમયે રસઘાત પણ થાય છે, એમાં ત્રીજે ચોથે ને પાંચમે સમયે અનાહારક તથા કાર્મણકાયયોગી હોય, છેલ્લેને આઠમે સમયે ઔદાઃ યોગી હોય અને વીજે છે ને સાતમે ઔદાઃ મિશ્ર યોગી હોય.

(૧) કાલ્ઠનિયમ—કેવલિ સમુઃ ૮ સમય પ્રમાણ, અને સર્વ અન્તર્મુઃ પ્રમાણ છે.

(૨) ગ્રહણવર્જનનિયમ—વેદનીય મરણને કેવલિ સમુઃ માં કર્મપરમાણુઓનો વિનાશ છે, પણ નવું ગ્રહણ નથી, કષાય સમુઃમાં કષાયમોહનીય કર્મપુદ્ગલોનો વિનાશ, અને તેથી બીજા અધિક કષાય પુદ્ગલોનું ગ્રહણ પણ થાય છે, ને જો તેમ ન થાય તો સર્વથા કર્મનો અભાવ થવાથી વીતરાગપણું પ્રાપ્ત થવાનો પ્રસંગ આવે.—તથા વૈઃ—તૈઃ—ને આહાઃ સમુઃમાં તે તે નામકર્મનાં પુદ્ગલોનો વિનાશ છે, ને તે તે દેહ વર્ગનાના પુદ્ગલોનું ગ્રહણ છે.

(૩) આભોગાનાભોગનિયમ—વેદનાકષાય—ને મરણ પછી સમુદ્ઘાત સ્વાભાવિક થાય છે, પણ જીવ જાણી જોઈને કરવા જાય તોજ વને એમ નથી માટે અનાભોગિક, અને શેષ ચારે સમુદ્ધાન જીવના વિચાર પૂર્વક થાય છે માટે આભોગિક, તથા દરેક સમુદ્ઘાતમાં આત્મપ્રદેશો શરીરથી જે વહાર નીકળે છે તે સર્વ પ્રદેશો વહાર નીકળતા નથી પણ કેટલાએક પ્રદેશો શરીરમાં પણ હોય ને બીજા કેટલાએક વહાર નીકળે છે, જેથી શરીર આત્મપ્રદેશ રહિત થાય નહિ. इत्यादि સમુઃનું વિશેષ સ્વરૂપ સિદ્ધાન્તથી જાણવું. ॥ इति नवमं समुदघातद्वारम्. ॥

॥ ૧૦ દૃષ્ટિદ્વારમ્ ॥

દૃશ્યતે અર્થાનાં સદસત્સ્વરૂપમનેનેતિ દર્શન-પદાર્થોત્તુ સત્
વા અસત્ સ્વરૂપ જેનાવડે દેખાય-(અંગાય) તે દર્શન અથવા દૃષ્ટિ
સમ્યક્-અસમ્યક્ ને મિશ્ર એમ ઘણ પ્રકાર હોવાથી સમ્યક્ત્વ-મિ-
શ્ર્યાત્વ-ને મિશ્ર એમ ૩ પ્રકારની દૃષ્ટિ છે. ત્યાં પદાર્થોત્તુ સત્ સ્વ-
રૂપ કદી સત્સ્વરૂપે ને કદી અસત્સ્વરૂપે જાણે, અસત્ સ્વરૂપને કદી
અસત્સ્વરૂપે ને કદી સત્સ્વરૂપે જાણે એ રીતે પદાર્થના સ્વરૂપને ય-
થાર્થ ન જાણે તે મિશ્ર્યાદૃષ્ટિ, પદાર્થના સત્ સ્વરૂપને સત્ સ્વરૂપે
જાણે અને અસત્ સ્વરૂપને અસત્ સ્વરૂપે જાણે એમ વસ્તુ સ્વરૂપને
યથાર્થ જાણે, તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અને પદાર્થના સત્ સ્વરૂપ વા અસ-
ત્ સ્વરૂપને સમકાલે કેટલેક અંશે યથાર્થને કેટલેક અંશે અયથાર્થ
જાણે તે મિશ્રદૃષ્ટિ એ ત્રણે દૃષ્ટિના ઉત્તર મેદ આ મમાણે—

૧ સમ્યક્ત્વ-આત્માનો પદાર્થને યથાર્થપણે જાણવારૂપ સમ્ય-
ક્ત્વગુણ રોકનાર જે દર્શન મોટનીય અને ૪ અનંતાનુયંધિ એ ૭ પ્રકૃતિ-
યો ઉપદ્રાન્ત ધર્તા-(ઉદયથી રોકાતાં) આત્માને જે શ્રદ્ધાગુણ પ્રગટ
થાય તે ઉપદ્રામ સમ્યક્ત્વ, અન્તર્મુહર્ત્વ કાઢી માય ટકે છે. તથા
ખાત્યા ભવચક્રમાં પાંચવારન, અને એક ભવમાં જે ચાર પ્રામ થાયછે.

૨ અર્થાત્ત્ર જેમ માર્ગના પાંચાથી વિવેકવિકલ્પ વગેરે
જીવ માને મા વહે અને સ્ત્રી પણ વહે, સ્ત્રીને સ્ત્રી વહે અને
સ્ત્રીને મા પણ વહે, પોતે નિર્ધન હોય છતાં ધનધાન વહે, જે
નિર્ધન પણ વહે એ પ્રમાણે સમ્ય અને અસમ્ય સન્નિરૂપે રોકે
તોપણ વિવેકાત્મક જોવાથી સમ્ય ને પણ અસમ્ય અને અસમ્ય
ને પણ અસમ્યજન મળાય. તેમ મિશ્ર્યાદૃષ્ટિ મનુ ને વધી મન
વાળે ને વધી અમન પણ જાણે છતાં અમન જાનણ જરૂર આવ.
(૧૦ માંથી ૪ થી ૭ સુધી)

તથા ૫ ૭ પ્રકૃતિયોનો સર્વથા ક્ષય થવાથી આત્માને જે શ્રદ્ધાગુણ પ્રગટ થાય તે ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ, આત્મા ભવચક્રમાં અથવા એક ભવમાં એકવાર પ્રાપ્ત થાય છે. અને અનંતકાલ સુધી રહે છે, પણ કોઈ કાલે વિનાશ પામતું નથી.

તથા ૫ ૭ પ્રકૃતિયોમાં ૬ નો ક્ષયોપશમ (વા પ્રદેશોદયમાત્ર) અને સમ્યક્ત્વ ધોદનીયનો વિપાકોદય વર્તતાં આત્માને જે શ્રદ્ધાગુણ પ્રગટ થાય તે ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વ, આત્મા ભવચક્રમાં અનંતકાલ વાર, અને એકભવમાં ઘણી હજારવાર—(પ્રાયઃ ૯૦૦૦ વાર) પ્રાપ્ત થાય છે, તથા જવન્યમાં જવન્ય અન્તર્ગત અને વધુમાં વધુ ૫ શ્રદ્ધાગુણ ૬૬ સાગરોપમથી પણ અધિકકાલ ટકે છે.

તથા અષ્ટમ સમ્યક્ત્વથી પડતાં મિથ્યાત્વે ન પહોંચે તેટલો ભવમાંનો કાલ જવ૦ ? સમય ને ૮-૬ આવલિકા પ્રમાણ જે શ્રદ્ધાન ગુણ દોષતે પતિત થતો શ્રદ્ધાગુણ, સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વ, ૫ પણ આત્મા ભવચક્રમાં ૬ વારન અને એક ભવમાં એવાર પ્રાપ્ત થાય.

૧ ૫ પ્રમાણે ૬ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ જાણવું અથવા વીજી રીતે પણ ૧-૨-૩-૪ ને ૫ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ છે તે આ પ્રમાણે—

૧ શ્રી મર્દેશોર કહેલા નવ્ય ઉપર પ્રતીતિ રાખવી તે તત્ત્વશ્રદ્ધાન નવ્ય ૧ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ કહેવાય.

દુર્વાદિકતા ઉદ્દેશાદિ પ્રયત્ન વિના સ્વાભાવિક રીતે કર્મનો વિનાશ થતાં જે સમ્યક્ત્વગુણ પ્રગટે તે નૈસર્ગિકસમ્યક્ત્વ, ૧ અને દુર્વાદિકતા ઉદ્દેશ આદિ સમ્યક્ પ્રયત્નથી થયેલું સમ્યક્ત્વ અભિગમ સમ્યક્ત્વ ૨ પણ તે પ્રકારે અથવા સમ્યક્ત્વની કાળી દેવ-પૂજા—આગાધિ વ્યવહારમુદ્ધિ કે જે સમ્યક્ત્વગુણને ઉત્પન્ન કરવામાં મદદગાર છે તે ઉપદેશાનુસર્ય ૩ અને જ્ઞાનાદિમય આત્માનો વિ-
ભાગ જે અધિકસમ્યક્ત્વ ૪ પણ તે પ્રકારે અથવા સર્વે કથું તે સમ્યક્

છે એમ માને પણ પરમાર્થ ન જાણે તેને દ્રવ્યસમ્યગ્, ૧ અને પરમાર્થ જાણના પૂર્વક શ્રીસર્વજ્ઞનું વચન સત્ય માને તેને ભાવસમ્યગ્, ૨ એમ બે પ્રકારે અથવા સમ્યક્ત્વમોહનીય પુદ્ગલના સ્વરૂપથી પ્રાપ્ત થયેલું સયોપગમ્ય સમ્યગ્ પૌદ્ગલિક હોવાથી દ્રવ્યસમ્યગ્, ૧ ને ઉપશમ તથા ક્ષાયિક સમ્યગ્ ભાવપરિણતિકરૂપ અપૌદ્ગલિક હોવાથી ભાવસમ્યગ્, ૨ એમ બે પ્રકારે, એ પ્રમાણે બે પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ, ઘણા અથવા ચાર આ રીતે છે.

૩ શ્રી સર્વજ્ઞોક્ત સમ્યક્ત્વની કર્મણીઓ દેવદર્શન-દેવ-પૂજા-યાત્રા-શાસનપ્રભાવનાં ઇત્યાદિ કરવાથી કારકસમ્યગ્, ૧ ક્રિયાં પેદા પણ ન કરે છતાં સર્વજ્ઞોક્ત તત્ત્વપર પ્રેમ ભાવ હોય તે રોચક-સમ્યગ્, ૨ ને પોતાને શ્રદ્ધા ન હોય છતાં દેશના લલિત ઇત્યાદિવડે ધીજા જીવને સમ્યક્ત્વ પમાડે તે દીપકસમ્યગ્, ૩ અભવિને પણ હોય, એ પ્રમાણે ૩ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ છે. અથવા ઉપશમ-ક્ષયોપશમ-ને ક્ષાયિક એમ ૩ પ્રકારનું સમ્યગ્ પ્રથમજ કહ્યું છે.

૪ તથા ઉપશમાદિ ૩ માં સાત્ત્વાદન ગણતાં ૪ પ્રકારનું સમ્યગ્, ૫ અને સયોપશમસમ્યગ્દ્રષ્ટિને ક્ષાયિક સમ્યગ્ પ્રાપ્ત થતાં સયોપશમના અન્ય સમયે વેદક સમ્યક્ત્વ હોય તે ગણતાં ૫ પ્રકારનું પણ સમ્યક્ત્વ થાય.

૨ નિધ્યાન્ય-અમત્ય છતાં પ્રસન્નથી એ જાત ચાલી ચાલી માટે સત્ય એમ માનવું તે અભિગ્રહ નિધ્યાન્ય, ૧ સર્વથા મન્ય છે. કોઈને મારો ગ્વોટો ન કહેવાય એમ માનવું તે અનભિગ્રહ નિધ્યાન્ય, ૨ મેં જે જાત માની તેજ સત્ય અથવા તે મન્યજ છે એમ માનવું તે અભિનિવેશિકાનિધ્યાન્ય- (કટાગ્રહી નિધ્યાન્ય), ૩ સર્વજ્ઞોક્ત વચનમાં મંદેહ કરવા- (જેમ કહ્યું છે તેમજ દ્રષ્ટે કે ધીજી રીતે દ્રષ્ટે ઇત્યાદિ) તે 'માંડાગિકનિધ્યાન્ય, ૪ અને અર્માંજી નીચેનું જે પ્ર-

૧ જોઈ પદાર્થમાં શાસ્ત્રપ્રતી જિજ્ઞાસાવહે તે મંદેહ થાય.

સ્પષ્ટ મિથ્યાત્વ છે તે અવ્યક્તમિથ્યા૦, અવગ્ના અનામોગમિ-
થ્યા૦, એ પ્રમાણે મિથ્યાત્વ—(મિથ્યાદૃષ્ટિપણું) પાંચ પ્રકારનું છે.

૩ મિશ્ર—જે પદાર્થ જોયો—સાંભળ્યો—કે અનુભવ્યો નથી તે પદાર્થ
ઉપર રુચિ કે અરુચિ ભાવ ન હોય તેમ સર્વજ્ઞોક્ત તત્ત્વપર જે રુચિ
અને અરુચિ વન્ને ન હોય તે મિશ્રદૃષ્ટિપણું ૧ જ પ્રકારનું છે.
આ મિશ્ર૦ ફક્ત અન્તર્મુજ રહે છે, ત્યારવાદ જીવ મિથ્યાત્વે વા
સમ્યક્ત્વ જાય છે. ॥ ઇતિ દશમં દૃષ્ટિદ્વારમ્. ॥૧૦॥

॥ ૧૧ દર્શનદ્વારમ્. ॥

દર્શન એટલે સામાન્ય ઉપયોગ અર્થાત્ ઘડાદિ પદાર્થનો “આ
કાંદ છે” એવો પ્રથમ જે સામાન્યવોધ થાય તે દર્શન, ચક્ષુ-
અચક્ષુ—અવધિ—ને કેવલ એમ ૪ પ્રકારનું છે તે આ પ્રમાણે—

૧ ચક્ષુ इन्द्रियદ્વારા देखेला पदार्थનો જે સામાન્ય વોધ તે च-
क्षुदर्शन.

૨ ચક્ષુ इन्द्रिय સિવાય શેષ ૪ इन्द्रिय અને मनથી થતો સામા-
ન્યવોધ તે अचक्षुदर्शन, અથવા इन्द्रिय અને मन વિના પણ જી-
વનો જે दर्शनलब्धि છે તે પણ अचक्षुदर्शन, (આ વીજો અર્થ
ग्रन्थોમાં કે सिद्धान्तમાં स्पष्ट उपलब्ध नहीं परन्तु जीवने पूर्वभ-
वमांसी आयतां मार्गमां અને अपर्याप्तावस्थाમાં इन्द्रिय-मन विना
पण उक्त प्रकारનું अचक्षु दर्शन गणेतुं છે, માટે अहि तेवा प्रकार-
वीजो अर्थ पण लख्यो છે.)

શય ન કહેવાય, કારણકે તર્ક, તથા મંદાય. શંકા એ વે
ત છે. તર્ક જિજ્ઞાસાનુષ્ટ છે. અને મંદાય તે અવિશ્વાસનુષ્ટ છે.

૩ અવધિજ્ઞાનીને અવધિજ્ઞાનવડે પ્રથમ જે સામાન્યચોષ થાય તે અવધિદર્શન. સિદ્ધાન્તમાં વિભંગજ્ઞાનિને પણ હોય છે.

૪ કેવલ જ્ઞાનવડે પ્રથમ વિશેષ ઉપયોગ થયા બાદ જે સામાન્ય ઉપયોગ થાય તે કેવલદર્શન.

દરેક પદાર્થમાં સામાન્ય અને વિશેષ ૫ જે ધર્મો રહેલા છે, ત્યાં આત્માનો ઉપયોગ ગુણ જે સમયે પદાર્થના સામાન્ય ધર્મ ઉપર પ્રવર્તતો હોય તે સમયે આત્મા દર્શન ઉપયોગવાળો ગણાય અને વિશેષ ધર્મ ઉપર પ્રવર્તતો હોય ત્યારે જ્ઞાનોપયોગ કહેવાય, ને આગલ જ્ઞાનદ્વારમાં કહેવાશે. પુનઃ ઘટ પદાર્થમાં ઘટત્વ—અને વર્ણત્વ ૫ સામાન્ય ધર્મ, અને અમુક સ્થાનનો, અમુકનો ધનાયેલો, અમુક વર્ણનો, અમુક ઉપયોગમાં આવનારો ઇત્યાદિ અનેક વિશેષ ધર્મો છે. તથા આ દર્શનત્રું ધીજું નામ નિરાકાર ઉપયોગ પણ છે. ॥ ૬-ત્યેકાદર્શ દર્શનદ્વારમ્. ૧૧

॥ ૧૨ જ્ઞાનદ્વારમ્. ॥

આત્માનો પદાર્થ પ્રત્યે જે વિશેષ ઉપયોગ તે જ્ઞાન, અથવા દરેક પદાર્થમાં સામાન્ય ધર્મ અને વિશેષધર્મ ૫ જે ધર્મો છે, ત્યાં આત્માનો ઉપયોગ જે સમયે પદાર્થના વિશેષ ધર્મ પ્રત્યે પ્રવર્તે તે સમયે આત્મા જ્ઞાન ઉપયોગવાળો કહેવાય. તેમાં રૂઘસ્થ જીવને પ્રથમ અન્નમૃંઃ મુઠી સામાન્ય ઉપયોગ ને ત્યારબાદ અન્નમૃંઃ જ્ઞાનોપયોગ, અને શ્રી મર્ષજ્ઞને કેવલજ્ઞાન ઉત્પત્તિસમયે કેવલજ્ઞાન અને ધીજે સમયે કેવલજ્ઞાન ત્રીજે સમયે કેવલજ્ઞાન ૪ થે સમયે કેવલદર્શન ૫ પ્રમાણે એકેક સમયને અન્તરે દર્શનોપયોગને જ્ઞાનોપયોગ પરાવર્તમાન થયા કાં છે પુનઃ અર્ધિ જ્ઞાન તે સમ્યગ્જ્ઞાન ગ્રહણ કરવું

પણ વિપરીતજ્ઞાન નહિ, કારણકે વિપરીત--અયથાર્થ જ્ઞાન માટે તો ? ૩ મું અજ્ઞાનદ્વાર આગલજ કહેશે, ત્યાં સર્વજ્ઞોવત તત્ત્વ ઉપર પ્રતી-
તિપૂર્વક સમ્યગ્દષ્ટિનું જે જ્ઞાન તે જ્ઞાન કહેવાય તે પાંચ પ્રકારનું
આ પ્રમાણે છે—

૧ મન અને ઇન્દ્રિયોદ્વારા થતું અક્ષરોપલબ્ધિ રહિત જે યથાર્થ
જ્ઞાન તે મતિજ્ઞાન.

૨ મન અને ઇન્દ્રિયોદ્વારા થતું અક્ષરોપલબ્ધિરૂપ (અથવા અર્થ-
વાચક) યથાર્થજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન.

૩ મન અને ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાવિના આત્મસાક્ષાત્ થતું રૂપી પ-
દાર્થનું યથાર્થજ્ઞાન તે અવધિજ્ઞાન.

૪ મન અને ઇન્દ્રિયો વિના આત્મસાક્ષાત્ મનઃપણે પરિણમેલા પુ-
રુષલોનું જ્ઞાન તે મનઃપર્યવજ્ઞાન (આ જ્ઞાન યથાર્થ જ હોય છે.)

૫ મન અને ઇન્દ્રિયો વિના સર્વ દ્રવ્ય અને સર્વ પર્યાયનુ એક
સમયમાં જે જ્ઞાન થવું તે કેવલજ્ઞાન.

૧ પાંચ જ્ઞાનમાં પ્રથમ મતિજ્ઞાની દ્રવ્યમાં સર્વ દ્રવ્યને સા-
માન્યથી જાણે છે, ક્ષેત્રથી લોક અને અલોક સર્વ ક્ષેત્ર (માં રહે-
લા પદાર્થોને) સામાન્યથી જાણે છે. કાલથી ત્રણે કાલને સામા-
ન્યથી જાણે, અને ભાવથી અનંતમા ભાગ જેટલા અનંત પર્યાય જાણે.

શ્રુતજ્ઞાની દ્રવ્યથી અભિલાષ્ય--(વચનગોચર) દ્રવ્યોને
જાણે, અને દેશે, ક્ષેત્રથી લોકાલોક સર્વ ક્ષેત્રને, કાલથી ત્રણે
કાલને, અને ભાવથી અભિલાષ્ય પર્યાયો જે અનંતમા ભાગ જેટલા
અનંત છે તે સર્વ જાણે--દેશે (અથવા કર્મગ્રંથટીકા વગેરેમાં સર્વ
દ્રવ્ય--સર્વક્ષેત્ર--સર્વકાલ--ને સર્વ ભાવ જાણે દેશે એમ પણ કહ્યું છે.)

અવધિજ્ઞાની દ્રવ્યથી સર્વરૂપીદ્રવ્ય, ક્ષેત્રથી અસંખ્ય લોક

પ્રમાણ, કાલ્પી અસંસ્થકાલ્પ, ને માત્રથી અનંતમા માગ જેટલા અનંત પર્યાયોને જાણે અને રહે.

॥ ૧૩ અજ્ઞાનદ્વારમ્ ॥

અજ્ઞાન પટલે જ્ઞાનનો અભાવ એવો અર્થ નથી પણ એ પટલે અયયાર્થ-વિપરીત જ્ઞાન તે અજ્ઞાન એ અજ્ઞાન મિથ્યાદૃષ્ટિ ઝીવને માનેતું છે. કારણકે મિથ્યાદૃષ્ટિ ઝીવ કોઈપણ પદાર્થના સ્વરૂપને સર્વજ્ઞોક્ત વચનાનુસારે જાણતો અથવા ઓછાતો નથી પણ, સ્વકલ્પનાવડે નિર્ણય કરેલા સ્વરૂપે ઓછા છે, અને પોતે સર્વજ્ઞ નથી માટે કોઈ પદાર્થમાં કોઈ સ્વરૂપ ટલટ રીતે પણ સ્વીકારાય અને કોઈ સ્વરૂપ સમ્યગ્ રીતે પણ સ્વીકારાય છતાં સ્વકલ્પિતસ્વરૂપ હોવાથી ઘનસ્વરૂપે સ્વીકાર કરવો તે અયયાર્થ છે. માટે મિથ્યાદૃષ્ટિનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાન છે. જેમકે નાહી પરીક્ષામાં અનુભવ વિનાનો વૈદ્ય રોગની વયાર્થ ચિકિત્સા કરી શકે નહિ. તેમ સ્વકલ્પિત સ્વરૂપવડે પદાર્થનું યયાર્થ જ્ઞાન થાય નહિ, તે અજ્ઞાન ૩ પ્રકારનું છે તે આ પ્રમાણે—

૧. મન અને ઇન્દ્રિયોવડે થતું (અક્ષરોપલગ્નિ વિનાનું) અયયાર્થ જ્ઞાન તે મતિ અજ્ઞાન.

૨. મન અને ઇન્દ્રિયોવડે થતું અક્ષરોપલગ્નિરૂપ અયયાર્થજ્ઞાન તે શ્રુતઅજ્ઞાન.

૩. મન અને ઇન્દ્રિયો વિના આત્મ સાક્ષાત્રૂપી પદાર્થનું અયયાર્થ જ્ઞાન તે વિભંગજ્ઞાન. અહિં પૂર્વાચાર્યો વિભંગને અજ્ઞાન શબ્દ નહિ જોડતાં જ્ઞાન શબ્દ જોડે છે તેનું કારણકે વિભંગ શબ્દજ અયયાર્થ શબ્દનો વાચક છે, અર્થાત્ વિભંગ પટલે ટલટ ભાંગાવાલું પટલે અયયાર્થ થતું (અયધિ) જ્ઞાન તે વિભંગજ્ઞાન આ જ્ઞાન સ્વરૂપે અયધિ અજ્ઞાન છે.

અહિં અજ્ઞાની જીવ ઘટ પદાર્થને દેહી ઘટ કહે અથવા ઓ-
લસે છે એમ નથી પણ ઘટ પદાર્થમાં જેટલા સત્ ધર્મો અને જેટલા
અસત્ ધર્મો છે તેટલા સર્વ ધર્મો કરીને યુક્ત નથી માનતો પણ
કેટલાક ધર્મોને માને છે, વળી કેટલાક ધર્મ માને તેમાં જે ધર્મ જે
રૂપે રહેલો છે તે રૂપે જ માને એવો પણ નિયમ નથી. માટે ઘટને ઘટ
માને તોપણ મિથ્યાદૃષ્ટિનું જ્ઞાન અજ્ઞાન ગણાય છે. આ ૩ અજ્ઞાન-
નો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ને ભાવ એ ચાર પ્રકારનો વિષય અજ્ઞાનમાં ગ્રહણ
થયેલા દ્રવ્યાદિ જેટલો અનિયમિત પ્રમાણે જાણવો. ॥ ઇતિ ત્ર-
યોદશમજ્ઞાનદ્વારમ્. ॥ ૧૩ ॥

॥ ૧૪ યોગદ્વારમ્. ॥

યોગ એટલે આત્માનો પૌદ્ગલિક વ્યાપાર. તે ૪ મનયોગ ૪
વચનયોગ અને ૭ કાયયોગ મળી ૧૫ પ્રકારનો છે, ત્યાં સત્ય-
અસત્ય-મિશ્ર-ને વ્યવહાર એ નામે ૪ મનયોગ તથા ૪ વચનયોગ
છે, અને ઔદાઁ-ઔદાઁમિશ્ર-વૈક્રિય-વૈક્રિયમિશ્ર-આહારક-
આહારકમિશ્ર અને તૈજસકાર્મણ એ નામે ૭ પ્રકારનો કાયયોગ
છે. તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

કાયયોગદ્વારા મનોવર્ગણાનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી મન (ચિંત-
વન)પણે પરિણમાવી અવલંબીને વિસર્જન કરવાં તે મનોયોગ.
આમાં મન તે પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સમુદાય છે, અને તે પુદ્ગલ સમુદાય છે,
અને તે પુદ્ગલ સમુદાયને કાયયોગથી ગ્રહણ-પરિણમન-અવલંબન-ને
વિસર્જનરૂપ વ્યાપાર તે કાયયોગ વિશેષનું નામ મનોયોગ છે.

કાયયોગવડે ભાષા વર્ગણાનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી ભાષાપણે
પરિણમાવી-અવલંબી-ને વિસર્જન કરવારૂપ આત્માનો વ્યાપાર તે

વચનયોગ. આ પણ કાયયોગ વિશેષજ છે.

ઔદારિકાદિ શરીરના આલંબનવડે આત્માનો જે વ્યાપાર તે કાયયોગ. (મનોયોગના ૪ પ્રકાર)

૧ મોક્ષમાર્ગને અનુકૂલ એવો મનોવ્યાપાર તે સત્ય મનયોગ.
૨ મોક્ષમાર્ગને પ્રતિકૂલ એવો મનોવ્યાપાર તે અસત્ય મનોયોગ,
૩ કંડુક સત્ય અને કંડુક અસત્ય એવો મનોવ્યાપાર તે મિશ્ર મનો-
યોગ, ૪ અને મોક્ષમાર્ગને અનુકૂલ નહિ, તેમ પ્રતિકૂલ પણ નહિ એ-
વો, અથવા જેમાં ચિંતવનના વસ્તુ સ્વરૂપનો નિર્ણયભાવ ન હોય—
(અમુક આ રીતે છે, અથવા આ રીતે નથી એવા નિર્ણય વિનાનું
ચિંતવન) તે અસત્યાઽમૃતા અથવા વ્યવહાર મનોયોગ છે.

૫ પ્રમાણે ચારે અર્થ વચનયોગના સંવંધમાં ઉદ્ધાર કરવા પૂર્વક
વિચારવા. (૧) અહિં સત્યમનોયોગ અને સત્ય વચનયોગના ૧૦-૧૦
મેદ છે તેનું સ્વરૂપ વચનયોગદ્વારા (મુગમ સમજાતું હોવાથી)
દર્શાવાય છે—

“જળવચ સમ્મય ઠવણા, નામે સ્વે પદુચ મચ્ચે અ
વચહાર ભાવ જોગે, દસમે ઓવમ્મસચ્ચે અ ॥ ૧ ॥”

અર્થ:—જનપદસત્ય, સમ્મતસત્ય, સ્થાપનાસત્ય, નામસત્ય,
રૂપસત્ય, પ્રતીત્યસત્ય, વ્યવહારસત્ય, ભાગસત્ય, યોગસત્ય, અને
૧૦ મું ઉપમાસત્ય. ? ત્યાં જે દેશમાં જે ભાષા બોલાયતી હોય તે દેશમાં
તે ભાષાથી બોલાયતો શબ્દ સત્ય કહેવાય, જેમ ગુજરાતમાં પાણી-
ને પાણી કહે છે, અને યોગા કોટ દેશમાં પાણીને પિચ્ચ કહે છે
તો તે પાણીને ઓહમ્યાવનાર પિચ્ચ શબ્દ અમત્ય નથી પણ જન-
પદ—(દેશ) સત્ય છે.

૨ અનેક વસ્તુમાં તેજા ગુણ હોવા છતાં પણ વંટિવનનોષ અમુ-
કનુજ નામ અમુક ઠરાવ્યું હોય, તેમ “વંટ” છટકે કાદવમાં

“જ” છટ્ઠે જન્મેલી ઘાસ વિગેરે અનેક વસ્તુ છતાં કમળનેજ “પં-
કજ” નામથી ઓછાવવાનો વ્યવહાર ઠરાવ્યો છે તે સમ્મતસત્ય.

૩ અમુક વસ્તુ સરસા ચિતરેલા અથવા કોતરેલા આકારવાળી
ઘીંઝી વસ્તુને પણ તે વસ્તુ કહેવી, જેમ ચિતરેલા અથવા કોતરેલા
સિંહના આકારવાળા કાષ્ઠાદિને “ આ સિંહ છે ” એમ કહેવું તે
સ્થાપનાસત્ય. આ સ્થાપના સત્ય અતદાકાર વસ્તુમાં પણ હોઈ
શકે છે, જેમ ઘોડાનો આકાર નહિ છતાં નાના ચાલકો લાકડીને
“ આ મારો ઘોડો છે ” એમ કહે છે તે પણ સ્થાપના સત્ય છે,
પણ અસત્ય નહિ.

૪ તેજા ગુણ નહિ હોવા છતાં ઘીંઝી વસ્તુને તેજા નામથી બોલા-
વવી, જેમ સિંહનો ચાકર નહિ છતાં સિંહદાસ નામ પાડવું, નિર્ધ-
ન છતાં ભક્ષીધર નામ કહેવું इत्यादि નામસમ્ય છે.

૫ તેજા ગુણવાળો નહિ છતાં વેપ ઉપરથી તેજા નામે બોલાવવો
જેમ સાધુના ગુણ નહિ છતાં સાધુનો વેપ પહેરેલાને “ આ સાધુ
છે ” એમ કહેવું તે રૂપસત્ય.

૬ જે કથન અમુકની અપેક્ષા કહેવું, જેમ અનામિકા આંગળી
કનિકાથી ઘોટી અને મધ્યમાથી નાની છતાં ઘોટી યા નાની કોઈ
એકજ અપેક્ષા કહેવી તે પ્રતીત્યસમ્ય.

૭ લોક સ્મૃતિ પ્રમાણે બોલવું તે જેમ વાતણમાંથી પાળી ઇચ્છા
છતાં વાતણ મટે છે. પવિત્ર વાતણ વચ્ચે છતાં પવિત્ર મટે છે, ને કન્યા-
ને પેટ હોવા છતાં મરે નહિ ત્યાગ્ય કન્યાની અપેક્ષા અનુદાન
(દશ વિનાયી) ને તે અર્થાત્ સ્વકથનસમ્ય.

૮ કોઈ વસ્તુના તે વસ્તુ અમુક વસ્તુને તે વસ્તુના સંબંધ નામ-
થી ઓછાવવી જેમ કુરુ વાચક વાચકની પાંચે છત્ર શેષ ન કોઈ

તોપણ છત્રી, દંડ ધારણ કરનારની પાંતે દંડ હોય ન હોય તોપણ દંડો કહેવો ઇત્યાદિ યોગસત્ય કહેવાય.

૧. બાહુલ્યતાની અપેક્ષા કહેવું તે જેમકે પોપટમાં પાંતે વર્ણ-
(ભાવ-વર્ણાદિપર્યાય) છે છતાં લીલો કહેવો. અમર પાંતે વર્ણ-
યુક્ત છે છતાં કાઠો કહેવો ઇત્યાદિ અલ્પત્વની અવિવક્ષા. ભાવસત્ય
૧૦ કંટલા એક સરસા ધર્મવાળી વસ્તુ સાથે ઘીની વસ્તુની સરસા-
મણી કરવી. જેમ મોટા સલાવને સમુદ્ર જેવડું કહેવું, ચંદ્રમા સરસા
કાંઈક ગોઠ અને કાન્તિવાળા મનુષ્યના મુખને ચંદ્રમુખ કહેવું ઇ-
ત્યાદિ ઉપમાસત્ય. ૧ પ્રમાણે ૧૦ પ્રકારનાં સત્ય કથાં.

(૨) તથા! ક્રોધરમાન રમાયા ધલોમ પ્રેમવદ્દાસ્ય ડમય-અને દ્વેષથી
ઉત્પન્ન થયેલી અસત્યભાષા તે ક્રોધ નિઃસૃત; માનનિઃસૃત ઇત્યા-
દિ કહેવાય. ૨ અને ઘનાવટી કથાવાર્તાઓ કરવારૂપ ભાષા કથા-
નિઃસૃત, ૧૦ અને સોડું કલંક આપવારૂપ ઉપધાતનિઃસૃત ૧ રીતે
૧૦ પ્રકારના અસત્યયોગ છે.

૩. પુનઃ મિશ્રયોગ ૧૦ પ્રકારનો તે આ પ્રમાણે—૧ “આજે આ
નગરમાં દશેક બાળક જન્મ્યા છે. ” ઇત્યાદિ ઉત્પત્તિની અનિશ્ચિત
સંખ્યા કહેવી તે ઉત્પન્નમિશ્રિત ૨ દશેક મરણ પામ્યા છે ઇત્યાદિ
વિનાશ સંખ્યા કહેવી તે વિગતમિશ્રિત, ૩ દશેક જન્મ્યા, અને
દશેક મરણ પામ્યા. ઇત્યાદિ હ્રમયસંખ્યા કહેવી તે ઉત્પન્નવિગત
મિશ્રિત, ૪ શંખાદિ ઘણા જીવતા અને થોડા મરેલાં देखी सर्व स-
मुदायमां “આ જીવ રાશિ છે.” એમ કહેવું જીવમિશ્રિત, ૫ ઘણાં મરે-
લાં અને થોડા જીવતા देखी “जीवराशि” કહે તે અજીવમિશ્રિત,
૬ આ રાશિમાં આટલા જીવતા છે ને આટલા મરણ પામ્યા છે એમ
આસરે સંખ્યા કહે તે જીવાજીવમિશ્રિત, પ્રત્યેક ૭ જીવમિશ્રિત
સાધારણ વનસ્પતિજીવરાશિને સાધારણરાશિ કહે છે તે સાધારણ

મિશ્રિત, ૮ અનંતકાયમિશ્રિત પ્રત્યેક જીવરાશિને “આ પ્રત્યેક જીવરાશિ છે” એમ કહે તે પ્રત્યેકમિશ્રિત, ૯ રાત્રી છતાં શીઘ્રતા માટે કહેવું કે “જલદી ઉઠ સૂર્ય ઊગ્યો” इत्यादि અઢ્યામિશ્રિત, ૧૦ ઉતાવળને અંગે દિવસ વા રાત્રિનાં એક ભાગને વીજો ભાગ કહીયે જેમ રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર છતાં મધ્યરાત થઈ કહે તે અઢ્યાઢ્યામિશ્રિત.

(૪) તથા અસત્યાઽમૃષા એટલે વ્યવહાર વચન યોગના પળ ૧૨ ભેદ છે તે આ પ્રમાણે—૧ “હે દેવદત્ત !” इत्यादि અન્યને બોલાવવા રૂપ આમંત્રણી, ૨ “તું આ કર” इत्यादि આજ્ઞા કરવા રૂપ આજ્ઞાપની ૩ “અમુક આપ” इत्यादि માંગણી કરવા રૂપ યાચની, ૪ પ્રશ્ન કરવા તે પૃચ્છિકી, ૫ ઉપદેશ આપવા રૂપ પ્રજ્ઞાપની, ૬ કોઈ કાર્યથી નિવૃત્ત (પ્રતિપેદ) કરવા રૂપ પ્રત્યાહ્વાની, ૭ અનુમતિ (મત-અભિપ્રાય) જાપવા રૂપ ઇચ્છાનુકૂલિકા, ૮ કોઈ અભિપ્રાય પૂછવાથી “તને જે ઠીક લાગે તે” इत्यादि કહેવું તે અનંભિગૃહિતા. ૯ અમુકજ કરવું, ને અમુક ન કરવું इत्यादि નિર્ણયાત્મક સલાહ આપવી તે અભિગૃહિતા. ૧૦ દ્વયર્થી વા અનેક અર્થી વચન બોલવું કે જેથી નિર્ણયાત્મક ભાવાર્થ ન નીકળે તે સાંશયિક, ૧૧ પ્રગટ રીતે જેનો અર્થ સમજી શકાય તેવી અથવા સ્પષ્ટ અક્ષરો વાળી (પળ અર્થ શૂન્ય) ભાષા બોલવી તે વ્યાકૃત (-વ્યક્ત) ૧૨ અને ગંભીર અર્થવાળી અથવા અસ્પષ્ટ અક્ષરવાળી ભાષા તે અવ્યાકૃત, આ ઢેલ્લી ભાષા દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવોને હોય છે અને રે-લોલ-લાલ इत्यादि કવિતાના અલંકારી અર્થ વિનાના શબ્દો તથા પારણું ઝુલાવતાં इत्यादि કાર્યમાં પથ દલલલ इत्यादि અર્થ વિનાના બોલાતા શબ્દો તો વ્યાકૃત વચન યોગ

એ પ્રમાણે સત્યના ૧૦, અસત્યના ૧૦, મિશ્રના ૧૦, વ્યવહારના ૧૨ ભેદ મળી ૪૨ મનોયોગ ને ૪૨ વચનયોગ થાય છે.

તથા કાયાના યોગ ને આ પ્રમાણે—પૂર્વે પરમાર્થી પરમવ-
માં જ્ઞાને કાર્મણ શરીર કારણ થતું છે, ને કાર્મણ શરીરની સાથે
તૈજસ શરીર સદાકાલ રહેલું હોય છે માટે કાર્મણ શરીરની સહાય
થી (પૂર્વભવથી પરમવમાં જવારૂપ) આત્માનો લે વ્યાપાર તે કાર્-
મણ કાયયોગ, અથવા ભવધારણીય શરીરવ્યાપારના અભાવે મા-
ત્ર તૈજસકાર્મણ કાયાદ્વારા આત્માનો પરમવગમન-પરમવોત્પત્તિ
પ્રથમસમયે આહારગ્રહણ-તથા કેવલિસમુદ્યાતના ૩-૪-૫ સમયે
મર્તન રૂપ જે વ્યાપાર તે કાર્મણ કાયયોગ અથવા તૈજસ કા-
ર્મણ કાયયોગ.

પ્રશ્ન:—તૈજસ સમુદ્યાત વચ્ચે, આહાર પચન સમયે તૈજસ
કાયનો વ્યાપાર પ્રગટ છે, ને કાર્મણકાયનો વ્યાપાર છે નહિ તો
તે વચ્ચે એકલો તૈજસયોગ કેમ ન કહેવાય ?

ઉત્તર—જે વચ્ચે તૈ. સમુદ્યાતમાં, અને આહાર પચન
વ્યાપારમાં જીવ વર્તે છે તે વચ્ચે આત્માનું ઔદા. શરીર સંપૂર્ણ
રચાયેલું હોવાથી ઔદા. શરીરના આલેવનથી તૈજસ પરમાણુઓ
વડે પૂર્વોક્ત કાર્ય કરે છે, માટે પ્રયત્નમાં ઔદારિક કાય મુશ્કેલ છે,

પ્રશ્ન:—કેવલી સમુ. ના ૩-૪-૫ સમયે તૈ. કા. કાય-
યોગ વડે આત્મા શું કરે છે ? નથી પરમવમાં જતો, નથી આહાર
પચન કરતો, કે નથી આહાર ગ્રહણ કરતો, ત્યારે તૈજસ વા કા-
ર્મણ દ્વારા આત્મા તે વચ્ચે કઈ જાતનો વ્યાપાર કરે છે ? કે
જેથી તે વચ્ચે તૈ. કા. કાયયોગ કહી શકાય ?

ઉત્તર—સયોગી આત્મા સદાકાલ યોગ પ્રવૃત્તિ વાળો છે,
ત્યાં જે વચ્ચે જે શરીરનું સાધન મળે તે વચ્ચે તે શરીરદ્વારા યોગ
પ્રવૃત્તિવાળો હોય, અહિ સમુ. વચ્ચે ઔદા. શરીરથી ઘણે અંશે
છટો પટ્ટી ગયેલો આત્મા તૈજસ કાર્મણ વડે સર્વાંગે વ્યાપ્ત હોવા-

શ્રી યોગ પ્રવૃત્તિમાં તે ચલને એ વે શરીરજ આલેષન રૂપ છે, માટે
 એ કાયયોગનો તે ચલને સંખે છે, અને તે યોગ કહ જાવનો વ્યા-
 પાર કરે છે ? તે સંચર્યાં તો એજ સમજાય છે કે કાર્મણ શરીર
 ના આલેષનથી આત્મા સ્વપદેશોની વિચલતામાં વર્તે છે, અને તે
 વિચલતા વહે કર્મપદેશોનું ગ્રહણ કરે છે, અથવા તે વે શરીરના
 આલેષન વહે જ તે ચલને મંથનકરણ—અન્તરપૂર્તિ—અન્તર સંદર-
 ણ રૂપ વ્યાપાર કરે છે. ॥ इति चतुर्दश योगद्वारम् ॥ ૧૪ ॥

॥ ૧૫. ઉપયોગદ્વારમ્. ॥

ઉપ એટલે સમીપમાં યુજાયતે—જોડાય તે ઉપયોગ, અર્થાત્
 વિષયદેશમાં પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થોની પરિણિતિમાં. (—વસ્તુ સ્વરૂ-
 પાવલોકનમાં) જોડાય એવી આત્માનો ગુણ તે ઉપયોગ. તે વે
 પ્રકારનો છે, સામાન્ય ઉપયોગ એટલે દર્શન, અને વિશેષ ઉપયોગ
 તે જ્ઞાન. ત્યાં દર્શનોપયોગ ચક્ષુદર્શન—અચક્ષુદર્શન—અવધિદર્શન—
 ને કેવલદર્શન એમ ૪ પ્રકારે છે, તથા જ્ઞાનોપયોગ પણ વે પ્રકારે
 છે. યથાર્થ જ્ઞાનોપયોગ અને અયથાર્થ જ્ઞાનોપયોગ. ત્યાં યથાર્થજ્ઞા-
 નોપયોગની પૂર્વર્ષિઓજ જ્ઞાન એવી સંજ્ઞા રાખી છે, અને અયથા-
 ર્થ જ્ઞાનોપયોગની અજ્ઞાન એવી સંજ્ઞા રાખી છે. ત્યાં જ્ઞાનના ૫
 પ્રકાર મતિજ્ઞાન—શ્રુતજ્ઞાન—અવધિજ્ઞાન—મનઃપર્યવજ્ઞાન—ને કેવલજ્ઞા-
 ન એ પ્રમાણે છે, અને મતિઅજ્ઞાન—શ્રુતઅજ્ઞાન—ને વિભંગજ્ઞાન (—વ-
 સ્તુતઃ અવધિઅજ્ઞાન) એ પ્રમાણે અજ્ઞાન ૩ પ્રકારે છે, મનઃપર્યવ
 જ્ઞાન સમ્યગ્દૃષ્ટિનેજ (મુનિને જ) હોય છે માટે મનઃ પર્યવ અજ્ઞાન
 હોતું નથી, અને કેવલ જ્ઞાનીને તો અજ્ઞાન ન હોય એ સ્વભાવિક જ છે.

માટે જ્ઞાન પાંચ અને અજ્ઞાન ૩ છે, ૧ પ્રમાણે ૫ જ્ઞાન-૩ અજ્ઞાન-
ને ૪ દર્શન મલીને ૧૨ ઉપયોગ છે. તેમાં અવધિદિક-મનઃ પર્યવ-
-વિભંગ-ને કેવલજ્ઞિક ૧ ૬ ઉપયોગમાં આત્મા-ઇન્દ્રિય અને મન-
ની સહાય વિના સ્વતંત્ર રીતે પ્રવર્તે છે, માટે પ્રત્યક્ષ અથવા સાક્ષાત્
ઉપયોગ ૬ છે. અર્થિ પ્રત્યક્ષમાં પ્રતિ-મમીપે અને અક્ષ-જીવ ૧-
વો અર્થ હોવાથી પ્રત્યક્ષ પદલે આત્મસાક્ષાત્ કહેવાય છે, અને
આત્મસાક્ષાત્ નહિ તે પરોક્ષ ઉપયોગ મતિ ૧-શ્રુત ૨-અનુદ-
અનુદ-૦ ૧ પ્રમાણે ૬ પ્રકારે છે. ૧ ૬ ઉપયોગમાં આત્માને ઇન્દ્રિય
અને મનની સહાય અવશ્ય લેવી પડે છે અને ઇન્દ્રિયોદ્વારા જ જાણી
દેખી શકે છે, માટે ૧ ૬ ઉપયોગ આત્માને સાક્ષાત્ પામે નથી. જેમ
નિરોગ વધુવાલો પુરુષ ઘટાદિ પદાર્થને મગટ રીતે અન્ય સાધનની
સહાય વિના દેખી શકે છે, અને દીનનેનવધુવાલો પુરુષ ઘટમાં ધિગેરે
અન્ય સાધનથી ઘટાદિ પદાર્થ દેખી શકે છે તેમ આત્મા ઇન્દ્રિયો અને
મનની સહાયથી દેખી જાણી શકે તો તે ઉપયોગ પરોક્ષ ઉપયોગ
કહેવાય, અને ઇન્દ્રિયમનની સહાય વિના સ્વતંત્ર દેખી જાણી શકે
તો તે ઉપયોગ પ્રત્યક્ષ ઉપયોગ કહેવાય. ૧ વાસ્તવિક રીત પછી,
પણ વ્યવહાર શ્દીમાં તો ઇન્દ્રિયોથી અનુમતેલ ઘટાદિ સ્વરૂપને મ-
ત્યક્ષ જ્ઞાન-(ઉપયોગ) કહે છે, અને અનુમાનાદિમમાણથી નિર્ણય
કરેલા સ્વરૂપને વક્ત મનોવિષયિક જ્ઞાનને પરોક્ષજ્ઞાન કહે છે, ૧
વ્યવહાર (મન્યજ્ઞને) પણ જ્ઞાનમાં વ્યવહારમન્યજ્ઞના નામથી સ્વી-
કારેલ છે. અને અનુમાનાદિ તો બન્ને રીતે પરોક્ષ જ છે. અર્થિ ૧૨
ઉપયોગનું સ્વરૂપ મધ્યમ દર્શનશાસ્ત્રમાં જ્ઞાનશાસ્ત્રમાં કહેવાદાયું છે, માટે
પુનઃ કહેવાનો નહિ. ॥ ૬નિ પદ્મદશમુપયોગદ્વારમ્. ॥ ૧૬ ॥

॥ ૧૬ ઉપપાતદ્વારમ્. ॥

કયા દંઢકે એક સમયમાં કેટલી જીવ સંખ્યા ઉત્પન્ન થાય એમ કહેવું તે ઉપપાતદ્વાર, અને કયા દંઢકમાં કેટલાકાલ સુધી કોઈપણ જીવ આવી ઉત્પન્ન થાય નહિં ? એમ કહેવું તે ઉપપાતવિરહ કહેવાય.

॥ ૧૭ ચ્યવનદ્વારમ્. ॥

કયા દંઢકે એક સમયમાં કેટલા જીવ મરણ પામે તેની સંખ્યાનો નિયમ કહેવો તે ચ્યવનદ્વાર, અને કયા દંઢકમાં કેટલા કાલસુધી કોઈપણ જીવ મરણ ન પામે તે સંવંધિ કાલ નિયમ દર્શાવો તે ચ્યવનવિરહ કહેવાય. ॥

॥ ૧૮ સ્થિતિદ્વારમ્. ॥

કયા દંઢકે જીવોનું કેટલું આયુષ્ય હોય તે આયુષ્યકાલનો નિયમ દર્શાવો તે સ્થિતિદ્વાર.

॥ ૧૯ પર્યાસિદ્વારમ્. ॥

પર્યાસિ એટલે જીવની આદાર ગ્રહણ કરવાદિકની શક્તિ, અથવા તે શક્તિની સમાપ્તિ તે પર્યાસિ કહેવાય, તે પર્યાસિ આદાર-શરીર-ઇન્દ્રિય-વચ્ચદ્વાસ-ભાષા ને મન એ પ્રમાણે ૬ પ્રકારની છે, તેનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

આહારપર્યાપ્તિ—આહાર ગ્રહણ કરી આહારપણે પરિણમાવી સ્વલ-રસ જુદાં કરવાની શક્તિ આહારપર્યાપ્તિ આ પર્યાપ્તિ ઉત્પત્તિ સ્થાને આવેલા જીવને પ્રથમ સમયે જ પ્રગટ થાય છે, અહિં ગ્રહણ કરેલ આહારનો કેટલોક ભાગ દેહપણે પરિણમે નહિ એવો હોય તેનો ત્યાગ કરે છે, અને દેહપણે પરિણમવા યોગ્ય આહારને 'દેહપણે' પરિણમાયે છે, ત્યાં દેહપણે પરિણામ ન પામે એવા આહારને સ્વલરૂપ—(કૃષ્ણરૂપ) કહી શકાય, અને શેષ આહારને રસરૂપ કહી શકાય, અન્યથા મ-ઝ-મૂવનેજ સ્વલરસ માનીયે તો વૈક્રિય અને આહારકની પર્યાપ્તિમાં સ્વલરસ પૃથક્કરણનો અસંભવ છે, તો તેમાં ૫ આહાર પર્યાપ્તિનો અર્થ કેમ સમીચીન થાય ? પુનઃ આ પર્યાપ્તિ એકજ સમયમાં પ્રમાણ થાય છે.

શરીર પર્યાપ્તિ—ગ્રહણ કરેલા આહારને શરીરપણે પરિણ-માવવાની શક્તિ તે દરેક જીવને અન્તર્મુહૂર્તકાલે પ્રગટ થાય છે.

ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ—ગ્રહણ કરેલા આહારમાંથી ઇન્દ્રિય યોગ્ય પુદ્ગલોને અભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ ઇન્દ્રિયપણે પરિણમાવી ઇન્દ્રિયદ્વારા ચિ-પય જાણવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય તે ઔદાઃ શરીરીને અન્તર્મુહૂર્તકાલે અને આદાઃ તથા વૈઃ શરીરીને એક સમયે પ્રગટ થાય છે.

ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ—શ્વાસોશ્વાસ યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી, શ્વાસોચ્છ્વાસપણે પરિણમાવી, અવલંબીને વિસર્જન કરવાની શ-ક્તિ તે ઔદાઃ શરીરને અન્તર્મુહૂર્ત અને આદાઃ વૈઃ શરીરીને ૧ સમયે પ્રગટ થાય છે.

ભાષાપર્યાપ્તિ—ભાષાયોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી, ભાષાપણે પરિણમાવી—(ભાષારૂપ બનાવી) અવલંબીને વિસર્જન કરવાની શ-ક્તિ તેનો કાઠ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિનું.

મનઃપર્યાસિ—મન યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી, મનપણે પરિણામ-
વી અવલંબીને વિસર્જન કરવાની શક્તિ તેનો કાલ્દન્દ્રિય પર્યાસિવત્.

૬ પર્યાસિયોમાં જે જીવને જેટલી પર્યાસિયો પૂર્ણ કરવા
યોગ્ય હોય છે, તેટલી પર્યાસિયો તે જીવ ઉત્પત્તિસમયે સમકાલે
પ્રારંભે છે, પળ પૂર્ણ અનુક્રમે કરે છે, કારણકે પ્રથમસમયગૃહીત
આહારના ઉપદ્રંભથી—(આલંબનથી) જીવને આહારપર્યાસિરૂપ શ-
ક્તિ સર્વાંશે પ્રગટ થઈ, અને શરીરપર્યાપ્ત્યાદિરૂપ શક્તિયો દેશાંશે
પ્રગટ થઈ છે, ૬ પ્રમાણે પ્રારંભ સમકાલે અને સમાપ્તિ અનુક્રમે હોય છે.

તથા જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિયો છે, તે જીવ તેટલી પર્યા-
પ્તિયો પૂર્ણ કરે જ એવી લલ્બિવાલો જીવ લલ્બિપર્યાસ કહેવાય.
તે લલ્બિપર્યાપ્તિપણું ભવના પ્રથમ સમયથી ભવના અન્ત્યસમયપર્યન્ત
હોય. એનું આયુ ૩૦ ૩૩ સાગર હોય.

તથા જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિયો છે તે જીવ તેટલી પર્યાપ્તિ-
યો પૂર્ણ નહિજ કરે એવી લલ્બિવાળા જીવો લલ્બિઅપર્યાસ કહેવાય,
૬ લલ્બિ અપર્યાપ્તિપણું પળ ભવના પ્રથમ સમયથી ભવના અન્ત્ય સ-
મય સુધી હોય છે. આ જીવોનું આયુ ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મું હોય.

તથા જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિયો છે, તે જીવે તેટલી પર્યા-
પ્તિયો જ્યાં સુધી પૂર્ણ નથી કરી પળ કરશે એવો જીવ કરણઅ-
પર્યાસ, અને પૂર્ણ કર્યા વાદ કરણપર્યાસ કહેવાય. ત્યાં કરણ
અપર્યાપ્તિપણું ભવના પ્રથમ સમયથી અન્તર્મું પર્યન્ત, અને કરણપર્યા-
પ્તિપણું અન્તર્મું ન્યૂન સ્વસ્વપર્યાપ્તાયુષ્ય જેટલા કાલવાલું છે. પર્યા-
પ્તિ સંવંધિ વિશેષ વર્ણન પ્રથમ નવતત્ત્વ વિસ્તરાર્થમાં વિસ્તાર પૂર્વક
કરેલ હોવાથી અહિં વિશેષ વર્ણન કર્યું નથી.

॥ किमाहारहारम् ॥

किम् एतले कइ दिशिनी (दिशिथी आवेलो) आहार एतले आहार होय ? ते संधंधि जे निर्णय कहेंवो ते किमाहार कहेंवाय. त्यां लोकने अन्ने (किनारे) रहेंला मूक्ष्म अपर्याजि पृथ्व्यादि ५ तथा मूक्ष्मपर्याजि पृथ्व्यादि ५ तथा वादरपर्याजिवायु अने वादरअपर्याजि-वायु ए १२ जीवमेदने ३-४-५ दिशिनी आहार होय, अने ए १२ सहित सर्व जीवमेदो जे लोकनी अंदरना भागमां—(लोकनो दशे दिशाए फरतो अन्त्य किनारो छोटीने अंदरना सर्व भागमां) रहेंला छे तेओने सर्वने छ ए दिशिथी आवेलो आहार होय छे.

शंका:—जीव जे आकाश प्रदेशोमां अवगाह्यो छे तेज आ-काश प्रदेशमां रहेंला आहारने ग्रहण करे छे तो छए दिशाथी आ-वेलो आहार ग्रहण करे ते केवी रीते ?

उत्तर:—ए घान सत्य छे, परन्तु जीव जे आकाश प्रदेशोमां अवगाह्यो छे ते आकाश प्रदेशमां आहार ग्रहण समये ६ ए दिशि-थी आवता पुद्गलोने ग्रहण करे छे, माटे ६ दिशिथी आवेला पुद्-गलो ग्रहण करे एम कही सकाय.

ए आहार ग्रहण व्याघातभावी अने निर्व्याघातभावी एम वे प्रकारनुं छे, त्यां अलोकाकाशवडे आहार पुद्गलोने आवतां जे स्वल्लता थाय अर्थात् न आवी शके ते व्याघात कहेंवाय अने ते व्याघातना कारणथी जीव सर्व दिशिथी आहार न ग्रहण करो शके ण ओली दिशिथी आहार ग्रहण करे ते व्याघातभावी आ-हार कहेंवाय, प्रथम जे ३-४-ने ५ दिशिथी जे आहार ग्रहण कर्तु ते व्याघातभावी आहार ग्रहण जाणवुं. अने तेवा व्याघातना अभावे सर्वदिशिथी एतले छए दिशिथी जे आहारनुं ग्रहण थाय ते निर्व्याघातभावी आहार कहेंवाय.

પ્રશ્નઃ—દિશાઓ ૧૦ છતાં ૬ દિશિથી આહાર ગ્રહણ કેમ કરું?

ઉત્તરઃ—વિદિશાને પદ્ધતિ રહેલી દિશામાં અન્તર્ગત ગણતાં ૬ દિશા પણ કહી શકાય, માટે અત્રે ૬ દિશિથી આહાર ગ્રહણ કરું, પુનઃ વાસ્તવિક રીતે ક્ષેત્રવિદિશા એકેક આકાશ પ્રદેશની શ્રેણિરૂપ હોવાથી આદ્ય પુદ્ગલ સ્કંધ એક પ્રદેશાત્મક શ્રેણિમાં અવગાહે નહિ પણ જગન્મયમાં જગન્મયથી અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા ક્ષેત્રમાં અવગાહે છે, અને તેટલા અવગાહમાં વિદિશિ પ્રદેશો કરતાં દિશિ પ્રદેશો અસંખ્યગુણા સંભવે છે, માટે વિદિશિને દિશિમાં અંતર્ગત ગણવાપૂર્વક ૬ દિશિનો આદાર કરવો.

પ્રશ્નઃ—આ કિમાદારદ્વારમાં આદ્ય પુદ્ગલો કઈ વર્ગણનાં અંગીકાર કરવાં ?

ઉત્તરઃ—તૈજમ અને કાર્મણ વર્ગણા વર્જીને શેષ ઔદાઃ—વૈક્રિય—ને આદારક ૫ ૩ ભવધારણીય શરીર વર્ગણાના પુદ્ગલ સ્કંધોનો અર્ધ આદાર અંગીકાર કરવો, અને કાર્મણ પુદ્ગલનો આદાર નો જીવને સયોગિપણા મુથી પ્રતિ સમય હોય છે, માટે આ કિમાદાર પ્રસંગે તે તૈઃ કાઃ નો આદાર અંગિકાર ન કરવો. ૫ આદ્ય પુદ્ગલ સ્કંધ પણ કમીમાં કમી અભવ્યથી અનંત ગુણ પરમાણુઓનો બનેલો હોય છે, કારણકે તેથી કમી પરમાણુઓ-વાળા સ્કંધો જીવ ગ્રહણ કરી શકતાં નથી. પુનઃ ગ્રહણ કરાતા આદ્યમાંથી અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો આદાર આદારપણે પરિણમે છે. તે બીજો સર્વ આદાર ગાયે ગ્રહણ કરેલા પામમાંથી જેમ કેટલોક પામ પડી જાય છે તેમ તેજ મમયે વિનાશ પામી જાય છે, અને આદ્યપણે શ્વિપ્રત્તા આદ્યમાંનો અનંતમો ભાગ જીવના આન્વાદનમાં આવે છે. અને મેર પામ જીવને આન્વાદનમાં આવ્યા

વિનાજ દેહને-ઇન્દ્રિયપણે પરિણમી જાય છે. ચક્ષી આ આહાર સ-
ન્નિત-અચિત્ત-ને મિશ્ર-પ્રમ ૩ પ્રકારનો, તથા ઓજ અને સ્ત્રીમ
પ્રમ ૩ પ્રકારનો છે, (અહિં કવલાહારને દિશિઆહાર સાથે યોગ્ય
સંબંધ નહિ હોવાથી કવલાહારને દિશિઆહારમાં ગણ્યો નથી,
અને એ સંબંધિ શાસ્ત્રમાં ઉલ્લેખ નથી.) પુનઃ આભોગિકને અના-
ભોગિક પ્રમ ભેદ પણ છે, તે ભેદો સંબંધિ વિશેષ વર્ણન ગ્રન્થાન્ત-
રથી જાણવું.

તથા પ્રસંગે નિરાહારીપણું જીવને ક્યારે હોય છે ? તે પણ
કહેવાય છે. ત્યાં પરમવમાં ચક્રગતિ જતાં ૩ે પ્રણ ચાર ને પાંચ
સમય લાગે તે વચ્ચે પેલો ને છેલ્લો સમય વર્તી મધ્ય સમયોમાં
અનાહારીપણું હોય છે, માટે ૩ે સમયની એક ચક્રગતિમાં અનાહાર-
ીપણું નથી પણ પ્રણ સમયાત્મક ત્રિવચક્રગતિમાં, ચાર સમ-
યાત્મક ત્રિવચક્રગતિમાં, ને પાંચ સમયાત્મક ચતુર્વચક્રગતિમાં અનુક્રમે
૧-૨-૩ સમગ્ર નિરાહાર છે, ને કેવલ સમુદયાત વચ્ચે ૩-૪-૫
નવરચાલા સમયોમાં અનાહારીપણું છે, ને અયોગી તથા સિદ્ધજીવો
સદાકાલ અનાહારી છે. ॥ इति किमाहारद्वारम्. ॥૨૦॥

॥ ૨૧ સંજ્ઞાહારમ્. ॥

સં-સમ્યક્ પ્રકાર જ્ઞાન-જાણવું તે સંજ્ઞા. ૩ પ્રકારની છે, ત્યાં
પ્રથમ હેતુ-કારણ-નિમિત્ત ષટ્તે ૨૬ અને અનિષ્ટની પ્રાણિપરિહાર
રૂપકારણના ઉપદેશ-કથનવાળી. તે હેતુપદેશિકી સંજ્ઞા. આ
સંજ્ઞા વ્યક્ત (વા વૃદ્ધિપૃથક્-અભિસંધિજ) અને અવ્યક્ત (વા અન-
ભિસંધિજ) પ્રમ ૩ પ્રકારની છે, ત્યાં પાંચેન્દ્રિયોને અનભિસંધિજ
હેતુપદેશિકોમંજ્ઞા છે, કારણકે તેઓની આહારાદિકમાં પ્રવૃત્તિ ષષ્ટ

જીવોની કંઈક બુદ્ધિપૂર્વક ઇષ્ટમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટથી નિવૃત્તિ હોવાથી એ જીવો અભિસંધિજ હેતુપદેશિકી સંજ્ઞાવાળા છે, પણ મનઃપર્યાપ્તિયુક્ત નહિ હોવાથી સંજીવત્ અતિ સ્પષ્ટ બુદ્ધિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિવાળા નથી છતાં પણ હેતુપદેશિકી સંજ્ઞાવડે દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવો સંજી અથવા મનવાળા ગણાય છે, ને એકેન્દ્રિયો (હેતુવડે) અસંજ્ઞિ-મનવિનાના ગણાય છે. પરન્તુ શાસ્ત્રવ્યવહારમાંતો હેતુપદ સંજ્ઞાવડે સંજી એવા દ્વીન્દ્રિયાદિકોને પણ વિશિષ્ટ મનોવિજ્ઞાનમાં કારણરૂપ મનઃપર્યાપ્તિના અભાવે અસંજ્ઞિજ ગણ્યા છે. પુનઃ એ હેતુપદ સંજ્ઞા વર્તમાનકાલ વિપયિક છે, પણ ભૂત ભવિષ્યના વિચારથી વિકલ-(રહિત) છે, તે કારણથી જેમ હેતુપદ સંજ્ઞાવડે સંજ્ઞિ છતાં પણ અલ્પધનવાળો ધનવાન ન કહેવાય, અને અલ્પરૂપવાળો રૂપવાન ન કહેવાય તેમ દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવો હેતુપદ સંજ્ઞાવડે અલ્પ વિચારવાળા છતાં સંજ્ઞિ ન કહેવાય.

તથા મનઃપર્યાપ્તિદ્વારા મનોવર્ગણા ગ્રહણ કરી મનપણે પરિણમાન્વ્યાથી વિશિષ્ટ મનોવિજ્ઞાન લબ્ધિવડે અતિવ્યક્ત અને ત્રણે કાલની વિચારશક્તિ તે દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા મનઃપર્યાપ્ત જીવને ઇટલે ગર્ભજ પર્યાપ્તિર્થિચ ગર્ભજ પર્યાપ્તિ મનુષ્ય સર્વ દેવ અને સર્વ નારક ને હોય છે. શાસ્ત્રમાં સંજ્ઞિ અસંજ્ઞિપણાનો વ્યવહાર આ દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞાને અગેજ પ્રવર્તે છે, કારણકે જે જીવો દીર્ઘકાલ સંજ્ઞાવાળા હોય તે સંજ્ઞિ અને દીર્ઘકાલ સંજ્ઞા વિનાનાં જે જીવો હોય તે સર્વ અસંજ્ઞિ કહેવાય છે.

તથા દૃષ્ટિ-સમ્યક્દર્શનાદિ સંબંધિ વાદ-કથન તેના ઉપદેશ-અપેક્ષાવડે જે સંજ્ઞા તે દૃષ્ટિવાદોપદેશ સંજ્ઞા. અર્થાત્ દૃષ્ટિવાદના ઇટલે શ્રુતજ્ઞાનના ઉપદેશવડે-ક્ષયોપશમવડે જે સમ્યગ્જ્ઞાન તે દૃષ્ટિવાદોપદેશ સંજ્ઞા. તાત્પર્ય એ છે કે ક્ષયોપશમજન્ય સમ્યગ્જ્ઞાન

युक्त एवो मम्यगृह्णिव दृष्टिवादोप० संज्ञावालो गणाय छे, पण-
त्रिंशष्ट श्रुतज्ञानना सप्तोपशमरहित एवा नारक-देव-मनुष्योने
तिर्यचो सम्यगृह्णि-छतां पण दृष्टिवादसंज्ञावाला गणाय नहि.
कारणके जो के केटलाएक देवोमां अने तीर्थंकर धनारा नारकोमां
अने कचित् ग० तिर्यचोमां त्रिंशष्ट श्रुतज्ञान सद्भावे दृष्टिवादो
प० संज्ञा हजे छतां ते ज्ञान विशेषतः हितमां प्रवृत्ति अने अहित-
मां निवृत्तिवाञ्छ नहि होवाथी तेओने अहि दृष्टिवादो संज्ञा न
गणी होय तेम संयवे छे, (केटलोक भावार्थ श्रीनन्दिसूत्रमांसी
कह्यो छे.)

जेने हेतू० संज्ञा छे तेने दीर्घका० ने दृष्टिवादो संज्ञा नयी,
जेने दीर्घका० संज्ञा छे तेने हेतू० संज्ञा नयी, अने दृष्टिवादो संज्ञा
होय ने न पण होय. अने जेने दृष्टिवादो संज्ञा छे तेने हेतू० नयी
पण दीर्घ० संज्ञा अवश्य छे. श्रीसर्वज्ञने ए प्रणमांनी कोइपण संज्ञा
न होय. ॥ इति संज्ञासंवेधः ॥

॥ २२ गतिद्वारम्. ॥

अमुक दंडकमांनो जीव मरण पापीने कया कया दंडकमां
जाय-(उपजे) ए संबंध कहेवो ते गति. ॥ इति गतिद्वारम्. ॥

॥ २३ आगतिद्वारम्. ॥

अमुक दंडकमां कया कया दंडकना जीवो मरण पापी आ-
धीने उत्पन्न थाय ए संबंध कहेवो ते आगति. ॥ इत्यागतिद्वारम्. ॥
अहि गति-आगतिने प्रमंगे जीवोने परभव गमननो विधि

કહેવાય છે.—જીવો પરભવમાં જતાં તે પ્રકારની ગતિ કરે છે, ત્યાં રમણસમુદ્ઘાતપૂર્વક ઉપજનાર જીવની ઇલિકાગતિ હોય છે, કારણકે યેલ જેમ શરીરના અગ્રભાગને આગલ પેંકથા વાદ શરીરના પશ્ચાત્ ભાગને ઉપાદી આગલ પેંકે છે, તેમ મરણ સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થયેલો જીવ ઉત્પત્તિ સ્થાને આત્મપ્રદેશો પેંકથા વાદ અન્તર્મુઠ કાલે પૂર્વભવસંવંધિ શરીરમાંથી આત્મપ્રદેશો સંકોચી લઈ ઉત્પત્તિ સ્થાને લાવી મૂકે છે, આ ઇલિકાગતિ વાં મરણસમુદ્ઘાત ઋજુગતિ અને વક્રગતિ પળ હોય છે, ત્યાં જીવનું ઉત્પત્તિક્ષેત્ર સમશ્રેણિ હોય ત્યારે ઋજુગતિ થાય છે, અને વિષમ શ્રેણિ હોય ત્યારે વક્રગતિ થાય છે, તથા દહો અથવા તોપમાંથી છૂટેલો ગોળો જેમ સર્વપિંદાત્મકરૂપે ચાલ્યો જાય છે તેમ શરીરમાંથી છૂટેલો આત્મા પિંદિતરૂપે—(દીર્ઘ શ્રેણિરૂપે નહિ) પરભવમાં ચાલ્યો જાય તે કંદુક—(દહાસરખી) ગતિ કહેવાય. આ કંદુક ગતિ પ્રાયઃ ઋજુગતિમાં સંભવે છે. ને વક્રગતિમાં હોય છે કે નહિ તે શ્રી બહુશ્રુતથી જાણવું.

તથા મન્તક ભાગમાંથી નિકળેલો આત્મા દેવલોકમાં જાય, ઉદરથી નિકળેલો આત્મા મનુષ્યગતિમાં જાય, પગથી નિકળેલો આત્મા નરકગતિમાં જાય, અને સર્વાંગથી નિકળેલો આત્મા મોક્ષે જાય.

॥ ૨૪ વેદદ્વારમ્ ॥

વેદ છલે નોકપાયમોહનીયકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ વિષયાભિલાષ તે પુરુષવેદાદિ મેદે ૩ પ્રકારનો છે. ત્યાં પુરુષો (સ્ત્રીપ્રત્યે) વિષયાભિલાષ તે પુરુષવેદ, સ્ત્રીનો (પુરુષપ્રત્યે) જે વિષયાભિલાષ તે સ્ત્રીવેદ, તથા નપુંસકનો (સ્ત્રી ને પુરુષ ઉભય પ્રત્યે) વિષયાભિલાષ તે નપુંસકવેદ કહેવાય. એમાં પુરુષ પળ

स्त्रीपું ने नपું० पું-निर्द्वિત્યાदि भेदे षण षण प्रकारું છે, તે આ પ્રમાણે લિંગ-દાદી-મૂછ-રત્યાદિ યુક્ત દેહાકૃતિવાળો નિર્દ્વિતિપુરુષ (આકાર પુરુષ) ; યોનિ-સ્તન-રત્યાદિ-યુક્ત દેહાકૃતિ વાળો નિર્દ્વિતિ-સ્ત્રી, અને પુરુષાકારનાં કેટલાંક લક્ષણ હોય ને કેટલાંક ન હોય તેમજ સ્ત્રી-પણનાં પણ કેટલાંક લક્ષણ હોય ને કેટલાંક લક્ષણ ન હોય, એ પ્રમાણે સ્વત્ત્વ લક્ષણોના ધાવાભાવ યુક્ત દેહાકૃતિ વાળા મીઠો નિર્દ્વિતિ નપુંસક કહેવાય. તથા સ્ત્રીરૂપ-વિષયામિલાષી જીવ વેદ પુરુષ, પુરુષ-પ્રત્યે વિષયામિલાષી જીવ વેદ સ્ત્રી ને ઉપયામિલાષી જીવ વેદ નપુંસક કહેવાય. તથા પુરુષ નર્દિ-છતાં જેને પુરુષનો વેપ-પહેર્યો હોય તે નેપથ્ય પુરુષ, સ્ત્રી નર્દિ-છતાં સ્ત્રીનો વેપ-પહેર્યો હોય તે નેપથ્ય સ્ત્રી, અને નપુંસક નર્દિ-છતાં નપુંસક નો (-હીસદા ઘેરે સરસ્તો) વેપ પહેર્યો હો તે નેપથ્ય નપુંસક કહેવાય. એ પ્રમાણે ૯ વેદ છે.

તથા પુરુષાદિ આકૃતિનો દ્રવ્ય વેદ અને વિષયામિલાષને ભાવવેદ તરીકે ગણાય છે. પુનઃ એક જીવને એકજ ભવમાં પુરુષને ૩ દ્રવ્ય વેદ અને ૩ ભાવવેદ થઈ શકે, નપુંસકને એકજ ભવમાં નપું ને સ્ત્રી એ વે વેદ દ્રવ્યને ૨ ભાવવેદ હોય, ને સ્ત્રીને આશ્વા મ-વ સુધી ૧ દ્રવ્યવેદને ૧ ભાવવેદ હોય એ વાત દ્રવ્યવેદાશ્રયિ ભાવવેદ ગણવાની પદ્ધતિએ કહી, અને દ્રવ્યવેદના આશ્રય વિના કેવલ ભાવવેદ ગણતાં સ્ત્રી-પુરુષને નપુંસકને ત્રેકને ૩-૩ ભાવવેદ અન્તર્મુદ્ધત અન્તર્મુદ્ધતે પરાવૃત્તિ પામ્યા કરે છે.

પુરુષ વેદ યાસના અગ્નિ સમાન છે, કારણકે યાસનો અગ્નિ એકદમ મટકો થઈ તુર્ત સમી જાય છે, તેમ પુરુષવેદ એકદમ જાગૃત થઈ સ્ત્રીના સંગમથી તુર્ત જમી જાય છે, તથા સ્ત્રીવેદ ચકરીની સ્ત્રી-ટીપોના અગ્નિ સમના છે, કારણ કે ચકરીની સ્ત્રી-ટીપોનો અગ્નિ

સઙ્ગયા વાદ એકદમ હોલવાય નહિં તેમ સ્ત્રીવેદ પણ જાગૃત થતાં પુરુષના સંગમથી પણ શીઘ્ર ઉપશમે નહિં, તથા નપુંસકવેદ નગર દાહના અગ્નિ સરસ્વો છે, કારણકે દ્વારિકા નગરીનો દાહ જેમ ૬ માસ સુધી શાન્ત ન થયો તેમ નપુંસકવેદ સંગમથી શાન્ત ન થાય અથવા નપુંસકપણાથી સંગમ થઈ શકે નહિં ને તેથી વિપ્રયેચ્છા જાગૃત ને જાગૃત રહે છે. ૫ નપુંસક વેદના ૧૬ ભેદ છે તેનો વિસ્તાર નવતત્ત્વ વિસ્તરાર્થમાં કહ્યો છે. ત્યાંથી જાણવો.

અવતરણ—હવે ચોવીશ દંડકે ૨૪ દ્વાર ઉતારતાં પ્રથમ ૨૪ દંડકે શરીર દ્વાર ઉતારાય છે.

॥ મૂળ ગાથા ૫ મી, ॥

ચત્ત્વારિ ગર્ભજતિરિયવાઽસુ, મણુઆણં પંચ સેસ તિ સરીરા ।
થાવરચત્ત્વગે દુહઓ. અંગુલ અસંખભાગતણુ ॥ ૫ ॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

ચત્ત્વારિ ગર્ભજતિરિયવાયુષુ, મનુષ્યાણાં પંચ શેષેષુ ત્રીણિ
શરીરાણિ ।

સ્થાવરચતુષ્કે દ્વિધા, અંગુલાસંખ્યેયભાગતનુઃ ॥ ૫ ॥

॥ શબ્દાર્થ ॥

ચત્ત્વારિ—ચાર

ગર્ભજતિરિય—ગર્ભજતિરિય
વાઽસુ—વાયુકાયમાં (ને)

મણુઆણં—મનુષ્યોને

પંચ—પાંચ (શરીર)

શેષ—વાકીના દંડકોમાં

તિ—ત્રણ

સરીરા—શરીર છે.

થાવરચત્ત્વગે—૪ સ્થાવરમાં (ને)

દુહઓ—વન્ને પ્રકારે

અંગુલ—અંગુલનો

અસંખ—અસંખ્યાતમો

ભાગ—ભાગ

તણુ—શરીર છે.

गाभार्थः—गर्भजतिर्येव अने वायुकायने ४ शरीर छे, मनु-
ष्योने ५ शरीर छे, अने बाकीना (२२) दंडके त्रण त्रण शरीर
छे. ॥ चार स्थावरजं शरीर अंगुलनो असंख्यानमो भाग छे.

विस्तरार्थः—अहिं २४ दंडकमां प्रथम शरीर द्वार उतार-
नां गर्भजतिर्येव अने वायुकायने औदा०—वै०—तै० ने कामण ए
४ शरीर होय छे, ए सामान्यथी कसुं अने विशेषतः आ प्रमाणे—

एक ग० तिर्येचने २-३-के ४ शरीर होय छे, त्यां पूर्व भ-
वमांधी आवता ग० ति० ने रस्तामां तैजस तथा कामण ए वे श-
रीर होय, त्यां बाद उत्पत्ति स्थाने उत्पन्न यवाना प्रथम समयथी-
ज औदा० शरीर नामनो उदय होवाथी औदा० शरीर सहित ३
शरीर होय अने कोइ लब्धिपर्याप्त गर्भज तिर्येचे तप आदि करवा-
थी वै० लब्धि उत्पन्न करी होय ने वैक्रिय शरीरनी रचना करे
तो ते बखते यधुमां यधु ४ मुहूर्त मुधी वै० शरीर सहित ४ शरीर
होय, पण आहा० शरीर तो फक्त चौदपूर्वधर लब्धिवंत मुनि मा-
प्रने ज होवाथी गर्भज ति० ने ए शरीर कोइपण काले न होय
पुनः युगलिफ तिर्येचने रस्तामां आवतां वे अने उत्पत्ति स्थाने
आद्यावाद त्रण शरीर होय पण तेओने व्रत तप आदिना अभा-
वे वै० लब्धिना अभावथी वै० शरीर न होय तथा दंडक प्रकरण-
मां अनधिकारी एवा संमू० तिर्येच पंचेन्द्रियने पण रस्तामां २,
अने स्वस्थाने औदा० शरीर सहित ३ शरीर होय.

तथा वायुकायमां पण सर्व जीवने चार शरीर न होय प-
ण रस्तामां आवताने तै० का० ए वे, स्वस्थाने औदा० सहित ३,
ने कंटलाएक लब्धि पर्याप्त बादर वायुकायनेज विना व्रतादिके प-
ण तथा स्वभावे वैक्रिय शरीर सहित अन्नर्मु० काल मुधी ५ शरी-
र होय ने न्याय बाद पुनः ३ शरीर वालो ज होय, ने वै० ल-

વિધ વાલા લ૦ પર્યા૦ વા૦ સિવાયના સર્વ વાયુકાયી જીવોને ર-
સ્તામાં વે અને સ્વસ્થાને ઓદા૦ સહિત ૩ શરીર જ હોય,

તથા ગર્ભજમનુષ્યમાં પળ રસ્તામાં આવનારને તૈ૦ ને કા-
ર્મણ એ વે શરીર અને સ્વસ્થાને ૩ શરીર તો દરેક ગર્ભજ મનુષ્યને
અને દંડકમાં અનધિકારી સમૂ૦ મનુષ્યને પળ હોય. તથા કેટલા-
એક ગર્ભજ લ૦ પર્યા૦ મનુષ્ય કે જેઓ એ વ્રત તપ આદિ વડે વૈ૦
શરીર રચના વચ્ચે ૪ મુહૂર્ત મુધો એકજ જીવ આશ્રયિ ૪ શરીર
હોય અથવા જેઓ એ ચૌદપૂર્વનો અભ્યાસ કરી આદા૦ લબ્ધિ
પ્રાપ્ત કરી હોય તેઓને આદા૦ શરીર રચના વચ્ચે અન્તર્મુ૦ કાલ
મુધો ૪ શરીર એક મનુષ્ય આશ્રયિ હોય છે. પળ એક મનુષ્ય આ-
શ્રયિ ૫ શરીરનો સંભવ નથી. કારણકે વૈ૦ અને આદા૦ શરીર
સમકાલે હોય નહિ, માટે મનુષ્યમાં એક મનુષ્ય આશ્રયિ સમકાલે
૨-૩ ને ૪ શરીર હોય અને સર્વ મનુષ્ય આશ્રયિ તથા એક મ-
નુષ્યને ભિન્નકાલે આશ્રયિ ૫ શરીર હોય.

તથા દેવ અને નારક સંવન્ધિ ૧૪ દંડકને વિષે એક જીવ
આશ્રયિ રસ્તામાં આવતાં તૈ૦ ને કા૦ એ વે, અને સ્વસ્થાને વૈ૦
શરીર હોય છે વલ્લી એ જીવો ઉત્તર વૈ૦ પળ રચે છે તે પળ વૈક્રિ-
યન નામ વાટ્ટે હોવાથી એક જીવને સમકાલે ૪ શરીર ન ગણાય.
અને એ જીવોને ઓદા૦ શરીર તથા આદા૦ શરીર કોઈપણ
વાટે સંભવતું નથી.

તથા શેષ ૭ દંડકોને વિષે દરેક વા સર્વ જીવ આશ્રયિ રસ્તા
માં વે અને સ્વસ્થાને ઓદા૦ સહિત ૩ શરીર હોય, इतिशरीरद्वारम्

૧ દેવો ઉત્તર વૈક્રિય કરતી વખતે મિદ્ધ-મનુષ્ય આદિ
ઓદા૦ શરીર સમ્મતાં રૂપ રચે છે. પળ તે શરીર ઓદાનિક
તે પ્રાપ્તમાં, પળ વૈક્રિય યર્મગાથાને ન ઓદા૦ નરમ્મો દેશાવધાલો
કનેથી જાણથી.

एवं चीजुं अवगाहनाद्वार कहे छे ते आ प्रमाणे धावरन्व-
जगे-एटले पृथ्वि-अप्-अग्नि-ने वायु ए चार स्थान (ना दरेक
मेद) नां शरीर दुहओ एटले जगन्यथी अने उत्कृष्टी एम बन्ने
प्रकारे अंगुलअमंस्वभागतणु एटले अंगुलमा असंख्यातमा भा-
गनुं शरीर होय. ए प्रमाणे सामान्यथी चारेनुं अंगुलनो अमं०मो
भाग शरीर-कणुं तोषण परस्पर नानुं मोहुं छे छतां अंगुलना अ-
सं०मा भागथी वधीने संख्या०या भाग जेवहुं नथी, त्यां शरीरनी
अवगाहनानो परस्पर तफावत आ प्रमाणे.

सूक्ष्ममां.

बादरमां.

सू० वनस्पतिनुं	अल्प	बादरवायुनुं	अल्प
सू० वायुनुं	असं०गुण	बादरतै०नुं	असं०
सू० तैजमनुं	"	बादरअप्०नुं	"
सू० अप्०नुं	"	बादरपृथ्वीनुं	"
सू० पृथ्वीनुं	"	बादरनिगोदनुं	"
		बादरमलो०वन०नुं	"

अवतरण—अहिंथी ६-७-८-९-१० गाथाओ सुधीमां
दंडकमां अवगाहनाद्वार कहेवाय छे.

सर्वेसिपि जहन्ना, साहाविय अंगुलस्ससंखंसो ।
उक्कोस पणसयधण, नेरइया सत्तहत्थ सुरा ॥ ६ ॥

(संस्कृतानुवादः)

सर्वेषामपि जगत्या स्वाभाविकोऽंगुलस्यासंख्येषांशः ।
उत्कृष्टैः पञ्चेष्टाननृपि, नैरगिकाणां सप्तहस्तसुराः ॥ ६ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

સત્ત્વેસિ-સર્વ દંડકોને.

ડપિ-પણ.

જહન્ના-જઘન્ય (અવગાહના)

સાહાવિય-સ્વાભાવિક-(મૂઝ શરીરની.)

અંગુલસ્સ-અંગુલનો.

ડસંખંસો-અસંખ્યાતમો ભાગ.

ઉક્કોસ-ઉત્કૃષ્ટ (અવગાહના)

પણસય-પાંચસેં.

ધણૂ-ધનુષ્ય.

નેરહયા-નારકજીવો(ની).

સત્તહથ્થ-સાત હાથ.

મુરા-દેવો(ની).

ગાથાર્થઃ—સર્વે પણ દંડકોના સ્વાભાવિક-(મૂઝ શરીરની જઘન્ય (અવગાહના) અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે, અને નારકજીવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૫૦૦ ધનુષ્ય તથા દેવોની ૭ હાથ પ્રમાણ છે. (અહિં અવગાહના એટલે શરીરની ઉંચાઈ અથવા લંબાઈ જાણવી.)

વિસ્તરાર્થઃ—પૂર્વ ગાથામાં પૃથ્વ્યાદિ ચાર જીવોનું જઘન અને ૩૦ શરીર કહ્યું, ને હવે આ ગાથામાં શેષ સત્ત્વેસિપિ-સર્વ દંડકનું માત્ર જહન્ના એટલે જઘન સાહાવિય-મૂઝ શરીર અંગુલસ્સડસંખંસો એટલે અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગનું છે અને ઉત્કૃષ્ટ શરીર દરેક દંડકમાં ભિન્ન ભિન્ન છે તે કહે છે.

નેરહયા એટલે નારક જીવોનું શરીર ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટી પળસયધણૂ-૫૦૦ ધનુષ્ય છે. અહિં ધનુષ્યનું પ્રમાણ ૪ હાથનું છે. માટે નારકનું શરીર ૨૦૦૦ હાથ એટલે ૦૧ કોશ જેટલું ઉંચું છે. એ પળ સામાન્યથી કહ્યું અને વિશેષતઃ આ પ્રમાણે—

નારકનું.

જઘન શરીર.

૩૦ શરીર

સ્તનપ્રમાણ.

૩ હાથ.

આમ ધન ૬ અંગુલ.

શરંગપ્રમાણ.

આમ ધન ૬ અંગુલ.

૨૫ામ ધન ૧૨ અંગુલ.

बालकामभाषा.	१५॥ घ० १२ अ०	३११ घ०
पंकमभा.	३११ घ०	६२॥ घ०
धूममभा.	६२॥ घ०	१२५ घ०
नमःप्रभा.	१२५ घ०	२५० घ०
तमःतमःप्रभा.	२५० घ०	५०० घनु०

सन्तहृत्पसुरा—एटलं देवोनुं मूलं शरीर उत्कृष्टी ७ हा
 मुं होय छे, एटलं शरीर भवनपति—व्यन्तर ज्योतिषी—उया सौध
 अने इशान कल्पना दरेक देव अने देवीनुं सर्वनुं जाणवुं. ए
 कोइपण देव के देवी ७ हायपी नानां होयन नहि. त्यांपी अं
 गळना देवोनुं शरीर आ प्रमाणे.

देवोनुं.	जघ० श०	व० शरीर.
१-४ कल्पे.	६ हा०	॥ हाय.
५ मे कल्पे.	५ $\frac{४}{११}$ हा.	६ हाय.
६ वे "	५ हा०	५ $\frac{४}{११}$ हा०
७ मे "	४ $\frac{३}{११}$ हा०	५ हाय.
८ मे "	४ हाय.	४ $\frac{१}{११}$ हा०
९ मे "	३ $\frac{३}{११}$ हा०	४ हा०
१० मे "	३ $\frac{२}{११}$ हा०	३ $\frac{३}{११}$ हा०
११ मे "	३ $\frac{१}{११}$ हा०	३ $\frac{२}{११}$ हा०
१२ मे "	३ हा०	३ $\frac{१}{११}$ हा०

તિર્યંપંચેનું ૩૦ શરીર.

ગર્ભજ જલચરનું-૧૦૦૦ યો

ગર્ભજ સ્થલચરનું-૬ ગાડ.

ગર્ભજ સ્થેચરનું-૨ થી ૯ ધનુ

ગર્ભજ ઉરપરિસર્પનું-૧૦૦૦ યો

ગર્ભજ મુજપરિનું-૨ થી ૯ ગાડ

સમુજલનું-૧૦૦૦ યો

સમુસ્થલનું-૨ થી ૯ ગાડ

સમુસ્થેચરનું-૨ થી ૯ ગાડ

સમુઉરપનું-૨ થી ૯ યો

સમુમુજપનું-૨ થી ૯ ધ

વળસ્સહ અદિયજોયણસહસ્સં ઇટલે વનસ્પતિ ૧૦૦૦ યોજનથી કંઈક અધિક હોય છે. ઇટલી મોટી અવગાહનાવાળી વાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય કમલ અને લતા-(વલ્લિ) વિગેરે ૧૦૦૦ યોજનું ડંડા સમુદ્રોમાં અને માનસરોવરાદિ જલાશયોમાં હોય છે, અને બીજી વાદર વનસ્પતિયોના અંગ વિગેરેની અવગાહના વિસ્તારવાળી હોવાથી અહિં લક્ષી નથી પણ ગ્રન્થાન્તરથી જાણવી. તથા અહિં જે કંઈક અધિકતા કહી તે પાણીની સપાટીથી કમલ વિગેરે જેટલું ઉપર વધીને આવેલ હોય તેટલી અધિકતા જાણવી. પુનઃ એ અવગાહના કમલાદિના સ્કંધની (નાલની) છે છે પણ મૂલ પત્ર-પુષ્પાદિકની અવગાહના નહિ, તેઓની અવગાહના શાસ્ત્રમાં જુદી જુદી કહી છે તે ત્યાંથી જાણવી.

નર તેહંદિ ત્રિગાડ ઇટલે મનુષ્ય અને ત્રીન્દ્રિય ૩ ગાડ ના પ્રમાણવાળા છે, ત્યાં દરેક મનુષ્ય અથવા દરેક ત્રીન્દ્રિય ૩ ગાડ પ્રમાણના નથી પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રમાણવાળા છે તે આ પ્રમાણે—

૧. સમુદ્રાદિ જલાશયોની ડંડાઈ ઉત્તેષાંગુલને હિસાબે હજાર યોજનથી ઘણી અધિક છે, અને જીવોની ડંડાઈ ઉત્તેષાંગુલને હિસાબે છે માટે ઉતાર તથા ચઢાયવાળા જલાશયમાં જ્યાં ઉત્તેષાંગુલ પ્રમાણે ૧૦૦૦ યોજન ડંડાઈ આવે ત્યાંની કમલનાલ-લતાદિ ૧૦૦૦ યોજનવાળાં વનસ્પતિરૂપ જાણવાં, અને વધુ ડંડાઈમાં રહેલાં કમલ લતાદિ પ્રૃથ્વિકાયરૂપ જાણવાં.

मनुष्यः.	अथ०शरीरः.	उ० शरीरः.
देवकुल अने उत्तरकुलसेवना यु- गलिकोनु सदाफाळ, तथा भरत ने औरवत क्षेत्रना युगलिकोनु अवसर्पिणीना ऐसे आरे अने उत्सर्पिणीना ६ हे आरे.	अंगुलनो असंख्या- तमो भाग (अपर्या- ता मरण पामे ते अपेक्षाए.)	३ गाड
हरिवर्ष अने रम्पकुलसेवना यु- गलिकोनु सदाफाळ अने भरत -औरवतना युगलिकोनु अव- स०ना बीजा आरे अने उत्स० ना पांचमे आरे.	"	२ गाड.
हिमवत-हिरण्यवतसेवना यु- गलिकोनु सदाफाळ अने भर- तौरवतना युगलिकोनु अवस० ना ३ जे आरे अने उत्स०ना ना ४ वे आरे.	"	१ गाड.
अन्नर्षिपना युगलिकोनु स- दाफाळ अने भरत-औरवतना युग०मनुष्योनु अव०ना ३ जे ने उत्स० ना ३ वे आरे.	"	६०० धनुष्य.

સર્વ મહાવિદેહમાં સદાકાલ અને ભરતૈરવત્તમાં અવંના ૩-૪ ને ઉત્સંના ૪-૩ આરે.	"	૫૦૦ ધનુષ.
ભરત-ઐરવતમાં અવંના ૫ મે અને ઉત્સંના ૬ ઢે આરે.	"	૭ હાથ.
ભરત-ઐરવતમાં અવંના ૬ઢે અને ઉત્સંના ૭ લે આરે.	"	૨ હાથ.

તથા દંડકમાં અનધિકારી સમુંમનુપ્યન્નું જયં શરીર ઉત્પતિ સમયે અંગુલનો નાનો અસંમો ભાગ, અને ૩૦ શરીર અંગુલો મોટો અસંમો ભાગ જાણવો કારણકે ૯ જીવો અપર્યાં અવસ્થામાંજ મરણ પામે છે. અથવા મરણ પામતી વસ્તુ પળ અનેક જીવો આશ્રયિ કોઈ નાની અવગાહનાઈ મરણ પામે તો કોઈ મોટી અવગાહનાઈ મરણ પામે એમ મરણ વસ્તુ પળ અવગાહનાની વિપતતાનો અપેક્ષા જયં વા ૩૦ શરીર સંભવે છે.

તથા ત્રીન્દ્રિય જીવોમાં પર્યાં ત્રીન્દ્રિયનીજ અને તેમાં પળ કાનઘજુરા વિગેરે કોઈકનીજ ૩ માડની તંવાડ વદારના ક્ષીપ-સમુદ્રોમાં જાણવી. વીજા કીટીઆદિ ત્રીન્દ્રિયોની જવદી મોટી અવગાહના સંભવે નહિ. શાસ્ત્રમાં કોઈસ્થાને ફક્લા કાનઘજુરાની અને

૧ ભરત-ઐરવતમાં અવંના ૩ જા આરામાં કેટલાંક વર્ષ નુર્થી અને ઉત્સંના ૪ થા આરામાં કેટલાંક વર્ષ પછી કુશલિકપદ્યું દોષ ને સિવાય ન હોય.

कोइस्थाने कानखजुरा बिगेरेनी लंबाइ ३ गाउ 'कही' छे.

वेइंदिय जोयणे बार एटले द्वीन्द्रियजीवोनी लंबाइ १२ योजन छे, त्यां पर्यां द्वीन्द्रिय अने तेमां पण संख बिगेरेनी लंबाइ १२ योजन छे एण दरेक द्वीन्द्रियनी नहिं. एवा मोटा संख बिगेरे स्वयंभूरपणादि महासमुद्रोमां पेदा धाय छे एण आ मनु० क्षेत्रमां नहिं.

अवतरण—पूर्व गायान्त् (गाथाना ३ जा चरणथी उत्तर बै० देहनी अवगाहना कहेवाय छे.)

जोयणमेगं चउरिंदि—देहमुच्चत्तणं सुए भणियं ।

वेउवियदेहं पुण, अंगुलसंखंसमारंभे ॥ ८ ॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

जोयनमेकं चतुरिन्द्रिय-देहोच्चत्वं श्रुते भणितं ।

वैक्रियदेहः पुनरंगुलसंख्येषांश्च आरंभे ॥ ८ ॥

॥ शब्दार्थः ॥

जोयणं—जोयन

एगं—एक

चउरिंदि—चतुरिन्द्रियना

देह—शरीरनी

उच्चत्तणं—उंचाइ

मृए—श्रुते विषे

भणियं—कह्यं छे.

वेउविय—वैक्रिय (—उत्तरवैक्रिय)

देहं—शरीर

अंगुल—एक अंगुलनो

संखंसं—संख्यानगो भाग

आरंभे—आरंभमां

१ आर्यसमाज मतना आचार्य मंग्यामी दयानंद सरस्वति आ स्थाने जे पण त्रिन्द्रिय होवाथी जेनांनी मरकती कहे छे के " ३ गाउ जेवही मोटी जे ना जेनांना मायामांज पहती दशे" एण कयानो देहको समुद्रनी चान जे जाणे ? केवल तेमां तेओ-नी शास्त्रनी अनभिज्ञता-हेवायना ईश्यायना जे मयये छे.

માધ્યાર્થઃ—ચતુરિન્દ્રિયજીવોના શરીરની ઊંચાઈ સિદ્ધાંતમાં ૧ યોજન (—૪ ગાડ) કહી છે, અને ઉત્તર વૈક્રિય દેહ પ્રારંભવેળાએ (વાયુ વિના સર્વને) અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ હોય છે.

વિસ્તરાર્થઃ—ચતુરિન્દ્રિયનુ શરીર ૧ યોજનનુ કહું ત્યાં પર્યાં ભમરા વિગેરે ૧ યોજન અવગાહના વાળા વહારના દ્વીપ સમુદ્રોમાં પેદા થાય છે.

તથા ઉત્તરવૈક્રિય શરીર પ્રારંભતી વેળાએ અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ હોય એમ કહું તે વાયુકાય સિવાયના ગ૦ મનુ૦—ગર્ભ૦ તિ૦—દેવ—અને નારકને અંગે જાણવું, કારણકે વાયુકાયનુ શરીર અંગુલના અસં૦ માં ભાગથી આંધક હતું નથી, માટે વાયુકાય જીવ જ્યારે વૈક્રિય પ્રારંભે ત્યારે તે ૩૦ વૈક્રિય શરીર અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું જાણવું. અને દેવ નારકનુ મૂળ વૈક્રિય પ્રારંભમાં અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ હોય, તેમજ આહારક દેહના સંવન્ધમાં કંઈપણ કહું નથી છતાં આહા૦ શરીર પણ પ્રારંભવેળાએ અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગજ સંભવે, કારણ કે એ પણ ઉત્તર દેહ છે, અવતરણ—આ ગાથામાં ઉત્તર વૈ૦ ની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહેવાય છે.

દેવનર અહિયલક્ષ્મં, તિરિયાણં નવ ચ જોયણ સયાઈં ।
દુગુણં તુ નારયાણં, ભણિયં વેડવિવચ સરીરં ॥ ૧ ॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

દેવનરાણામધિકલક્ષં તિરશ્ચાં નવ ચ યોજનશતાનિ ।
દ્વિગુણં તુ નારકાણાં, ભણિતં વૈક્રિયશરીરં ॥૧ ॥

॥ શ્વદાર્થઃ ॥

દેવ—દેવ

નર—મનુષ્ય

સયાઈં—સો

દુગુણં—ત્રે ગણું

અહિય-કંઈક અધિક

લક્ષણ-૧ લાલ (યોજન)

તિરિયાણ-તિર્યંચોનું

નવ-નવ

ય-ચલી

ઝોયણ-યોજન

તુ-ચલી

નારયાણ-નારકનીચોનું

મણિય-કાનું છે,

વેડવિય-ઉત્તરવૈક્રિય

મરીર-શરીર

ગાથાર્થ:-દેવ અને મનુષ્યનું, (ઉત્તરવૈક્રિયશરીર) કંઈક અધિક (-૪ અંગુલ અધિક) ૧ લાલ યોજન, તિર્યંચોનું ૨૦૦ યોજન, અને નારકોનું ઉત્તરવૈક્રિય શરીર વપનું કાનું છે,

વિસ્તારાર્થ:-દેવનાર અહિય લક્ષણ પટલે દેવનું ઉત્તરવૈં શરીર ૧ લાલ યોજન, અને મનુષ્યનું વૈં શરીર ૧ લાલ યોજન-થી કંઈક અધિક કાનું છે ત્યાં અધિકતા ૪ અંગુલ જેટલી જાણવી કારણકે ' દેવ ભૂમિથી ૪ અંગુલ અધર રહે છે, પણ ભૂમિ ઉપર પગ રાંચના નથી અને ૧ લાલ યોજનનું થીજું શરીર રહે છે, અને મનુષ્ય તો ભૂમિ પર વસી રહી દેવનાં શીર્ષની (મસ્તકની) સપાટીએ સરસા આંધી રહે તેટલું ઉત્તર શરીર રહે છે માટે મનુષ્યનું ૩૦૦૦ શરીર ૧ લાલ યોજન ને ૪ અંગુલ અધિક હોય છે. આવડું મોટું ઉત્તર વૈક્રિય શરીર પશ્ચાત્તરવર્તિના પાપી અને મુનિઓને વર્ષાકાળમાં પણ દેશનિકાલ થવાનો દુકમ કરમાવનાર તથા મુનિઓએ ઘટ્ટ સમજાવ્યા છતાં પણ ઉઠનાઈ દર્શાવી ૨ પગલાં જેટલીજ જમીનમાં રહેવાની રજા આપનાર દુષ્ટ નમુચિને શિક્ષા કરવા માટે આચાર્ય પોતાના વે શિષ્યોદ્ધારા મેલ્યવનપરથી ઘોલા

૧. વૈક્રિય રૂપ ચિત્રવર્તનારા દેવો અન્યુતકલ્પસુધીના જાણવા, અને ૨. ત્રિવેદક તથા ૩. અનુતરના દેવો વૈક્રિય ચિત્રવર્તના કરના નથી.

ધેલા, અને વૈક્રિયાદિ અનેક લબ્ધિવાલા વિષ્ણુકુમાર મુનિ પૃથ્વી વે પગલાં જંઘરીપને વે છેડે મૂકી ત્રીજા પગલાની જમીન માગતા નહિં આપનાર નમુચિની છાતીપર ત્રીજું પગલું મૂકી સંવતે ઉપજેલો ઉપદ્રવ શાન્ત કરી શાસન પ્રભાવના કરી.

‘તિરિયાણં નવ ય જોયણસયાઈ’ એટલે તિર્યચોનું ઉત્કૃષ્ટ વૈં શરીર ૯૦૦ યોજન જેટલું હોય છે. અને ‘દુગુણં તુ નારયાણં’ એટલે નારકજીવોનું ૩૦ ઉત્તરવૈક્રિય શરીર પોતાના મૂળ વૈક્રિય શરીર કરતાં ચમણું હોય છે, જેમકે ૭ મી નારકીના નારકનું મૂળ વૈં શરીર ૫૦૦ ધનું છે, તો તેઓ ૧૦૦૦ ધનુષ્યનું ૩૦ વૈં શરીર રચી શકે છે,

તથા વાયુકાયના ૩૦ ઉત્તર વૈં શરીરની અવગાહના અર્થે કહી નથી નોપણ અંગુળ ના અસંખ્યા માં ભાગ જેટલી જાણવી. એ પ્રમાણે ‘અણિયં વેડવિચય સરીરં’—ઉત્તરવૈક્રિય શરીરનું પ્રમાણ કહ્યું

અર્થે ઉત્તરવૈં શરીર રચવાનું પ્રયોજન આ પ્રમાણે—દેવો નીચેના ભગવાનનાં કલ્યાણક આદિ વચ્ચે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં આવવાને, પરજીવના ઉપકાર માટે અથવા અપકાર માટે, સ્વકલ્પિદર્શનાર્થે, વિષય સેવનાર્થે इत्यादि અનેક કારણે વૈં શરીર રચે છે. તથા મનુષ્યો ઉપકાર અને અપકાર કરવાદિ અનેક કારણે. નારકો પાતક જાણી નારકને દુઃખ દેવાને કુંથુ આદિ રૂપ વિકૃત્તે છે, વાયુકાય સ્વભાવથી વિકૃત્તે છે, અને તિર્યચ પંચે ને વૈં શરીર રચવાનું, એ તથાવિધ વિવિધ કારણ સમજાવું

અવતરણઃ—આ માયામાં ઉત્તર વૈક્રિય શરીર જેટલા કારણ મુખી દેવે ને કહેવાય છે.

॥ મૂળ માયા ૧૦ મી. ॥

અંતમુદ્દને નિગ્ધ-મુદ્દત્ત ચનારિ નિરિય મણુપ્પનુ ।

દેવેનુ અલ્લમાર્નાં ઉક્લોમ વિહવ્યનાકાલો ॥૧૦॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

अन्तर्मुहूर्तं नैरयिके, मुहूर्ताश्चत्वारि तिर्यग्मनुजेषु ।
देवेष्वर्धमास, उत्कृष्टो विकृर्वाणाकालः ॥ १० ॥

॥ शब्दार्थः ॥

अंतर्मुहूर्तं—अंतर्मुहूर्त
निरण—नारकजीवोपां
मुहूर्त—मुहूर्त (२ घड़ी)
चत्वारि—चार
तिरिय—तिर्यच (अने)
मणुरसु—मनुष्योपां

देवेषु—देवोपां
अर्धमासो अर्धमास
उत्कृष्ट—उत्कृष्ट
विकृर्वाणा—विकृर्वाणानो (—उत्त-
र वै० शरीरनो)
कालो—काल

गाथाार्थः—नारकजीवोपां (वै० श० ३० नो काल) अ-
न्तर्मु०, तिर्यच अने मनुष्योपां ४ मुहूर्त (—८ घड़ी), अने दे-
वोपां ॥ मास उत्तर वै० शरीरनो उत्कृष्ट काल कह्यो छे.

विस्तरार्थः—सुगम छे. विशेष ए के देवकृत वै० शरीरनो
काल ६ मास पण कह्यो छे. कारण के परमांधामीकृत पर्वतनी ६
मास स्थिति श्री सृष्ट्यगडांग सूत्रपां कही छे.

अवतरण—आ गाथापां २४ दंडके संवयण कहे छे.

॥ मूल गाथा ११ मी. ॥

धावरत्नुरनैरयिका, असंघयणा य विगल ठेवहा ।

संघयणतमं गन्धय, नरतिरिणसु वि मुण्येयव्वं ॥ ११ ॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

धावरमुरनैरयिका असंघननाश्च विगलः सेवार्ताः ।
संघननपट्कं सर्वजनरतिर्योऽपि ज्ञानघ्यं ॥ ११ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ધાવર-સ્થાવર

સુર-દેવ

નેરહયા-નારક

અસંઘયણા-સંઘયણ રહિત

ય-અને

વિગલ-વિકલેન્દ્રિયો

છેવટ્ટા-સેવાર્ત સંઘયણ વાળા

સંઘયણ-સંઘયણ

છાંગ-છ

ગમ્ભય-ગર્ભજ

નર-મનુષ્ય

તિરિયસુ-તિર્યચમાં

મુણેયવ્વં-જાણવાં

ગાથાર્થઃ—સ્થાવર-દેવ-અને નારકો સંઘયણ રહિત છે, અને વિકલેન્દ્રિયો સેવાર્ત સંઘયણવાળા છે, અને ગર્ભજ મનુષ્ય તથા તિર્યચોને છ એ સંઘયણ જાણવાં

વિસ્તરાર્થઃ—હવે આ ગાથામાં ૨૪ દંડકે સંઘયણદ્વાર કહેવાય છે.

ધાવરસુરનેરહયા અસંઘયણા—સ્થાવરના ૫ દંડક, દેવના ૧૩ દંડક, અને નારકનો ૧ દંડક એ પ્રમાણે ૧૯ દંડક સંઘયણ વિનાના છે, કારણકે દેવોને નારકોને અને સ્થાવરોને હાડકાં હોય નહીં, અને હાડકાં ન હોય તો હાડકાંની રચનારૂપ સંઘયણ પણ ક્યાંથી હોય?

ય વિગલછેવટ્ટા—બલી વિકલેન્દ્રિયો છેદસ્પૃષ્ઠ સંઘયણવાળા હોય છે, અહિં દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં કેટલાએકને હાડકાંનો સંભવ છે, જેમકે શંખ-કોડા ચંદનક इत्यादि દ્વીન્દ્રિયોનું શરીર હાડ અને માંસયુક્ત છે, શેષ અઠસીયાં વિ-

૧. શ્રી જીવાભિગમમાં દેવોને પણ વજર્પભસંઘયણવાળા. અને એકેન્દ્રિયોને છેદસ્પૃષ્ઠ સંઘયણવાળા કહ્યા છે તે શક્તિની અપેક્ષા પણ હાડ રચનાની અપેક્ષા નહિ. અને ત્યાંજ નારકને અસંઘયણી કહ્યા છે.

ગેરે દ્વીન્દ્રિયોનું ઘરીર હાડ વિનાનું છે, તથા કેટલાક ત્રીન્દ્રિયોને તથા કેટલાક ચતુરિન્દ્રિય જીવોને હાડનો સંભવ છે, પણ સ્પષ્ટ રીતે ઓછતાનાં નહિં હોવાથી નામ આપવાં અશક્ય છે, માટે એ પ્રમાણે જે જે વિકલેન્દ્રિયોને હાડ હોય તે તે વિકલેન્દ્રિયોને સંયમન હોય, ને પીઝાને ન હોય, તેમાં પણ એ જીવોને માત્ર છેદસ્પષ્ટ સંયમન હોય છે, કારણકે તેઓના હાડના બે છેદા સંધિસ્થાને મળેલા હોય છે, અથવા તેઓને એકજ આલું હાડકું પણ કકડા ન હોય તો પણ (સેવા ઘડે કરીને પીઠાપલું એ અર્થને અનુસારે) સંવાર્ત સંયમન જ હોય (અહિં છેદસ્પષ્ટ અને સંવાર્ત ઘડને માત્ર છેવટા સંયમનનાં છે.)

સંયમન - છંદ ગમ્યમનરતિરિપ્સુ ચિ મુણેયન્વં-ગર્ભજ મનુષ્યને અને તિર્યંચોને ૬ સંયમન હોય પરંતુ એક જીવને એકજ સંયમન હોય છે. માટે અનેક ગર્ભજ મનુષ્ય વા તિર્યંચની અપેક્ષાએ ૬ સંયમન હોઈ શકે. અહિં કોઈપણ ગર્ભજ મનુષ્ય વા કોઈ પણ ગર્ભજ તિર્યંચ સંયમન વિનાનો હોય નહિં,

તથા દંડકમાં અનધિકારી સમ્મૃંતિર્યંચ અને સમ્મૃંમનુષ્યને દરેકને સંવાર્ત સંયમન શ્રી જીવાભિગમજીમાં કલું છે.

—(૦)—

અવતરણ—આ ગાથાના પેલા ચરણમાં સર્વ દંડકોને વિશે સંજ્ઞા કહેવાય છે, અને શેષ ત્રણ ચરણમાં સંસ્થાન કહેવાય છે.

॥ મૂળ ગાથા ૧૨ મી ॥

સલ્લેસિં ચ્ચુદ દહ વા, સન્ના સન્વે સુરા મ ચ્ચુરંસા ।
નરતિરિ છ સ્સંઠાણા, હુંડા વિગલિંદ્રિ નેરડ્યા ॥૧૨॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

સર્વેષાં ચત્વારિ દશ વા સંજ્ઞાઃ સર્વે સુરાશ્ચ ચતુરમ્નાઃ (રંજાઃ)
નરતિર્યંચઃ પદ સંસ્થાના હુંડકાઃ વિકલેન્દ્રિયનરચિકાઃ ॥૧૨॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ધાવર-સ્થાવર

ગુર-દેવ

નેરહ્યા-નારક

અસંચયણા-સંચયણ રહિત

ય-અને

વિગલ-વિકલેન્દ્રિયો

છેવટ્ટા-સેવાર્ત સંચયણ વાળા

સંચયણ-સંચયણ

છગ-છ

ગખ્ય-ગર્ભજ

નર-મનુષ્ય

તિરિણ્ણુ-તિર્યંચમાં

મુણેયવ્વં-જાણવાં

માર્થાર્થઃ—સ્થાવર-દેવ-અને નારકો સંચયણ રહિત છે, અને વિકલેન્દ્રિયો સેવાર્ત સંચયણવાળા છે, અને ગર્ભજ મનુષ્ય તથા તિર્યંચોને છ એ સંચયણ જાણવાં

વિસ્તરાર્થઃ—હવે આ માથામાં ૨૪ દંડકે સંચયણદ્વાર કહેવાય છે.

ધાવરસુરનેરહ્યા અસંચયણા—સ્થાવરના ૫ દંડક, દેવના ૧૩ દંડક, અને નારકનો ૧ દંડક એ પ્રમાણે ૧૯ દંડક સંચયણ વિનાના છે, કારણકે દેવોને નારકોને અને સ્થાવરોને હાડકાં હોય નહીં, અને હાડકાં ન હોય તો હાડકાંની રચનારૂપ સંચયણ પણ ક્યાંથી હોય?

ય વિગલછેવટ્ટા—બધી વિકલેન્દ્રિયો છેદસ્પૃષ્ઠ સંચયણ-વાળા હોય છે, અહિં દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં કેટલાકને હાડકાંનો મેમ્બર છે, જેમકે ઝાંઘ-કોઢા ચંદનક દિગ્ધા-દિ દ્વીન્દ્રિયોનું સગીર હાડ અને માંસયુક્ત છે, એમ અઢસીયાં વિ-

૧. આ જીવાભિગમમાં દેવોને પણ યજર્મનનચયણવાળા. અને વિકલેન્દ્રિયાને છેદસ્પૃષ્ઠ સંચયણવાળા કહ્યા છે તે શકિતનો અપેક્ષા પણ હાડ રચનાનો અપેક્ષા નહિ. અને ત્યાંજ નારકોને અસંચયણી કહ્યા છે.

નેરે દ્વીન્દ્રિયોનું શરીર હાડ વિનાનું છે, તથા કેટલાએક ત્રીન્દ્રિયોને તથા કેટલાએક ચતુરિન્દ્રિય જીવોને હાડનો સંભવ છે, પણ સ્પષ્ટ રીતે ઓઝસ્વાનાં નહિ દોવાથી નામ આપવાં અશક્ય છે, માટે એ પ્રમાણે જે જે વિકલેન્દ્રિયોને હાડ હોય તે તે વિકલેન્દ્રિયોને સંઘયણ હોય, ને ધીમાને ન હોય, તેમાં પણ એ જીવોને માત્ર છેદસ્પૃષ્ઠ સંઘયણજ હોય છે, કારણકે તેઓના હાડના બે છેદા સંધિસ્થાને મઝેલા હોય છે, અથવા જેઓને એકજ આસું હાડકું પણ કકઢા ન હોય તો પણ (સેવા વટ્ટે કરીને પીઢાયલું એ અર્થને અનુસારે) સેવાર્ત સંઘયણ જ હોય (અર્થે છેદસ્પૃષ્ઠ અને સેવાર્ત ઘન્ને નામ છેવટા સંઘયણનાં છે.)

સંઘયણ છંગ ગન્ધયનરતિરિપ્સુ વિ મુણેયવ્યં-ગર્ભજ મનુષ્યને અને તિર્યંચોને ૬ સંઘયણ હોય પરંતુ એક જીવને એકજ સંઘયણ હોય છે. માટે અનેક ગર્ભજ મનુષ્ય વા તિર્યંચની અપેક્ષાએ ૬ સંઘયણ હોઈ શકે, અર્થે કોઈપણ ગર્ભજ મનુષ્ય વા કોઈ પણ ગર્ભજ તિર્યંચ સંઘયણ વિનાનો હોય નહિ,

તથા દંદકર્મા અનધિકારી સમ્મૂંતિર્યંચ અને સમ્મૂંમનુષ્યને દરેકને સેવાર્ત સંઘયણ શ્રી ત્રીવાભિગમત્રીપાં કસું છે.

—(૦)—

અવતરણ—આ માયાના પેલા ચરણમાં મર્વ દંદકોને ધિો સંજા વહેવાય છે, અને શેષ ત્રણ ચરણમાં મંમ્યાન વહેવાય છે.

॥ મૂઝ ગાયા ૧૨ મી ॥

સવ્યેસિં ચઢ દહ વા, સદ્મા સવ્યે સુરા ય ચઢરસા ।
નરતિરિ છ સંઠાણા, હુંડા વિગાલિદિ નેરડ્યા ॥૧૨॥

॥ મંમુત્તાનુવાદઃ ॥

મર્ચેપો ચત્ત્યારિ દન્ત વા મંમ્યાઃ મર્ચે મુરાશ જતુરમ્માઃ (રંજાઃ)
નરનિર્મય. પર મંમ્યાના દંદકાઃ ચિકલેન્દ્રિયનરનિર્મયાઃ ॥૧૨॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

સઙ્ગેસિ-સર્વે દંડકોને

ચતુ-ચાર

દહ-દશ

વા—અથવા

સન્ના—સંજ્ઞાઓ

સઙ્ગે-સર્વ

સુરા-દેવ

ય—અને

ચતુરંસા-સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા

નર-મનુષ્ય

તિરિ-તિર્યંચ

છ-છ (૬)

સંઠાણા-સંસ્થાનવાળા

હુંડા-હુંડક સંસ્થાનવાળા

વિગલિદિ-વિકલેન્દ્રિય

નેરડયા-નારકો

ગાથાર્થઃ—સર્વે દંડકને (—જીવોને) ૪ અથવા ૧૦ સંજ્ઞા હોય છે, અને સર્વ દેવો સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા છે. મનુષ્ય અને તિર્યંચો ૬ સંસ્થાન વાળા, અને વિકલેન્દ્રિય તથા નારકો હુંડક સંસ્થાન વાળા છે.

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગાથામાં સંજ્ઞાદ્વાર તથા સંસ્થાન દ્વાર કહેવાય છે.

સઙ્ગેસિ ચતુ દહ વા સન્ના—સર્વ દંડકોમાં ચાર અથવા ૧૦ સંજ્ઞા હોય છે. અહિં ગર્ભજ મનુષ્ય સિવાય ૨૩ દંડકમાં આ-વેળા સર્વ સંસારી જીવ માત્રને ૪ કે ૧૦ સંજ્ઞા હોય છે, પણ ગર્ભ-જ મનુષ્યમાં દરેક ગર્ભજ મનુષ્યને જ્યાં સુધી મોહનીય કર્મનો ઉદય છે, ત્યાં સુધી સર્વ દશે સંજ્ઞાઓ હોય, અને મોહનીયનો ઉપશમ વા ક્ષય થતાં વીતરાગી જીવને ફક્ત વેદનીયજન્ય, અથવા સર્વજ્ઞ-ને આહારસંજ્ઞા પણ ન હોય આહારસંજ્ઞા હોય.

સઙ્ગે સુરા ય ચતુરંસા—સર્વ દેવો સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવા-ળા છે, એ મૂળ વૈક્રિય શરી ની અપેક્ષાએ તેમજ ઉત્તર વૈક્રિયની અ-પેક્ષાએ પણ સમચતુ૦ કર્મનો ઉદય હોવાથી અન્ય સંસ્થાનવાળે

शरीर विवृण्वी छात्रां ते देवने समचतु० संस्थानन कहेवाय, अथवा देखवानी अपेक्षाए उत्तर वैक्तिय देव ६ संस्थानी गणाय पण नेवा व्यपदेशनी माधान्यता नथी.

नरतिरिय छसंठाणा—गर्भज मनुष्य अने गर्भज तिर्यच ६ ए संस्थान वाळा होय, एम सामान्ययी कर्तुं अने विशेषतः आ गमाणे—सर्व युगलिक मनुष्यो युगलिक तिर्यचो सर्व तीर्थकर—सर्व पकयति—सर्व वामुदेव—सर्व चळदेव—सर्वमनिवासुदेव—इत्यादि उत्तम पुरुषो समचतुरस्र संस्थान वाळा छे, सामान्य केवलि विगेरे तथा सामान्य मनुष्यो ६ ए संस्थानवाळा छे. तेम युगलिक सिवा-यना तिर्यच पंचेन्द्रियो पण ६ ए संस्थानवाळा छे, अहिं एक जीवने एक संस्थान भवपर्यन्त होय.

तथा दंडकमां अनधिकारी सम्भू० ' तिर्यच अने सम्भू० मनुष्यने श्री जीवाभिगममां हुंडक संस्थानी कया छे,

हुंडा विगलेंदिनेरइया—सर्व विकलेन्द्रियो अने सर्व नार-को-हुंडक संस्थान वाळा छे. एमां नारकोनुं हुंडकसंस्थान तो पां लो उत्तेही लीपेला पक्षी सरखुं अत्यंत कुत्सित कहुं छे,

अद्यनरण—आ गाथामां पण पृथ्व्यादि पांच रथावरनां सं-स्थान कहेवाय छे.

॥ मूळ गाथा १५. मी. ॥

नाणाविह धय मूर्डे, वुच्चुय वण वाउ तेउ अपकाया ।
पुटवी मसूर चंदा-कारा संठाणओ भणिग्या ॥ १३ ॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

१. सम्भू० तिर्यचने सदा कर्मबंधना अभिप्रायशी धी पू.
तदुत्पत्तिवर्णनमां ६ संस्थानी कया छे—इति द्रष्टव्यशेषः

નાનાવિધાધ્વજસૂચીબુદ્બુદાશ્ચ વનવાયુતૈજસપ્રકાયિકાઃ ।
પૃથ્વિર્મસૂરચંદ્રાકારાઃ સંસ્થાનતો મણિતાઃ ॥ ૧૩ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

નાનાવિહ-નાના પ્રકારનું
(-અનેકપ્રકારનું)

ધ્વજ-ધ્વજના આકારનું

સૂર-સોયના આકારનું

બુદ્બુદ-પરપોટાના આકારનું

વણ-વનસ્પતિકાયનું

વાડ-વાયુકાયનું

તેડ-અગ્નિકાયનું

અપકાયા-અપકાયનું

પૃથ્વી-પૃથ્વિકાય

મસૂર-મસૂરની ઢાલ

ચંદાકારા-અર્ધચંદ્રના

આકાર વાળી

સંઠાણઓ-સંસ્થાનથી

(-આકારથી)

મણિયા-કહી છે.

ગાથાર્થઃ—વનસ્પતિ કાયનું (સંસ્થાન) અનેક પ્રકારનું,
વાયુકાયનું ધ્વજાને આકારે, અગ્નિકાય સોયને આકારે, અપકાય
પાણીના પરપોટાને આકારે, અને પૃથ્વિકાય આકાર વડે મસૂરની
ઢાલ અથવા અર્ધચંદ્રના આકારે કહેલી છે.

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગાથામાં પૃથ્વિકાયાદિ ૫ સ્થાવરોનું સં-
સ્થાન કહે છે તે આ પ્રમાણે—

વણ વાડ તેડ અપકાયા—વનસ્પતિ-વાયુકાય-અગ્નિકાય
—ને જલકાયનું સંસ્થાન અનુક્રમે નાનાવિહ ધ્વજ સૂર બુદ્બુદ-અ-
નેક પ્રકારનું—ધ્વજના સરખું, સોય સરખું, ને પરપોટા સરખું છે,
અર્થાત્ વનસ્પતિનું શરીર અનિત્યસ્થ (-અમુક પ્રકારનું છે એમ
નહિ માટે અનિયત) આકારવાળું શ્રી તત્ત્વાર્થવૃત્તિમાં કહેલ છે.
કારણ કે કોઈ વનસ્પતિ કેવા આકારની ને કોઈ વનસ્પતિ કેવા
આકારની હોય છે માટે વનસ્પતિનું સંસ્થાન અનેક આકારનું
કહેલું છે, તથા વાયુનું સંસ્થાન એટલે વાયુકાયી એક જીવના ઓ-

દા૦ શરીરનો આકાર ધ્વજા-પતાકા સરસો છે, અને ઉત્તરવૈક્રિ-
ય શરીર રહે તે પણ મૂલ શરીરના આકારેજ (એટલે પતાકાને
આકારેજ) રહે છે, તથા અગ્નિકાથી એક જીવના ઔદા૦ શરીર-
નો આકાર સોય સરસો છે, અને જલકાથી એક જીવના ઔદા૦
શરીરનો આકાર પરપોટા સરસો અર્થ વર્તુલ છે.

પૃથ્વીમસૂરચંદાકારા સંઠાણઓ ભણિયા—આકારવડે
પૃથ્વી મસૂર અને ચંદ્ર આકારની કહી છે. અર્થાત્ પૃથ્વીકાથી એ-
ક જીવના ઔદારિક એક શરીરનો આકાર મસૂરની દાઝ અથવા
અર્ધચંદ્રના આકાર ચાલો છે. એ મમાણે શાસ્ત્રમાં જે સંસ્થાનો કથાં
છે, તે એકેક શરીરને આશ્રયિ જાણવાં, અને તે એકેક શરીર દૃષ્ટિ-
ગોચર નહિં હોવાથી તે સંસ્થાનો પણ દૃષ્ટિગોચર થતાં નથી, ક-
વન વનસ્પતિ જીવ મહાકાયાવાલો હોવાથી તેનું અનેકવિધ સં-
સ્થાન સો મત્યક્ષ છે.

પુનઃ એ સંસ્થાનો ષાદરસ્થાવરની અપેક્ષા છે, અને મૂક્ષ
જીવોમાં મૂક્ષ વનસ્પતિનું સંસ્થાન સ્તિયુક આકારનું એટલે પ્રાગઃ
વન ગોળાકાર છે. ઘીના મૂક્ષજીવોનો આકાર ષાદરવત્ છે, કે
વન ગોળાકાર છે તે મારા જાણવામાં નથી. इति संस्थानद्वारम्

અવનરણ—આ ગાથાના પંચા ચરણમાં મર્વ દંદકનં પ. ૧૧-
ય કેટલા હોય ? તે, અને એવ થળ વચ્ચમાં થયા દંદકે વા મેટ્યા
હોય ? તે પંચાય છે.

॥ મૂલ ગાથા ૧૪ મી. ॥

સત્ત્વે વિ વચકમાયા, સંત હમં મખ્મનિરિયમણુમ્મુ ।
નામ્ય તેહ વાહ, વિગલ્યા વંમાગિ વ નિ નેતા ॥૧૨॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

સર્વેઽપિ ચતુષ્કપાયા લેશ્યાષ્ટકં ગર્ભજતિર્યગ્મનુજયોઃ ।
નારકતેજોવાયુવિકલા વૈમાનિકાશ્ચ ત્રિલેશ્યાઃ ॥ ૧૪ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

સર્વે—સર્વ

ઽવિ—પણ

ચત્—ચાર

કપાયા—કપાયવાળા

લેસ—લેશ્યા

છગં—૬ (છ)

ગર્ભજતિર્યગ્—ગર્ભજતિર્યગ્

મનુજયો—મનુષ્યોમાં

નારક—નારક

તેજ—અગ્નિકાય

વાયુ—વાયુકાય

વિકલા—વિકલેન્દ્રિયો

વૈમાનિક—વૈમાનિકદેવો

તિ—પ્રણ

લેસા—લેશ્યાવાળા

ગાથાર્થઃ—સર્વે જીવો ચારે કપાયવાળા છે, ગર્ભજ તિર્યગ્ અને મનુષ્યોમાં ૬ લેશ્યા, અને નારક-અગ્નિકાય-વાયુકાય-વિકલેન્દ્રિય-તથા વૈમાનિક દેવોને ૩ લેશ્યા છે.

વિસ્તરાર્થઃ—હવે આ ગાથામાં કપાય તથા લેશ્યાદ્વાર કહે છે.

સર્વેવિ ચતુષ્કપાયા—સર્વે દંડકો ચાર કપાયવાળા છે. ત્યાં સાતે નારકના નારકોને એક વીજાપર વૈભાવ હોવાથી ક્રોધવાળા છે, તેમજ માન-માયા-અને લોભ કપાયી પણ છે. તથા દેવોમાં પણ પરસ્પર વૈભાવ છે. એક વીજાનો માથે યુદ્ધ કરે છે, કોઈ કોઈની દેવાંગનાઓ ડાહી જાય છે, ઇન્દ્રો પરસ્પર વિમાનોના માથે યુદ્ધ કરે છે. એક વીજાની પ્રભુતા મદન કરતા નથી. માટે દેવોમાં પણ ચારે કપાય રહેલા છે. તેમાં ૫ પ્રવેશક અને તે કરતાં પણ ૫ અનુત્તરવાર્ગી દેવોનો કપાય અતિમંદ છે, ત્યાં પરસ્પર યુદ્ધ-જ્વાલ-જ્વાલા-રૂપી-અધિમાન છે નહિ. પાન્ન અ-

ત્ય કપાય છે, પુનઃ અનુત્તરવિમાનવાસી દેવો અતિ વૈરાગ્યવાન,
 દેવલોકને કેદરવાના તુલ્ય સમગ્રી મનુષ્યમાં આવી મોક્ષ જવાની
 આકાંક્ષા વાળા, અને સદાકાલ દ્રવ્યાનુયોગના ચિંતનમાં અનુર-
 ક્ત છે, તથા અતિ મંદકપાયી છે, તથા ગર્ભજ તિર્યંચોને તો કપાય
 પ્રત્યક્ષ દેખી જાય છે, તથા ગર્ભજ મનુષ્યોમાં સ્વૈતરાગ સિવાયના
 સર્વે કપાયવાળા છે, પરન્તુ યુગલિક તિર્યંચો વધુ અલ્પ કપાયવા-
 લા છે, તથા ઉત્તરોત્તર ગુણવૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા જવા અસ્વીતરાગી
 મુનિમહાત્માઓ પણ અલ્પકપાયવાળા છે. યુગલિક તિર્યંચોમાં સિં-
 હાદિ હિંસક પ્રાણીઓ પણ અતિ દયાર્દ્ર ચિત્તથી. મૃગનાં ઘણાંની
 સાથે વાતસલ્ય ભાવવાળા છે, પોતાનાં માત પિતા સાથે પણ અ-
 લ્પ રાગ ધારણ કરનાર છે તો યુગલિક મનુષ્યોની તો વા-
 તજ શી ? તથા સ્થાવરો અને વિકલેન્દ્રિયો પણ અસ્પષ્ટ અથવા સ્પષ્ટ
 કપાયવાળા છે. તેમજ સમ્મૂં તિર્યંચ અને સમ્મૂં મનુષ્યો પણ
 ચારે કપાયવાળા છે. ॥ इति कषायधारम् ॥

લેખનગં ગત્પતિરિયમણુસ્મુ—ગર્ભજતિર્યંચ અને મ-
 નુષ્ય ૫ જે મંદકપાં ૬ ૫ લેખ્યા હોય છે, ત્યાં ૫ નિં ૦ વા મનુ-
 ને અન્નર્મૂં ' મુથી ૫કમ લેખ્યા હોય પણ ૫ક જીવને સમકાલે જે
 લેખ્યા ન હોય, તથા મનુષ્યમાં અમમત્તને ૧ શુભ લેખ્યા, અને શ્રે-
 ણિગતત્રયા મર્મજને કેવલ શુભ લેખ્યા છે.

નારય નેજ્યાઃ વિગત્યા ઘેમાજિય નિલેમા—નારક-મ-
 ગ્નિ-રાયુ-વિકલે-પૈમાનિક-માં ૫ક લેખ્યા છે ૫મ સામાન્યથી
 ૫ક અને વિગેરતઃ આ પ્રમાણે—

૧. મર્મજને શુભ ૫ લેખ્યા હોય ૫ક પ્રમાણે ૫કે સુખી હોય
 છે માટે ને નિવાસના જેવ વાળમાં મર્મે તિર્યંચ મનુષ્યને મા-
 ૬ ૫ક નિયમ છે.

શ્યા નહિં પળે સ્વાભાવિક લેશ્યા ત્રણ જ છે, પરન્તુ તેજોલેશ્યા
 એ મરણપામેલો જ્ઞાનસુધીમાંનો કોડે દેવ વાદર પૃથ્વીપણે વાદર જ-
 લ પળે અથવા વાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિ પળે ઉત્પન્ન થાય તો ઉત્પન્ન
 થતી વચ્ચે જ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અન્તર્મુઁ સુધી તે પૃથ્વીયાદિને
 તેજોલેશ્યા હોય છે, ને ત્યારવાદ તે જીવને આસ્વાભવ સુધી ૩ લે-
 શ્યાઓ જ જુદે જુદે અન્તર્મુહર્તે પ્રાપ્ત થાય છે, પરન્તુ તેજોલેશ્યા ક-
 દી પળ પ્રાપ્ત થતી નથી. અને શેષ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીયાદિ ભેદોમાં દેવનો
 જીવ આવી શકતો નથી માટે તેઓને ચોથી તેજો લેશ્યાનો કદી
 પળ સંભવ નથી.

તથા ૧૦ ભુવનપતિમાં અસુરકુમાર નિકાયના જે ૧૫ પરમા-
 ધાર્મિક દેવો છે તેઓને ફક્ત કૃષ્ણલેશ્યા છે, ને વાકીના અસુર
 કુમારનિકાયી દેવોમાં કેટલાએક દેવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, કેટલાએક
 નીલલેશ્યાવાળા—કેટલાએક કાપોતવાળા ને કેટલાએક તેજોલેશ્યા-
 વાળા પળ છે, એ રીતે ચાર પ્રકારના અસુરકુમાર નિકાયી દેવો છે.
 પળ એક દેવને જુદે જુદે વચ્ચે ચારે લેશ્યા છે એમ નહિં, કારણકે
 દેવોની લેશ્યા અવસ્થિત છે. તથા જેમ અસુરકુમાર નિકાયી દેવો
 ૪ લેશ્યાવાળા કહ્યા તેવી જ રીતે શેષ ૯ ભુવનપતિ અને વ્યન્તરની
 પળ સર્વ (૧૬) નિકાયોમાં ચાર ચાર લેશ્યા જાણવી.

તથા દંડકમાં અનધિકારી સમ્મૂઁ તિર્યંચ અને સમ્મૂઁ મનુષ્યને
 પળ પ્રથમની ૩ લેશ્યાઓ જાણવી ॥ ઇતિ લેશ્યાદ્વારમ્ ॥

ત્વે હિન્દ્રિયદ્વારને દંડકમાં અવતારનાં ગ્રન્થકર્તા કહે છે કે
 હિન્દિયદારં સુગમં—હિન્દ્રિયદ્વાર સુગમ છે માટે તેનું વિવેચન ક-
 રાતું નથી, છતાં વિશેષ સમજ આ પ્રમાણે—

નરકનો ?—ભુવનપતિના ૧૦—ગર્ભજનિર્યંચ ૧—ગર્ભજમનુષ્ય
 ૧—વ્યન્તર—ઝ્યોતિષી—ને વૈમાનિક એ ૧૬ દંડકમાં સર્વ જીવને ૫

इन्द्रियो છે, પૃથ્વીકાયાદિ ૬ સ્થાવરને કેવલ સ્પર્શ इन्द्रिय છે, દ્વી-
ન્દ્રિયને સ્પર્શ-તથા રસનેન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિયને સ્પર્શ-રસનાં-ગ્રાણ-
ન્દ્રિય, ને ચતુરિન્દ્રિયને શ્રોત્રેન્દ્રિય સિવાયની ૪ इन्द्रियो છે. ૫
સંખ્યા દ્રવ્યइन्द्रियोની અપેક્ષા જાણવી. અન્યથા લઘ્વિરૂપ ભાવ-
इन्द्रिय તો દરેક જીવમાત્રને પાંચ પાંચ છે. સર્વજ્ઞ સિવાયના સર્વ
જીવોને इन्द्रियદ્વારા તથા મનદ્વારા જ્ઞાન થઈ શકે છે, ને સર્વજ્ઞ ભ-
ગવાને इन्द्रियो છે, પણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં કારણ પણે પ્રવર્તતી નથી,
કારણકે ऐन्द्रियજ્ઞાન અન્તર્મુહર્ત્ત કાલે થાય છે, ને સર્વજ્ઞને તો ૫
કજ સમયમાં સર્વજ્ઞાન થાય છે, માટે જ શ્રી સર્વજ્ઞને ૧૦ માણ-
માંથી ૬ માણ ગણાય. ધ્રુવઃ દરેક જીવને इन्द्रिय પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ક-
ર્પાં વાદ इन्द्रियદ્વારા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ હોઈ શકે. ॥ इति इन्द्रियद्वारं॥

હવે દરેક દંડકે સમુદ્ઘાતદ્વાર અવતારાય છે, ત્યાં પ્રથમ
મણુષ્યાણં સત્ત સમુદ્ઘાયા—મનુષ્યોને ૭ સમુદ્ઘાત હો-
ય, તેમાં વેદનાકલાય ને ધરણ ૫ ૧ સમુ० સર્વ મનુષ્ય-
ને હોય, વૈ० સમુ० વૈ० લઘ્વિવાલા કોઈક ગર્ભજ મનુષ્યને, તૈ-
જસ સમુ० પણ નૈમમલ્લઘ્વિવાલા કોઈક મનુષ્યને, આદિ० રામુ०
કોઈક ચૌદ પૂર્વધર યુનિને અને કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલાક કેવ-
લિભગવાને હોય પણ સર્વ કેવલિને નહિ, કારણકે અન્તર્મુ० થી
૬ માસ છુપીતું આપુલ્ય રોષ રહેતાં કેવલજ્ઞાન પામેલા ત્રીણો નિ-
શ્ચ સમુદ્ઘાત કરે અને ચીજા ૬ મામથી સમયાદિ અધિક આયુ-
લ્ય વાળી રહેતાં કેવલજ્ઞાન પામેલા ત્રીણો સમુદ્ઘાત કરે અથવા
તે પણ કરે ૫મ (થી આવ૦ હનિમાં) કરતું છે. અથવા દરેક કે-
વલિને વેદનાકલાદિ ૩ અપાર્થિ કર્પની સ્થિતિ આપુલ્ય કરતાં પ્રતિ-
દક્ષ હોય પણ નિશ્ચ નહિ હોવાથી પણ કોઈ કેવલજી મનુ०

करे ने कोइ न करे.

—(०)—

अवतरण—आ गाथायां ७ समुद्रघातनां नाम कहे छे.

॥ मूळ गाथा १६ मी ॥

वेयण कसाय मरणे, वेउविय तेयए य आहारे ।
केवलि य समुद्राया, सत्त इमे हुंति सन्नीणं ॥१६॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

वेदना कषायो मरणं, वैक्रियस्तैजसश्चाहारकः ।
केवलिका (केवलिकः) समुद्रघाताः, सप्तैते भवन्ति संज्ञिनाम्
॥ शब्दार्थः ॥

वेयण—वेदना समुद्रघात

कषाय—कषाय समु०

मरणे—मरण समु०

वेउविय—वैक्रियसमु०

तेयए—तैजससमु०

य—यने

आहारे—आहारक समु०

केवलि (य)—केवलसमु० (के-
वलिक समु०)

समुद्राय—समुद्रघात

सत्त—सप्त

इमे—ए पूर्वपित

हुंति—हन्ते

सन्नीणं—संज्ञिजीवने

१. मूळगाथा प्रत्ये विचारनां मिथ्यात्वे वे०-क०-म०-
मि०-ने वे०-य पांच समु० छे. तथा २-४-ने ३ मूळघाते यण
पांच समु० छे. ३ छे मरण-वे० मिथ्यायोग ने अनि मे-
केशवने अत्रादि मरण वे० ते य ३ समु० मिथ्याय भाय वेदना
-के कषाय समु० छे. ३ ३-४-ने १३-१४ छे मरण समु०.
अति लक्षणे ३ छे १३ मूर्धन्य मरण छे यण मरण समु० न-
३ १३-१४ छे मरण मर्त्य के १३ छे केवलि समु० यण छे

ગાથાર્થ:-કેવળ-કળાય-વરણ-વૈક્રિય-તૈજસ-આહારક-અને કૈ-
વલિક ૪ ૭ સમુદ્ધાન મંત્રિજીવોને છે, (-મંત્રિ મનુષ્યોને છે.)
વિસ્તરાર્થ:-દ્વારવર્ણનમાં જુઓ.

અવતરણ—આ ગાથામાં કયા દંડકે કેટલી સમુદ્ધાન હોય!
તે કહે છે.

॥ મૂળ ગાથા ૧૭ પી. ॥

एगिंदियाण केवल, तेऊ आहारगविणा उ चत्तारि ।
ते वेउव्विय वज्जा, विगला सन्नीण ते चेव ॥ १७ ॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદ: ॥

एकेन्द्रियाणां केवलतैजसाहारकान् विना तु चत्वारि ।
ते वैक्रियवज्जा विगलाः, संज्ञिनां ते चेव ॥ १७ ॥

॥ શબ્દાર્થ: ॥

एगिंदियाण-एकेन्द्रियजीवोने
केवल-केवल समुद्धात
तेऊ-तैजस समु०
आहारग-आहारकसमु०
विणा-विना
उ-वली-अने
चत्तारि-चार

ते-ते (४ समु०) मांथी
वेउव्विय-वैक्रिय समु०
वज्जा-रहित
विगला-विकलेन्द्रियोने
सन्नीण-संज्ञिजीवोने
ते-ते [साते समु०]
चेव-निश्चय

ગાથાર્થ:-એકેન્દ્રિય જીવોને કેવલિ-તૈજસ-આહારક સિવાયની
૪ સમુદ્ધાત છે, વિકલેન્દ્રિયો વૈક્રિય સમુ० સિવાય તે (ચાર સ-
મુ० માંથી પ્રણ) સમુદ્ધાતવાળા છે. અને સંજ્ઞિજીવોને (મનુષ્યની
અવેક્ષાએ) નિશ્ચય તે સર્વ (સાતે) સમુદ્ધાતો છે.

વિસ્તરાર્થઃ—એગિંદિયાણ હત્યાદિ—એકેન્દ્રિય જીવોને કે-
 ઘલિ—તૈજસ—ને આહારક સિવાયની ૪ સમુદ્ધ૦ હોય, તેમાં પળ
 પ્રસનાઢીમાં રહેલા પૃથ્વી—અપ્—અગ્નિ—ને વનસ્પતિના સર્વ ભેદોમાં
 દરેક જીવને ૩ સમુદ્ધાત પ્રથમની હોય, અને ફક્ત કેટલાએક
 (—સંખ્યાતમા ભાગના) વાદર લઘ્વિપર્યાપ્ત વાયુકાયને જ વૈ-
 ક્રિયસહિત ૪ સમુદ્ધ૦ હોય, ને શેષ વાયુના સર્વભેદોમાં દરેક
 જીવને ૩—૩ સમુદ્ધ૦ હોય. તથા ત્રસ નાઢી વહાર લોકના નિષ્કુટ-
 માં રહેલા પાંચે એકેન્દ્રિયોને વેદનાસમુદ્ધાત હોય નહિ, તેમજ ક-
 પાયસમુદ્ધાત પળ એકેન્દ્રિયોને પૂર્વભવાનુવૃત્તિ છે, પળ ત્રસ જી-
 વોની પેઠે અત્યંત તીવ્રાધ્યવસાયનો અભાવ હોવાથી કષાય સમુદ્-
 ધાત પ્રાયઃ મનાયલો છે, ને મરણસમુદ્ધાત પળ દરેકને હોય એ-
 વો નિયમ નથી. પળ દરેક દંડકમાંના કેટલાએક જીવોનેજ હોય છે.
 ‘તે વેડધ્વિચયવજ્ઞા’ इत्यादि—તે એટલે એકેન્દ્રિય સંવંધિ ૪ સમુદ્ધ૦
 માંથી વૈક્રિય સમુદ્ધ૦ સિવાયના ૩ સમુદ્ધ૦ વિકલે૦ ને હોય છે,
 અનેસંજ્ઞિ જીવોને આહારક શરીર—કેવલી આદિ મનુષ્યોની અપે-
 ક્ષાયે સર્વ સાતે સમુદ્ધાતો હોયછે.

અવતરણ—આ ગાંધાના પૂર્વાર્ધમાં વાકી રહેલા દંડકે સમુદ્ધાત
 અને ઉત્તરાર્ધથી દંડકોમાં દષ્ટિદ્વાર કહે છે.

॥ મૂળગાથા ૧૫ મી. ॥

પળ ગમ્ભતિરિસુરેસુ, નારયવાઝસુ ચઝર તિય સેસે
 વિગલ દુદિઢી થાવર, મિચ્છત્તિ સેસ તિયદિઢી॥૧૫॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

પંચ ગર્ભજાતિર્થક્સુરયોનારકવાય્વોશ્વત્વારિ ધ્રીણિ શેષેપુ
 વિકલે દ્વે દટ્ટો સ્વાવરે મિચ્છેતિ શેષેપુ તિત્તો દટ્ટયઃ ॥૧૮॥

અવતરણ—આ ગાથામાં સર્વે દંડકે દર્શનદ્વાર કહે છે.

॥ મૂળગાથા ૧૯ મી ॥

ધાવરવિતિસુ અચરકુ, ચડરિંદિસુ તદુગંસુએ મળિયં
મળુઆં ચડદંસણિણો, સેસેસુ તિગં તિગં મળિયં ॥૧૯॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

સ્થાવરદ્વિચ્છિન્નચક્ષુઃચતુરિન્દ્રિયેષુ તદ્વદ્ધિકં શ્રુતે મળિતં ।
મનુજાશ્ચતુર્દર્શનિનાઃ, શેષેષુ ત્રિકં ત્રિકં મળિતં ॥ ૧૯ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ધાવર—સ્થાવરજીવોને
વિ—દ્વીન્દ્રિયને
તિસુ—ત્રીન્દ્રિયને
અચરકુ—અચક્ષુદર્શન
ચડરિંદિસુ—ચતુરિન્દ્રિયને
તદુગં—તે વે (—વે દર્શન)
મળુ—સિદ્ધાન્તમાં

મળિયં—કહેલ છે,
મળુઆં—મનુષ્યો
ચડદંસણિણો—૪ દર્શનવાળા
સેસેસુ—વાકીના દંડકે
તિગં તિગં—ત્રણ ત્રણ
મળિયં—કહું છે,

ગાથાર્થઃ—સ્થાવર-દ્વીન્દ્રિયને ત્રીન્દ્રિયને અચક્ષુદર્શન અને ચતુરિન્દ્રિયને વે દર્શન (ચક્ષુ સહિત) શ્રુતને વિષે કયાં છે' મનુષ્યો ૪ દર્શનવાળા છે, અને વાકીના દંડકોમાં ત્રણ ત્રણ દર્શન કયાં છે,

વિસ્તરાર્થઃ—ધાવર વિતિસુ અચરકુ—સ્થાવરના ૫ દંડક તથા દ્વીન્દ્રિય ને ત્રીન્દ્રિય ૫ ૭ દંડકમાં અચક્ષુદર્શન છે, ત્યાં અચક્ષુદર્શન સ્પર્શન્દ્રિય—રસનેન્દ્રિય—ગ્રાણેન્દ્રિય—પ્રોત્રેન્દ્રિય—ને મન સંબંધી ૫૫ પ્રકારનું છે, તેમજ ઇન્દ્રિય અને મન સિદ્ધાન્ત સ્વાભાવિક લઘ્વિરૂપ દર્શનગુણને પણ અચક્ષુદર્શન માનતાં ૬ પ્રકારનું પણ અચક્ષુદર્શન ગણાય, તેમાં પૂર્વમવર્ણિત આત્મા

અવતરણ—આ ગાથામાં સર્વે દંડકે દર્શનદ્વાર કહે છે.

॥ મૂળગાથા ૧૯ મી ॥

ધાવરવિતિસુ અચરકૂ, ચતરિંદિસુ તદુગં સુપ ભણિયં
મણુઆ ચડદંસણિણો, સેસેસુ તિગં તિગં ભણિયં ॥૧૯॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

સ્થાવરદ્વિત્રિપ્વચક્ષુઃચતુરિન્દ્રિયેષુ તદ્વદિકં શ્રુતે ભણિતં ।
મનુજાશ્ચતુર્દર્શિનીના, શેષેષુ ત્રિકં ત્રિકં ભણિતં ॥ ૧૯ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ધાવર—સ્થાવરજીવોને

વિ—દ્વીન્દ્રિયને

તિસુ—ત્રીન્દ્રિયને

અચરકૂ—અચક્ષુદર્શન

ચતરિંદિસુ—ચતુરિન્દ્રિયને

તદુગં—તે વે (—વે દર્શન)

સુપ—સિદ્ધાન્તમાં

ભણિયં—કહેલ છે,

મણુઆ—મનુષ્યો

ચડદંસણિણો—૪ દર્શનવાળા

સેસેસુ—વાકીના દંડકે

તિગં તિગં—ત્રણ ત્રણ

ભણિયં—કહ્યું છે,

ગાથાર્થઃ—સ્થાવર-દ્વીન્દ્રિયને ત્રીન્દ્રિયને અચક્ષુદર્શન અને ચતુરિન્દ્રિયને વે દર્શન (ચક્ષુ સહિત) શ્રુતને વિષે કહ્યાં છે' મનુષ્યો ૪ દર્શનવાળા છે, અને વાકીના દંડકોમાં ત્રણ ત્રણ દર્શન કહ્યાં છે,

વિસ્તરાર્થઃ—ધાવર વિતિસુ અચરકૂ—સ્થાવરના ૫ દંડક તથા દ્વીન્દ્રિય ને ત્રીન્દ્રિય ૫ ૭ દંડકમાં અચક્ષુદર્શન છે, ત્યાં અચક્ષુદર્શન સ્પર્શન્દ્રિય-રસનેન્દ્રિય-ગ્રાણેન્દ્રિય-શ્રોત્રેન્દ્રિય-ને મન સંવંધી એમ ૫ પ્રકારનું છે, તેમજ ચતુરિન્દ્રિય અને મન સિવાય સ્વાભાવિક લઘ્વિરૂપ દર્શનગુણને પણ અચક્ષુદર્શન માનતાં ૬ પ્રકારનું પણ અચક્ષુદર્શન ગણાય, તેમાં પૂર્વભવમાંથી આવતા

一、 魏 國 之 政 治 體 制

魏國之政治體制，係採行封建制度，其最高統治者為皇帝，皇帝之下設丞相，丞相之下設三公，三公之下設九卿，九卿之下設百官，此為魏國之中央官制。此外，魏國尚有地方官制，地方官制之最高級為州牧，州牧之下設郡守，郡守之下設縣令，此為魏國之地方官制。魏國之政治體制，係採行封建制度，其最高統治者為皇帝，皇帝之下設丞相，丞相之下設三公，三公之下設九卿，九卿之下設百官，此為魏國之中央官制。此外，魏國尚有地方官制，地方官制之最高級為州牧，州牧之下設郡守，郡守之下設縣令，此為魏國之地方官制。

二、 魏 國 之 經 濟 體 制

魏國之經濟體制，係採行封建制度，其最高統治者為皇帝，皇帝之下設丞相，丞相之下設三公，三公之下設九卿，九卿之下設百官，此為魏國之中央官制。此外，魏國尚有地方官制，地方官制之最高級為州牧，州牧之下設郡守，郡守之下設縣令，此為魏國之地方官制。魏國之經濟體制，係採行封建制度，其最高統治者為皇帝，皇帝之下設丞相，丞相之下設三公，三公之下設九卿，九卿之下設百官，此為魏國之中央官制。此外，魏國尚有地方官制，地方官制之最高級為州牧，州牧之下設郡守，郡守之下設縣令，此為魏國之地方官制。

魏國之經濟體制，係採行封建制度，其最高統治者為皇帝，皇帝之下設丞相，丞相之下設三公，三公之下設九卿，九卿之下設百官，此為魏國之中央官制。此外，魏國尚有地方官制，地方官制之最高級為州牧，州牧之下設郡守，郡守之下設縣令，此為魏國之地方官制。魏國之經濟體制，係採行封建制度，其最高統治者為皇帝，皇帝之下設丞相，丞相之下設三公，三公之下設九卿，九卿之下設百官，此為魏國之中央官制。此外，魏國尚有地方官制，地方官制之最高級為州牧，州牧之下設郡守，郡守之下設縣令，此為魏國之地方官制。

魏國之經濟體制，係採行封建制度，其最高統治者為皇帝，皇帝之下設丞相，丞相之下設三公，三公之下設九卿，九卿之下設百官，此為魏國之中央官制。此外，魏國尚有地方官制，地方官制之最高級為州牧，州牧之下設郡守，郡守之下設縣令，此為魏國之地方官制。魏國之經濟體制，係採行封建制度，其最高統治者為皇帝，皇帝之下設丞相，丞相之下設三公，三公之下設九卿，九卿之下設百官，此為魏國之中央官制。此外，魏國尚有地方官制，地方官制之最高級為州牧，州牧之下設郡守，郡守之下設縣令，此為魏國之地方官制。

અવતરણ—આ ગાથામાં સર્વે દંડકે દર્શનદ્વાર કહે છે.

॥ મૂળગાથા ૧૯ મી ॥

સ્થાવરત્રિતિસુ અચરકૂ ચતુરિંદિસુ તદ્દુગંસુષ્ઠ ભણિયં
મણુઆ ચડદંસણિણો, સેસેસુ તિગં તિગં ભણિયં ॥૧૯॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

સ્થાવરદ્વિત્રિત્વચક્ષુઃચતુરિન્દ્રિયેષુ તદ્દ્વિકં શ્રુતે ભણિતં ।
મનુજાશ્ચતુર્દર્શનિનઃ, શેષેષુ ત્રિકં ત્રિકં ભણિતં ॥ ૧૯ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

સ્થાવર—સ્થાવરજીવોને

ત્રિ—ત્રીન્દ્રિયને

તિસુ—ત્રીન્દ્રિયને

અચરકૂ—અચક્ષુર્દર્શન

ચતુરિંદિસુ—ચતુરિન્દ્રિયને

તદ્દુગં—તે વે (-વે દર્શન)

સુષ્ઠ—સિદ્ધાન્તમાં

ભણિયં—કહેલ છે,

મણુઆ—મનુષ્યો

ચડદંસણિણો—૪ દર્શનવાળા

સેસેસુ—ચાકીના દંડકે

તિગં તિગં—ત્રણ ત્રણ

ભણિયં—કહ્યું છે,

ગાથાર્થઃ—સ્થાવર-ત્રીન્દ્રિયને ત્રીન્દ્રિયને અચક્ષુર્દર્શન અને ચતુરિન્દ્રિયને વે દર્શન (ચક્ષુ સહિત) શ્રુતને વિષે કહ્યાં છે' મનુષ્યો ૪ દર્શનવાળા છે, અને ચાકીના દંડકોમાં ત્રણ ત્રણ દર્શન કહ્યાં છે,

વિસ્તરાર્થઃ—સ્થાવર ત્રિતિસુ અચરકૂ—સ્થાવરના ૫ દંડક તથા ત્રીન્દ્રિય ને ત્રીન્દ્રિય ૫ ૭ દંડકમાં અચક્ષુર્દર્શન છે, ત્યાં અચક્ષુર્દર્શન સ્પર્શેન્દ્રિય-રસનેન્દ્રિય-ગ્રાણેન્દ્રિય-શ્રોત્રેન્દ્રિય-ને મન સંવધી એમ ૫ પ્રકારનું છે, તેમજ ઇન્દ્રિય અને મન સિદ્ધા-ય સ્વાભાવિક લઘ્વિરૂપ દર્શનગુણને પણ અચક્ષુર્દર્શન માનતાં ૬ પ્રકારનું પણ અચક્ષુર્દર્શન ગણાય, તેમાં પૂર્વભવમાંથી આવતા

સ્વાચરજીવોને દરેકને રસ્તામાં તથા ઉત્પત્તિસ્થાને ઉત્પન્ન થયા-
 વાદ ઇન્દ્રિયપર્યાણિ સમાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી લઘ્વિરૂપ અવશુદ્ધ-
 દર્શન, ને ઇન્દ્રિય પર્યાણિ પર્વાસુ યદેલાને સ્પર્શનેન્દ્રિયરૂપ અવશુદ્ધ-
 ઝેન છે, તથા ક્ષીન્દ્રિયને પણ પૂર્વભવમાંથી આવતાં માર્ગમાં અને ઉત્પ-
 ત્તિસ્થાને ઇન્દ્રિયરજીવિ સમાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી લઘ્વિ રૂપ
 અવશુદ્ધઝેન, અને ઇન્દ્રિય પર્યાણિ પૂર્ણ થયા વાદ સ્પર્શનેન્દ્રિય તથા
 સ્પર્શનેન્દ્રિય સંબંધી ને પ્રકારનું અવશુદ્ધઝેન છે. તેમ ત્રીન્દ્રિય જીવ-
 ને ક્ષીન્દ્રિયવાદ અવશુદ્ધઝેન જાણવું પણ વિશેષ જ કે ઇન્દ્રિય પર્વા-
 ણિ પૂર્ણ થયા વાદ સ્પર્શને સંબંધિ-રસતાસંબંધિ-ને ઘ્રાણેન્દ્રિય
 સંબંધિ ઘન કે પ્રકારનું અવશુદ્ધઝેન જાણવું.

अत्रिन्द्रियसु तद्दुःखं-चतुर्गन्धिय जीवने ते वे एवमेव चतु
भने चतुर्गन्धिय ते ते तेन मायया. त्यां चतुर्गन्धियने चतुर्गन्धिय
तन्निद्रिय-सिद्धिं च चतुर्गन्धियने चतुर्गन्धियने, अने स्वयंभूय गयी.
विश्वो दूरे यथा वाद् 'तथा'जायन्त्यायां चतुर्गन्धियने कर्तुं. ए माया-
ने सुख-मनिसं-तिष्ठान्तयां कर्तुं.

मनुष्या चतुर्दशविधो-मनुष्यो ५ दर्शनयात्रा छे, तेषां सर्वे सामान्य मनुष्योने अचक्षुर्दशन तथा चक्षुर्दशन चतुरिन्द्रियमन् ता-
पसु, ते केवलाक १० मनुष्यो के नेत्रोने अवशिष्टान भवै केवला-
कान होय तेना मनुष्योने अरविर्दशन तथा केवलदशन होइ छे
एव सर्वेने सर्वि, केन एक मनुष्य समझाछे १-२, ते ३ दर्शने
अविश्रुतो होय एव दर्शनोपयोगी ती एक मनुष्यने समझाछे एक
३ होय, तेषां १-२-३ दर्शने समझाछे अन्विष्टो होय ते प्रा-
प्त होइ—

[illegible]

અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યને માત્ર અચક્ષુ દર્શનજ હોય માટે સ-
મકાલે ૧ પ્રકારનું, અથવા શ્રી સર્વજ્ઞને ફક્ત કેવલદર્શનજ હોય માટે
૧ પ્રકારનું દર્શન છે, તથા અવધિજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનરહિત એક
ગ૦ મનુષ્યને સમકાલે ચક્ષુ ને અચક્ષુદર્શન લગ્નિ હોય માટે બે
પ્રકારે, અને અવધિજ્ઞાની મનુષ્યને ત્રણે દર્શનલગ્નિ હોય, એ પ્ર-
માણે ૧-૨-૩ દર્શનલગ્નિ સમકાલે હોય પણ ૪ લગ્નિ ન હોય,
તથા એક સમયે એકજ દર્શનોપયોગ તો દરેક જીવ માત્રને જાણવો.

સેસેસુ તિગં તિગં ભણિયં-શેષ ૧૬ દંડકમાં પ્રજા ત્રણ
દર્શન કર્યા છે, ત્યાં દેવના ૧૩ દંડક અને નારકનો ૧ દંડક એ
૧૪ દંડકમાં તો દરેક દેવને અને દરેક નારકને અપર્યાપ્તપણામાં
અચક્ષુ અને અવધિદર્શન બે હોય અને પર્યાપ્તપણામાં દરેક દેવ
નારકને ત્રણે દર્શનલગ્નિ છે, પરંતુ અહિં પટલો અપવાદ છે કે પૂર્વ
ભવમાંથી સમ્મૂર્ચિતમ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જો દેવપણે उत्पन्न થયો હોય
તો તે દેવને અપર્યાં અવસ્થામાં અવધિજ્ઞાન ન હોય માટે અવધિ-
દર્શન પણ ન હોય એમ જાણવું.

તથા ગર્ભજ તિર્યંચમાં અચક્ષુદર્શન ને ચક્ષુદર્શન તો ચતુરિ-
ન્દ્રિયવત્ અને અવધિદર્શન ગ૦ મનુષ્યવત્ કોઈકનેજ જાણવું.

તથા દંડકમાં અનધિકારી સમ્મૂં તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને અચક્ષુ
તથા ચક્ષુદર્શન ચતુરિન્દ્રિયવત્ જાણવું, અને સમ્મૂં મનુષ્યને માત્ર
અચક્ષુદર્શનજ હોય છે કારણ કે એ જીવો અપર્યાપ્ત અવસ્થામાંજ
મરણ પામે છે. ॥ इति दर्शनद्वारम् ॥

અવતરણ-આ ગાથામાં સર્વ દંડકે જ્ઞાનદ્વાર કહે છે.

॥ मूल गाय २० ॥

અન્નાન્નાનાણતિયતિય, સુરતિરિનિરણ-ધિરે અનાણ-દુગં ।

નાણન્નાણ દુ વિગલે, મણુણ પળ નાણ તિઅનાણા ૨૦

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

અજ્ઞાનજ્ઞાનત્રિકં ત્રિકં, સુરતિર્યગ્નૈરયિકેષુ સ્થિરેઽજ્ઞાનદ્વિકં
જ્ઞાનાજ્ઞાનદ્વિકં વિકલે, મનુજે પંચ જ્ઞાનાનિ શ્રીણ્યજ્ઞાનાનિ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

અન્નાણ-અજ્ઞાન

નાણ-જ્ઞાન

તિય તિય-ત્રણ ત્રણ

સુર-દેવને

તિરિ-તિર્યચને

નિરણ-નારકને

થિરે-સ્થાવરને

અનાણ-અજ્ઞાન

દુગં-બે

નાણ-જ્ઞાન

અન્નાણ-અજ્ઞાન

દુ-બે

વિગલે-વિકલેન્દ્રિયોને

મણુણ-મનુષ્યને

પળ નાણ-૫ જ્ઞાન

તિ અનાણા-૩ અજ્ઞાન

શાબ્દાર્થઃ—દેવ તિર્યચ અને નારકને ૩ અજ્ઞાન ને ૩ જ્ઞાન છે, સ્થાવરોને બે અજ્ઞાન છે, વિકલેન્દ્રિયોને બે જ્ઞાન તથા બે અજ્ઞાન છે, અને મનુષ્યને ૫ જ્ઞાન અને ૩ અજ્ઞાન છે (અર્થે જ્ઞાન તથા અજ્ઞાન એ બે દ્વાર કહેવાયાં).

વિસ્તરાર્થઃ—અન્નાણનાણતિયતિય સુરતિરિનિરણ—
—દેવના ૧૩ દંડક, ૧૦ તિર્યચનો ૧ દંડક, અને નારકનો ૧ દંડક એ ૧૫ દંડકમાં ત્રણ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન છે, એમ સામાન્યથી કહ્યું, અને વિશેષતઃ આ પ્રમાણે—

સર્વેન્દ્ર-દરેક વિમાનના અધિપતિ દેવો-પ્રાયઃ સર્વે લોકા-
ન્તિક, ૫ અનુત્તરના સર્વ દેવો એ સર્વે સમ્પૂર્ણરૂપિ દેવોથી મનુ-
ષ્ય-અર્થઃ એ ૩ જ્ઞાનવાળા છે, ૧૫ પરમાર્થાત્મિક અને ૩ કિશિવ-

ચિદ્દેવોને પણ સમ્યક્ત્વ હોવાથી ૩ જ્ઞાન અને મિધ્યાત્વ હોવાથી ૩ અજ્ઞાન હોય છે, ત્યાં પરમાત્માની પૂર્વેની સોચત્વાત્મા દેવના ઉપદેશાદિ પ્રયત્નથી સમ્યક્ત્વ થાય છે, પરન્તુ પ્રયત્નથીજ સમ્યક્ત્વ હોવાનો સંભવ નથી, એવું બ્રહ્મનપત્યાદિ દેવો ઉત્પન્ન થતાં અને ઉત્પન્ન થયા બાદ પણ સમ્યક્ત્વ મુક્ત થવાથી ૩ જ્ઞાનપાઠા હોય અને મિધ્યાદષ્ટિ ભવનપત્યાદિ દેવોને ૩ અજ્ઞાન હોય. ૫ પ્રમાણે દેવોમાં ૩ જ્ઞાન અને ૩ અજ્ઞાન કદાચ હવે તિર્યચોમાં કહે છે.

તિર્યચમાં પણ ૩ જ્ઞાનને ૩ અજ્ઞાન છે. અર્થે તિર્યચ સામાન્યે કહેલ છે તો પણ ગર્ભજ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો જ જાણવા, તેઓને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ સમ્યક્ત્વ હોવાથી ૩ જ્ઞાન હોય છે અને મિધ્યાદષ્ટિઓને ૩ અજ્ઞાન હોય છે. અર્થે તિર્યચને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ મનુષ્યવત્ પરમથી સાથે લાવેંડુ અવધિ અને વિભંગજ્ઞાન હોયું કેટલાએક માને છે. અને કેટલાએક નહિ માનતા હોવાથી એ મત છે. પરન્તુ વિશેષતઃ તો તિર્યચોને ગુણપ્રત્યયિક હોવાથી યત નપદ્યર્થાદિ ગુણથી પર્યાપ્ત અવસ્થામાં અવધિ અને વિભંગ ઉત્પન્ન થાય છે. ૫ પ્રમાણે ગર્ભજ તિર્યચપંચેન્દ્રિયમાં ૩ જ્ઞાન અજ્ઞાન કદાં

નારકોમાં સાતમી પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નારક સિવાયના ૧૩ નારકોમાં સમ્યક્ત્વ હોવાથી ૩ જ્ઞાન અને મધ્યાત્વ હોવાથી ૩ અજ્ઞાન છે, અને સાતમી પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નારકને તો કેવલ મિધ્યાત્વજ હોવાથી ૩ અજ્ઞાન હોય પણ જ્ઞાન ન હોય. નારકોને મધ્યપ્રત્યયિક અવધિ અને વિભંગ હોવાથી ત્યાં ઉત્પન્ન થતી વસ્તુ ૫ જ્ઞાન પામે છે.

ધિરં અનાજનદૃગ્—સ્થાવરને ૨ અજ્ઞાન જ છે, અર્થે સિદ્ધાન્તને મતે અલ્પ પણ સમ્યક્ત્વજ નહીં હોવાથી ૨ અજ્ઞાન જાણવાં, અને કર્મગ્રંથકારનેમતે પણ જેઓ પૂર્વભવમાંથી ઉપશય સમ્યક્ત્વવત્તાં કિં-

ચિત્ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ વાકી રહ્યે કાલ કરી એકેન્દ્રિય થઈ લાલચિપર્યાપ્ત વાદર પૃથ્વીકાય-અપ્કાય-અને વનસ્પતિકાયને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં અલ્પકાલ પર્યન્ત સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ હોતે છતે પણ સાસ્વાદન ભાવમાં કાર્મગ્રંથિકમતે જ્ઞાન માનેહું નહીં હોવાથી સર્વ એકેન્દ્રિયોને અજ્ઞાનજ હોય છે,

નાણનાણદુચિગલે—સિદ્ધાન્તકારમતે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન માન્યું છે અને કેટલાક વિકલેન્દ્રિયોને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ માનેહું હોવાથી સમ્યક્ત્વવાલાને ૨ જ્ઞાન અને વાકીનાઓને ૨ અજ્ઞાન હોય છે અને કર્મગ્રંથકારને મતે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ છતાં પણ અજ્ઞાનજ કહ્યું છે.

મણુએ પણ નાણ તિ અનાણા—ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ૫ જ્ઞાન અને ૩ અજ્ઞાન છે તે આ પ્રમાણે—

એક જીવને સમકાલે ૧-૨-૩ ને ૪ જ્ઞાનલલચિ હોય છે, ત્યાં જે ગ૦ મનુષ્યને અવધિ-મનઃ ૫૦-ને કેવલજ્ઞાન ન હોય તેવા સમ્યગ્દ્રષ્ટિઓને મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન છે, તથા અવધિજ્ઞાન અથવા મનઃપર્યવજ્ઞાન વેમાંથી કોઈપણ એક જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હોય તો એક જીવને મ૦-શ્રુ૦-અવ૦ અથવા મ૦-શ્રુ-મનઃ૦ એમ વે રીતે ૩ જ્ઞાન હોય, ને જેને અવધિ અને મનઃ૫૦ વન્ને ઉત્પન્ન થયાં હોય તો એક ગ૦ મનુષ્યને સમકાલે ચાર જ્ઞાન હોય, ને સર્વ કેવલિ ભગવાનને એકજ કેવલજ્ઞાન હોય પણ મત્યાદિ ૪ જ્ઞાન ન હોય. તથા મિથ્યાદ્રષ્ટિ ગ૦ મનુષ્યોને વિભંગજ્ઞાનરહિતને વે અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન સહિતને ૩ અજ્ઞાન, એ પ્રમાણે એક ગ૦ મનુ૦ને સમકાલે ૧ અથવા ૩ અજ્ઞાન છે, ઇતિ જ્ઞાનાજ્ઞાનદ્વારદ્વયં,

॥ मूल गाथा २१ धी. ॥

सत्त्वअरमोस थसत्त्व मोस मणवय विउच्चि आहारे
उरप्रं मोसा कम्मण, इय जोगा वेसिया समप॥२१॥

संस्कृतानुवादः

सत्यैवरमित्रासत्त्वमृषा मनो वचांसि वैक्रिय भाहारकः
भौदारिको मित्राः कामेणः पते जोगा वेसिताः समपे॥२१॥

॥ वृत्तार्थः—

सत्त्व—सत्य.	वरत्वं—भौदारिकयोग.
इयर—असत्य.	पीसा—ए पते मित्रयोग.
मीस—मित्र.	कम्मण—कामेणयोग.
असत्त्वमोस—असत्यामृषा.	इय—ए सत्.
मण—मनयोग.	जोगा—योग.
वय—वचनयोग.	वेसिया—वसाम्या छे.
वेउच्चि—वैक्रिययोग.	समप—सिद्धान्तमां-
आहारे—आहारकयोग.	

गाथार्थः—सत्य—असत्य—मित्र—ने असत्यामृषा (एचार)
मनयोग तथा (ए चारे) वचनयोग (तथा) वैक्रियकाय-
योग१—आहारककाययोग२—भौदारिककाययोग३—ने (ए वणे)
मित्र४ तथा कामेणकाययोग५ सर्वमली१५योग सिद्धान्तमां कथाछे.

विश्वरार्थः—द्वारवर्गेन प्रसंगे कथा छे त्यांथी जाणवो.

अवतरण—आ गाथापं सर्वदंडके योगद्वार कहे छे,

॥ मूलगाथा २२ मी; ॥

इक्कारस सुरनिरण, निरिणसु तेर पनर मणुणसु ।
विगळे चउ पण वाण, जोगतियं (गं) थावरे होइ २२

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

પચાદશ સુરનૈરયિકચોક્તિગણેષુ ત્રયોદશ પંચદશ મનુજેષુ
વિકલેષુ ચત્વારિ પંચ વાયુષુ, યોગત્રિક સ્થાવરે ભવતિ ૨૨

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

ઇકારસ-અગ્રીઆર,
સુર-દેવને
નિરણ-નારકને,
તિરિણસુ-તિર્યંચોને
તેર-૧૩ યોગ,
પનર-૧૫ યોગ,
મણુણસુ-મનુષ્યોને;

વિગલે-વિકલેન્દ્રિયોને,
ચડ-૪ યોગ;
પણ-૬ યોગ,
વાણ-વાયુકાયને,
જોગ-યોગ;
તિગં-ત્રણ;
થાવરે-સ્થાવરને,
હોઈ-છે,

ગાથાર્થઃ—દેવ અને નારકને ૧૧ યોગ, તિર્યંચને ૧૩ યોગ
મનુષ્યને ૧૫ યોગ, વિકલેન્દ્રિયને ૪ યોગ, વાયુને ૬ યોગ, અને
સ્થાવરને ૩ યોગ છે,

વિસ્તરાર્થઃ—ઇકારસ સુરનિરણ—દેવ અને નારકને ૧૧
યોગ હોય તે આ પ્રમાણે—

પૂર્વભવમાંથી આવતા દેવને માર્ગમાં તથા ઉત્પત્તિના પ્રથમ સ-
મયે તૈજસ કાર્મણ યોગ, ઉત્પત્તિ સ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા દેવને દ્વિતીય
સમયથી અન્તર્મુઁ સુધી શરીરપર્યાપ્તિ સમાપ્ત થાય ત્યાં સુધી અથ-
વા વીજે મતે અપર્યાપ્ત અવસ્થા સુધી તૈજસ કાર્મણ સહિત વૈઁ
કાયયોગ હોવાથી વૈક્રિય મિશ્રકાય યોગ, અથવા ઉત્તરવૈક્રિય
રચનાર દેવને રચનાના પ્રારંભમાં અને અન્તે વૈઁમિશ્રકાયયોગ,
તદનંતર શરીરપર્યાપ્તિ સમાપ્ત થયા વાદ અથવા પર્યાપ્ત થયા વાદ

४ मनना—वचनना—ने १ वैक्रियकाययोग एव ९ योग होय प्र
प्रमाणे सामान्यपणे ११ योग जेव ' वैचर्मा कश्चा तेम नारकनां पण
विचारवा.

तिरिपसु तेर—ग० निर्घचने पूर्वोक्त ११ मां ओदा० वि-
ध अने ओदा० मेढवनां १३ योग थाय ते आ. प्रमाणे—

मार्गमां आवताने अने उत्पत्तिना प्रथमं समयं ते०, 'का०,
उत्पत्तिना द्वितीय समयधी शरीरापर्याप्तिपणा सुधी अथवा अपर्या
प्तपणा सुधी ओदा० मिश्र०, शरीर पर्याप्तिने अथवा पर्याप्तिने
ओदा०, पर्याप्तिने ४ मनना ने ४ वचनना, कोष्क वै० लब्धिवर्त
निर्यच वैक्रिय रचना करे तो रचनाना प्रारंभमां ने अन्ते वै० मि-
श्र, अने वै० शरीर संबंधि शरीर पर्याप्ति वा सर्वपर्याप्ति समाप्त
थया याद वैक्रिय काययोग ए प्रमाणे १३ योग होय अहो वैक्रि-
य रचनाना प्रारंभमां जे वैक्रिय मिश्रयोग कह्यो छे. ते सिद्धान्तका-
रना मने जाणवु अने कर्मग्रन्थकारने मने प्रारंभमांतो ओदा० मिश्र मा-
न्योछे पण अन्ते एटलेके वैक्रियशरीर छेडती वखतेज वैक्रियमिधयोग
मान्यो छे. तिर्यचमां जे तिर्यचो पोपट बिगरे स्पष्ट भाषा बोली श-
के तेथोने वचनना चारे योग छे, अने अस्पष्ट भाषा बोलनार ति-
र्यचो पण मनसंज्ञा पूर्वक सत्यादिक सूचवना होयाथी अस्पष्ट भा-
षाओने पण ४ भाषायांग मानी शक्य, अन्यथा तो सम्पूर्० तिर्य-
चवत् १ व्यव० वचनयोग होय,

पत्तर मणुणसु—गर्भज मनुष्योने १५ योग होय. तेमां

१ मय प्रियंयक देखोने उत्तर वैक्रिय संबंधि वै० मिध-ने वै०
काययोग न होय, अने अनुत्तर घासी देखोने शब्दोच्चारना
अभावे प्रवृत्ति रूप वचनयोग पण न होय.

१३ योग तो ग० तिर्यैचवत्^१ जाणवा अने शेष वे योग आ प्र-
माणे—आहारक शरीर रचनार चौद पूर्वधर मुनिने सिद्धान्तका-
रने मते रचनाना प्रारंभे अने अन्ते अने कर्मग्रन्थकारने मते प्रारंभ-
गांतो औदारिक मिश्र मान्यो छे पण अन्ते एटले के आहारक श-
रीर छोडती वखते आहा० मिश्र, अने आहारक शरीरपर्याप्ति
पूर्णथया बाद अथवा ६ पर्याप्ति पूर्ण, थया बाद आहा० योग हो-
य ए प्रमाणे अनेक जीव आश्रयि मनुष्यने १५ योग कहा,

विगले चउ—विकलेन्द्रियोने ४ योग होय ते आ प्रमाणे—
पूर्वभवथी ओवतां मार्गमां अने उत्पत्तिना प्रथम समये तै०का०,
उत्पत्तिना बीजा समयथी शरीरापर्याप्तावस्था अथवा अपर्याप्ता-
वस्था सुधी ओदा०मिश्र, अने पर्याप्तावस्थामां आखो भवपर्य-
ंत ओदा० अने व्यवहार चरनयोग ए वे योग छे ए प्रमाणे
विकलेन्द्रियना ४ योग.

पण चाए--वायुकायने ५ योग छे तेमां तै० का०-औदा०
-ने औदा०मिश्र ए ३ योग विकलेन्द्रियवत् जाणवा अने वै०-
मिश्र तथा वै०काययोग गर्भजतिर्यैचवत् जाणवा, वायुकायने व-
चनयोग होय नहि.

जोगतिगं धावरे होइ—वायुकाय सिवायना ४ रथादरोने
तै०का०-औदा० मिश्र-अने औदा० ए ३ योग छे ते विकले-
न्द्रियवत् जाणवा.

अहि तै० का० काययोग जो के पर्याप्ति अवस्थामां पण होय
छतां भवधारणीय शरीरनी मुख्यता होवाथी भवधारणीय शरीर-

१ परन्तु विशेष ए छे के—श्री सर्वज्ञने समुद्घात समये
आठ समयमां बीजे छठे ने सातमे समये औदा० मिश्र तथा
बीजे चौथे ने पांचमे समये कार्मण योग होय छे,

નોજ યોગ ગણાય. તથા એક જીવને સમકાલે ઉપયોગ પૂર્વકનો ? જ યોગ છે, પરન્તુ ઉપયોગ રહિત વેષ્ટામાત્રને યોગ ગણીએ. નો વધુમાં વધુ ? મનનો ? વચનનો અને ઔદાઃ સાયે આદાઃ ના આદાઃમિથ્ર વા વૈઃ વા વૈઃમિથ્ર એ વે કાયયોગ અથવા મૂલ્ય વૈઃ સાયે વૈઃમિથ્ર એમ પાંચ રીતે વે કાયયોગ મઝી ૪ યોગ હોય કારણકં આદાઃ અને વૈક્રિય એ વે શરીર સમકાલે એક જીવને ન હોય. તથા દંડકમાં અનધિકારી સમુઃ તિર્યચ પંચેઃ અને સમુઃ મનુષ્યને પૂર્વોક્ત પચ્ચતિષ્ઠૈઃકાઃ-ઔઃમિથ્ર અને ઔદાઃ ઉપયોગ કાયના અને વ્યવહારભાષારૂપ ? વચનયોગ મઝી ૪ યોગ વિકલેન્દ્રિયવત્ હોય છે.

॥ इति योगद्वारम् ॥

અવતરણ—આ ગાથામાં ૧૨ ઉપયોગનાં નામ કહે છે.

॥ मूल गाथा २३ मी. ॥

તિ અનાણ નાણ પણ ચડ, દંસણ ચાર જિઅ લક્ષણુ
વચ્ચોગા

હય ચારસ ઉવઝોગા, મણિયા તેલુલક દંસીહિ ॥૨૩॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

ઓળખજ્ઞાનાનિ જ્ઞાનાનિ પંચ, ચત્વારિ દર્શનાનિ દ્વાદશ
જીવલક્ષણોપયોગાઃ ।

એતે દ્વાદશ ઉપયોગા મણિતાન્ત્રિ લોક દર્શિન્નિઃ ॥ ૨૩ ॥

॥ शब्दार्थः ॥

તિ—વ્રણ

અનાણ—અજ્ઞાન

લક્ષણ—લક્ષણ રૂપ

ઉવઝોગા—ઉપયોગ

પુનઃ આ મનઃપર્યવ જ્ઞાન જો કે અધ્યવસાયની નિર્મલતાથી થાય છે. પણ તથાપ્રકારની જગત્તમર્યાદાએ એ અધ્યવસાયો દ્રવ્યભાવમુનિલિંગ-ધારીનેજ આવી શકે છે માટે એ જ્ઞાન મુનિએવ સિવાય બીજા પૃથક્કાદિ વેપમાં હોતું નથી માટે તિર્યંચાદિ ૧૫ દંડકમાં મુનિલિંગપૂર્વક અધ્યવસાયની તથાપ્રકારની નિર્મલતાના અભાવે અપ્રમત્તાદિપણાનો અભાવ હોવાથી ચારિત્રપ્રત્યયિક મનઃપર્યવજ્ઞાન હોતું નથી, અને ભાવ-ચારિત્રના અભાવે કેવલજ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પણ હોય નહિ માટે તિર્યંચાદિ ૧૫ દંડકમાં એ બેઉ પયોગનો પણ અભાવ છે તથા ૧૯ ઉપયોગ પણ અનેક તિર્યંચપંચેન્દ્રિય અનેક દેવ અને અનેક નારકની અવેક્ષાએ કહ્યા છે. પણ દરેક તિર્યંચપંચેન્દ્રિયાદિને લલ્લિભાવે સમકાળે ન હોય માટે એકતિર્યંચને ચા ? દેવને ચા ? નારકને કેટલા ઉપયોગ હોય તે પૂર્વાક્ત પદ્ધતિએ સ્વયં વિચારવા.

ત્રિગલદુગે પણ—વિકલ્પદ્વિક પટલે દ્વીન્દ્રિયને તથા ત્રીન્દ્રિયને મતિજ્ઞાન મતિઅજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-શ્રુતઅજ્ઞાન-ને અચક્ષુદ-ર્શન ૧ ૫ ઉપયોગ છે તેમાં પૂર્વભવે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ વમીને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ કિંચિત્ શેષ રહેતાં યરણ પામી દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિયપણે ઉત્પન્ન થયેલા જીવોને અપર્યાં અવસ્થામાં અન્તર્મુદ માત્ર જે જ્ઞાન ને અચક્ષુદ ૨ મહિત ૩ ઉપયોગ હોય ને ત્યારવાદ તે તથા અન્ય સર્વ દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય જીવોને સદાકાલ જે અજ્ઞાન ને અચક્ષુદર્શનરૂપ ૩ ઉપયોગ હોય છે.

છપકં ચત્તરિદિમ્બુ—ચત્તરિન્દ્રિયજીવોને ચક્ષુદર્શનમહિત ૩ ઉપયોગ હોય તેમ સર્વભાવના ત્રીન્દ્રિયવત્ જાણવી.

ભાવરે વિયગં—મ્થાગ્નના ૨ દંડકમાં મતિ અજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન ને અચક્ષુદર્શન ૧ ૩ ઉપયોગ છે. કમ્પગ્ન્યદ્વારમંતે પૂર્વે જ્ઞાનાજ્ઞાન-

द्वारपां वर्णय्या प्रमाणे जाणवुं

तथा दंडकर्मा अनधिकारी एवा सम्मू० तिर्यचपने० तथा स-
म्मू० मनुष्यने पण स्थावरवत् ३ उपयोग जाणवां,

॥ इति उपयोगद्वारं ॥

अवतरण—आ गाथापां दरेक दंडके उपपातद्वार अने व्यवन
द्वार ए वे द्वार कहे छे.

संख्यमसंखा समय, गच्छतिरिचिगलनारयसुरा य ।
मणुआ नियमा संखा, वणणंता थावर असंखा ॥२५॥

संस्कृतानुवादः

संख्येया असंख्येयाः समये गर्भजतिर्यग्विकलनारकसुराश्च
मनुजा नियमान् संख्येया वना अनंताः स्थावरा असंख्येयाः २५

॥ शब्दार्थः ॥

संखं—संख्याना

असंखा—असंख्याना

समय—एक समयमां

गच्छतिरि—गर्भजतिर्यचो

विगल—विकलेन्द्रियो

नरय—नारको

सुरा—देवो

य—अनंता

मणुआ—मनुष्यो

नियमा—निश्चयधी

संखा—संख्याना

वण—वनस्पति

अणंता—अनंत

थावर—स्थावरो

असंखा—असंख्याना

गाथाः—गर्भजतिर्यच-विकलेन्द्रिय-नारक-अने देवो एक
समयमां संख्यात अथवा असंख्यात (उपजे अने वन) मनुष्यो
निश्चय मणुपाता ज, वनस्पतिनायजीयो अनंत, अने स्थावरो अ-
संख्यात (उपजे अने चरं छे)

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગાથામાં કયા દંડકના જીવો એક સમય-
માં એટલે સમકાલે કેટલા ઉપજે ! અને મરણ પામે ? તેની સંખ્યા-
નો નિયમ જણાવવા માટે કહે છે કે—સંસ્થાસંસ્થા સમય—ગર્ભ-
તિરિવિગલનારયસુરા ય—ગર્ભજતિર્યચ—દ્વીન્દ્રિય—ત્રીન્દ્રિય—ચ-
તુરિન્દ્રિય—નારક—ને દેવના ? ૩ એ પ્રમાણે ૧૮ દંડકના જીવો
? સમયમાં જઘન્યથી સંખ્યાત એટલે કમીમાં કમી. ૧--૨--૩
યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય, અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતા
ઉત્પન્ન થાય, પણ અનંત ન ઉપજે, કારણકે એ ૧૮ દંડકમાં દરેક દંડ-
કની અંદર ત્રણે કાલમાં તપાસીએ તો સર્વ જીવો પણ ' અસંખ્યજ
છે. પુનઃ મરણ પણ એટલા જ જીવો પામે એ પ્રમાણે આગલ સર્વજ
ઉત્પત્તિવત્ મરણસંખ્યા જાણવી,

તથા—મણુઆ નિયમા સંસ્થા--ગર્ભજમનુષ્યો નિશ્ચયથી. સં-
ખ્યાતજ છે. અને તે પણ બેની સંખ્યાનો ૬ વાર વર્ગ કરી ૬ મા-
વર્ગ સાથે ગુણાકાર કરે તેટલી અથવા ૧ ને ૬ વચ્ચે ઠાળ વમણા ક-
રે તેટલા ગ૦ મનુષ્યો છે. તે સર્વ સંખ્યા ૭૯૨૨૮૧૬૨૬૧૪૨૬-
૪૩૬૭૫૯૩૫૪૩૯૫૦૩૩૬ એ પ્રમાણે ૨૯ આંકડાની સંખ્યાએ
ગર્ભજમનુષ્ય હોય છે, અને મનુષ્યના અશુચિ ૧૪ સ્થાનકોમાં ઉ-
પજતા સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્યો અસંખ્યાતા જ હોય છે તેથી બેડ (ગ૦
સં૦) મનુષ્યોની સંખ્યા અસંખ્યાત પ્રમાણ થાય, પણ ફોક્ કા-
લવિશેષમાં સમ્મૂર્ચ્છિમનો ૨૪ મુહૂર્તનો વિરહકાલ પડે છે, તે વ-
ચ્ચે પૂર્વના ઉત્પન્ન થયેલા અન્તમુહૂર્તનું આયુષ્ય હોવાથી અન્તમુહૂ-
ર્તે ચવી જાય છે. તે વચ્ચે સાધિક ૨૩ મુહૂર્ત સુધી એકલા ગર્ભજ
મનુષ્યો જ હોય છે તેની સંખ્યા ઉપર લખ્યા પ્રમાણે જાણવી,

૧. વૈમાનિકદંડકમાં સર્વાર્થસિદ્ધમાંજ માત્ર સંખ્યાત
દેવો છે, શેષ સર્વ દેવલોકમાં અસંખ્ય દેવોતે,

વળખાતા—વનસ્પતિ કાચ રૂપ ? દંડકમાં એક સમયે અનંત જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, અને મરણ પામે છે. ત્યાં પ્રત્યેક વન-સ્પતિજીવો અસંખ્યાત જ હોવાથી એક સમયમાં અસંખ્ય ઉપજે અને અસંખ્ય મરણ પામે, અને સૂક્ષ્મ સાધારણવનસ્પતિ તથા યાદરસા-ધારણવનસ્પતિ એ ઘણેમાં પ્રતિસમય એક નિર્ગોદગત જીવરા-શિષી અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અને મરણ પામે છે, કારણકે ઘણે વનસ્પતિજીવો જગત્માં અનંત અનંત છે,

થાવર અસંખ્યા—વનસ્પતિ સિવાય પૃથ્વીકાયાદિ ૪ દંડકના જીવો એકસમયમાં અસંખ્યાત ઉપજે અને અસંખ્યાત મરણ પામે કારણકે પૃથ્વીકાયાદિ ચારે જીવો અસંખ્ય અસંખ્ય છે, પણ મનન નથી થતી એમાં કોઈ પણ સમયે સંખ્યાત જીવો ન ઉપજે.

અવતરણ—આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં યાકી રહેલા દંડકે. ઉપ-પાત અને ચ્યવન દ્વાર અને ઉત્તરાર્ધથી દરેક દંડકે આયુષ્યદ્વાર કહે છે.

॥ મૂળ ગાથા ૨૬ મી. ॥

અસન્નિ નર અસંખ્યા, જહ ઉવવાપ તહેવ ચવણે વિ ।

વાવીસ સગ તિ દસ વાસ-સહસ્ત ઉક્ષિટ્ પુઢવાઈ. ૨૬

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

અસંજ્ઞિનરા અસંખ્યેષા, યથોપપાતસ્તથૈવ ચ્યવનમપિ ।

ઘાવિંશત્સસન્નિદશવર્ષ-સહસ્રા ઝરકૃષ્ટં પૃથ્વીયાદયઃ ॥૨૬॥

॥ શ્રદ્ધાર્થઃ ॥

અસન્નિ -અસંજ્ઞિ (મમ્મૃચ્છિમ)

નર--મનુષ્ય

અસંખ્યા- અસંખ્યાત

જહ--જેથી રીતે

ઉવવાપ- ઉપપાતદ્વારમાં

તહેવ--તેથી રીતેજ

ચવણેઽવિ--ચ્યવનદ્વારમાં પણ

વાવીસ--વાવીસ

સગ--સાત
તિ--ત્રણ
દસ--દશ
વાસ--વર્ષ

સહસ્સ--હજાર
ઉક્લિટ--ઉત્કૃષ્ટ
પુદ્ગલાઈ--પૃથ્વીકાયાદિ

ગાથાર્થઃ—સમ્પૂર્ણમ મનુષ્યો (એક સમયમાં) અસંખ્યાત (ઉપજે ને ચવે) એ પ્રમાણે જેવીરીતે ઉપપાતદ્વારમાં (કહ્યું) તેવી રીતે જ ચ્યવનદ્વારમાં પણ (કહેવું). પૃથ્વીકાયાદિજીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૨૨૦૦૦ વર્ષ--૭૦૦૦ વર્ષ--૩૦૦૦ વર્ષ ને ૧૦૦૦૦ વર્ષ (અનુક્રમે જાણવું)

વિસ્તરાર્થઃ—અસન્ની નર અસંખ્યા-અસંજ્ઞિમનુષ્યો એક સમયમાં અસંખ્યાત ઉપજેછે. ને ચવે છે, અહિં દંડકમાં અનધિકૃત એવા સમ્પૂર્ણ મનુષ્યોની સંખ્યા પણ કહી.

પુનઃ જે રીતે ઉપપાતદ્વારમાં છે. તેજ રીતે ચ્યવનદ્વારમાં પણ છે. (કે જે ઉપપાતની સાથે સાથે ચ્યવન દ્વાર પણ કહેવાયું છે,) એવી રીતે ઉપપાત-ચ્યવનદ્વાર સમય સંખ્યાએ કહ્યું પણ તે ઉપપાતનો અભાવ કયા દંડકમાં કેટલા કાલ સુધી હોય તે “ઉપપાતવિરહ” અને કયા દંડકમાં કેટલા કાલ સુધી કોઈપણ જીવ મરણ જ ન પામે તે “ચ્યવનવિરહ” પણ પ્રસંગથી કહેવાય છે—

ઉત્પત્તિચ્યવનનો વિરહ કાલ.

દંડકોમાં	જયં	ઉત્કૃષ્ટ
સાતે નરકમાં	૧ સમય	૧૨ મુહૂર્ત
પન્નવત્સમાં	”	૨૪ મુહૂર્ત
ત્રેલોક્યનામાં	”	૭ દિવસ

वायुकायभाषां	"	१५ मास
पंकजभाषां	"	१ मास
भूषणभाषां	"	२ मास
नयःपभाषां	"	४ मास
तपस्नयःपभाषां	"	६ मास
चारेनिहायना देवोभां	"	१२ सुहर्त
भवनपतिभां	"	२४ सुहर्त
व्यन्तर	"	"
ज्योतिषी	"	"
सौधर्म	"	"
ईशान	"	"
सनत्कुमारभां	"	९ दिवस-२० सुह०
माहेन्द्रभां	"	२ दि०-१० सुह०
ब्रह्मलोकभां	"	२२॥ दि०
लांतकभां	"	४५ दि०
शुक्रभां	"	८० दि०
सहस्रारभां	"	१०० दि०
आननभां	"	संख्यातमास (१० मास)
प्राणतभां	"	" (११ मास)
आरणभां अच्युतभां	"	संख्यवर्ष (१०० वर्ष नी अंदर छे.)

प्रथम त्रण ग्रैवेयके	"	संख्यात १०० वर्ष (-१००० नी अंदर)
बीजां त्रण ग्रैवेयके	"	संख्यात १००० वर्ष (-१ लाखनी अंदर)
त्रीजाग्रैवेयके	"	संख्यात लक्षवर्ष. (--१ क्रोडनी अंदर)
४ अनुत्तरे	"	पल्योपमनोअसे ख्यातमो भाग
सर्वार्थसिद्धे	"	पल्यो०नोसंख्यातमो भाग
गर्भजतिर्यचमां	"	१२ मुहूर्त
गर्भज मनुष्यमां	"	"
सम्भू०मनुष्य	"	२४ मुहूर्त
द्वीन्द्रियमां	"	अन्तर्मु०
त्रीन्द्रियमां	"	"
चतुरि०मां	"	"
असन्निपंवे०	"	अन्तर्मु०
पृथ्वीकाय	विरह नथी	विरह नथी
अपकाय	"	"
अग्निकाय	"	"
वायुकाय	"	"
धनस्प०	"	"

પ્રમાણે જ્યાં જેટલો ચિરહફાઝ કર્યો છે, ત્યાં જેટલા કાલ
મુખી કોઈપણ જીવ નવો ઉપજે નહિ, તેમ કોઈ મરે પણ નહિ,

તથા દંડકમાં અનગિરુત સમ્મૂં મનુષ્યોની એક સમયમાં ઉ-
ત્પત્તિ ચ્યવન સંખ્યા તો ગ્રંથકારે ગાથામાંજ કહી અને સમ્મૂં પંચે-
ન્દ્રિય તિર્યચ એક સમયમાં નિશ્ચય અસંખ્યાત જ ઉપજે અને અસં-
ખ્યાત મરણ પામે છે, પણ સંખ્યાત નહિ,

॥ इति उपपात—च्यवनद्वारयुगलम्, ॥

હવે દરેક દંડકમાં આયુષ્યદ્વાર કહેવાના પ્રારંભમાં યાચીસ
સગ તિ દસ ઘાસ સહસ્ત્રસુફિદ્ધ પુદવાઈ—પૃથ્વિકાયાદિ પાં-
ચનું અનુક્રમે ૨૨૦૦૦ વર્ષ—૭૦૦૦ વર્ષ—૩૦૦૦ વર્ષ—૧૦૦૦૦
વર્ષ—ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે એમ સામાન્યતઃ કહ્યું, અને વિશેષતઃ આ
પ્રમાણે—

પૃથ્વિકાયામાં હીરા-પદ્મા વિગેરે અતિનક્કર પૃથ્વિનું ૨૨૦૦૦
વર્ષ આયુષ્ય છે, કાંકરા-હલ્તાલ-મુરમાદિકનું ૧૮૦૦૦ વર્ષ આ-
યુષ્ય. મળમિલ વિગેરેનું ૧૬૦૦૦ વર્ષ, રેનિનું ૧૪૦૦૦ વર્ષ, ગો-
પીચંદન કુમારમાટી વિગેરેનું ૧૨૦૦૦ વર્ષ અને મુંહાઝી માટીનું
૧૦૦૦ વર્ષ આયુષ્ય છે. શ્રેષ્ઠ પૃથ્વીઓનું આયુષ્ય શ્રી સર્વેશ્વરદષ્ટિ
જે હોય તે જાણવું, તે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય નિર્વ્યાધાત સ્થાનમાં રહેલા ર-
ત્નાદિકનું જાણવું, અન્યથા જઘં આયુષ્ય દરેકનું અન્તર્મું છે.

તથા નિર્વ્યાધાત સ્થલે રહેલા ઘનોદધ્યાદિ જલનું, અગ્નિનું,
વાયુનું વનસ્પતિનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કેટલાક જીવોનુંમ હોઈ શકેછે.
પુનઃ વનસ્પતિમાં પાતલ ઘાદર મત્યેક વનસ્પંનુંજ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય

અવશ્ય ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય અને પ્રજા દેવ-દેવીયોનું (જ્યોતિષી સિવાય) સર્વ પ્રપ્રકારે આયુષ્ય હોય,

અવતરણ—આ ગાથામાં પળ (ભુવનપતિ-ને વિકલેન્દ્રિયો-નું) આયુષ્ય કહેવાય છે,

મૂળ ગાથા ૨૮ મી,

અસુરાણ અહિય અયરં, દેસૂણદુપલ્લયં નવ નિકાણ
વારસ વાસુણપણદિણ, હમ્માસુવિક્કિઠ વિગલાઝ ॥૨૮

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

અસુરાણામધિકમતરં, દેશોનદ્વિપલ્યં નવ નિકાણેષુ ।

દ્વાદશવર્ષોનપંચાશત્દિનષ્ણમાસા ઉત્કૃષ્ટં વિકલાયુઃ ૨૮॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

અસુરાણ-અસુરકુમારોનુ	વાસ-વર્ષ
અહિય-કંડક અધિક	હણ-૧ ન્યૂન
અયરં-૧ સાગરોપમ	પણ-પચાસ
દેસૂણ-કંડક ન્યૂન	દિણ-દિવસ
દુપલ્લ-૨ પલ્યોપમ	હમ્માસ-૬ માસ
નવ-નવ (૯)	વિક્કિઠ ઉત્કૃષ્ટ
નિકાણ-નિકાયમાં (ખેદમાં)	વિગલ-વિકલેન્દ્રિયોનુ
વારસ-વાર	આઝ-આયુષ્ય

ગાથાર્થઃ—અસુરકુમાર (નિકાય) નું કંડક અધિક ૧ સાગરોપમ (ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય) છે, અને (શેષ) નવ નિકાયોનું

આયુઃ) કંડક ન્યૂન ૨ પલ્લોપમ છે, તથા વિકલેન્દ્રિયોનુ ઉલ્કષ્ટ
આયુષ્ય (અનુક્રમે) ૧૨ વર્ષ-૪૯-દિવસ ને ૬ માસ (જેટલું) છે,
વિસ્તરાર્થઃ—મુગમ છે, વિશેષ આગલ આપેલા યન્ત્ર જુઓ.

અવતરણ—આ ગાથામાં (પૃથ્વીયાદિ ૧૦ પદોનું તથા ભવ-
ન૦ નારક ને વ્યન્તરોનુ જય૦ આયુષ્ય કહેવાય છે,

મૂલ ગાથા ૨૯ મી.

પુઢવાઈ દસ પયાણં, અન્તમુહુત્તં જહન્ન આડઠિઈ ।
દસ સહસ વરસઠિઈઆ, ભવનાહિવ નિરયવંતરિયા ૨૯

સંસ્કૃતાનુવાદઃ

પૃથ્વીયાદિદશપદાના- મન્તામુંદૂર્ત્તજયન્યમાયુઃસ્થિતિઃ ।
દશસહસ્રવર્ષસ્થિતિકા, ભવનાધિપનૈરયિકવ્યન્તરાઃ ॥૨૯॥

શબ્દાર્થઃ

પુઢવાઈ-પૃથ્વીકાય વિગેરે	દસસહસ-દશ હજાર
દસ-દશ (૧૦)	વરિસ-વર્ષ
પયાણં-પદોનુ-દંડકોનું	ઠિઈઆ-આયુષ્યવાઢા
અન્તમુહુત્તં-અન્તમુંદૂર્ત્ત	ભવનાહિવ-ભવનપતિ
જહન્ન-જયન્ય-અતિ અલ્પ	નિરય-નારક
આડઠિઈ-આયુષ્યની સ્થિતિ	વન્તરિયા-વ્યન્તરો

ગાથાપં—પૃથ્વીકાય વિગેરે ૧૦ દંડકોની જયન્ય આયુસ્થિ-
તિ અન્તમુંદૂર્ત્ત છે, અને ભવનપતિ-નારક-ને વ્યન્તરો (જય૦ થી)
૧૦૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યવાઢાહે,

વિસ્તરાર્થઃ—મુગમ છે, વિશેષ આગલ આપેલો યન્ત્ર જુઓ.

॥ देवोनुं आयुष्य ॥

देवोनुं	जघ०	उत्कृष्ट
द० असुर० देवोनुं	१० हजार वर्ष	१ सागरो०
द० " देवीनुं	"	३॥ पल्यो०
उ० " देवनुं	"	साधिक १ सागरो०
उ० " देवीनुं	"	४॥ पल्यो०
द० ९ निकायदेवनुं	"	१॥ पल्यो०
द० " देवीनुं	"	०। पल्यो०
उ० " देवनुं	"	देशूण २ पल्यो०
उ० " देवीनुं	"	" १ पल्यो०
व्यन्तर देवनुं	"	१ पल्यो०
व्यन्तर देवीनुं	"	०॥ पल्यो०
चन्द्र इन्द्रनुं	—	१ लाखव वर्षाधिक १ पल्योपम
चन्द्रनी प्रजादेवनुं	१० हजार वर्ष	"
सूर्य इन्द्रनुं	—	१००० वर्षाधिक १ पल्यो०
सूर्यना प्रजादेवनुं	१०००० वर्ष	"

ग्रह अधिपतिभुं	—	१ पल्यो०
ग्रह देवोभुं	१०००० वर्ष	"
नक्षत्र अधिपतिभुं	—	०॥ पल्यो०
नक्षत्र देवोभुं	१०००० वर्ष	०॥ पल्यो०
तारा अधिपतिभुं	—	साधिक ०॥ पल्यो०
तारा देवोभुं	१००००० वर्ष	"
सूर्यनी इन्द्राणीभुं	—	सूर्यधी अर्ध
सूर्य देवीयोभुं	१०००० वर्ष	"
चन्द्रनी इन्द्राणीभुं	—	चन्द्रधी अर्ध
चन्द्र देवीयोभुं	१० हजार वर्ष	"
ग्रहाधिपति देविभुं	—	ग्रहधी अर्ध
ग्रह देवीयोभुं	१०००० वर्ष	"
नक्षत्राधिपति देविभुं	—	नक्षत्रधी अर्ध
नक्षत्र देवीयोभुं	१०००० वर्ष	"
ताराधिपति देविभुं	—	ताराधी अर्ध

तारा देवीयोनं	१०००० वर्ष	१
अधो किलिबिषिकनं	१ पल्यो०	३ पल्योपम
सौधर्म देवोनं	१ पल्यो०	२ सागरो०
ईशान देवोनं	साधिक १ पल्यो०	साधिक २ सागरो०
सौध० इन्द्रनं	—	२ सागरो०
ईशान इन्द्रनं	—	साधिक २ सागरो०
सौध० परिगृहीता देवीनं	१ पल्यो०	७ पल्यो०
सौधर्मे अपरिगृहीता देवीयोनं	”	५० पल्यो०
ईशाने परिगृहीता देवीयोनं	साधिक १ पल्यो०	९ पल्यो०
ईशाने अपरिगृहीता देवीयोनं	”	५५ पल्यो०
मध्य किलिबिषिकोनं	२ सागरो०	३ सागरो०
सनत् कुमारेन्द्र	”	७ सागरो०
सनत् कु० देवोनं	२ सागरो०	”

१ अहिंथी आगळ देवीओनी उत्पत्ति नथी माटे आयुष्य पण कष्टु नथी.

माहेन्द्र. देवोनुं	साधिक २ साग०	साधिक ७ सागरो०
ब्रह्म देवोनुं	७ सागरो	१० सागरो०
९ लोकांतिनुं	८ "	८ "
उर्ध्वकिल्बिपिकोनुं	१० "	१३ "
लांतक देवोनुं	१० सागरो०	१४ "
भुक्त देवोनुं	१४ सागरो०	१७ "
सहस्रार देवोनुं	१७ सागरो०	१८ "
आनत देवोनुं	१८ "	१९ "
प्राणत देवोनुं	१९ "	२० "
आरण देवोनुं	२० "	२१ "
अच्युत देवोनुं	२१ "	२२ "
१ ली ग्रैयैकनु	२२ "	२३ "
२ जी "	२३ "	२४ "
३ जी "	२४ "	२५ "

० विचार सप्ततिका ग्रन्थे.

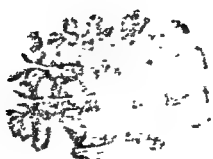
१-२ ए नद्य देवलोका इन्द्रोनुंमात्र उन्कृष्ट आयुष्यज छे.

३ अहिथी आगळ मर्यत्र देवोनुं छे एण इन्द्रादि भेद नथी

(११४)

॥ दंडकविस्तरार्थः ॥

४ थी "	२५ "	२६ "
५ मी "	२६ "	२७ "
६ ढी "	२७ "	२८ "
७ मी "	२८ "	२९ "
८ मी "	२९ "	३० "
९ मी "	३० "	३१ "
४ अनुत्तरे	३१ "	३३ "
सर्वार्थसिद्धे	—	३३ "

॥ नारकनु आयुष्य ॥

पृथिवीमां	जघ०	उ०
रत्नप्रभायां	१०००० वर्ष	१, सागरो०
शर्कराप्रभायां	१ सागरो०	३ "
बालुकाप्रभायां	३ "	७ "
पंकप्रभायां	७ "	१० "
धूमप्रभायां	१० "	१७ "
तमःप्रभायां	१७ "	२२ "
तमस्तमःप्रभायां	२२ "	३३ "

ए प्रमाणे त्रैमानिक देवो उत्कृष्ट आयुष्य सर्वधी उपरना प्रत-
रमां जाणवुं अने नारकोनु उ० आयुष्य सर्वधी नीचेना प्रतरमां
जाणवुं, अने ज्यां १ न प्रतर होय त्यां केटलाएकनु जघ० ने के-
टलाएकनु उत्कृष्ट जाणवुं, जेप्र प्रतरोमां केटलं आयुष्य छे तेनो
विस्तार सिद्धान्तादिकधी जाणवो.

गर्भज उरःपरिसर्पनुं	"	पूर्वकोडवर्ष
गर्भज भुजपरिसर्पनुं	"	"
गर्भज खेचरनुं	"	पल्यो० नोअसंख्यातमो भाग
संमु० स्थलचरनुं	"	८४००० वर्ष
संमु० जलचरनुं	"	पूर्वकोड वर्ष
संमु० उरःपरि०नुं	"	५३००० वर्ष
संमु० भुजपरि०नुं	"	४२००० वर्ष
संमु० खेचरनुं	"	७३००० वर्ष
अपर्या० तिर्यच०नुं	"	अन्तर्मु०

अचतरण—आ गापाना पूर्वार्धमां बाकी रहला दंडकोनुं ज-
प० आयुष्य अने उत्तरार्धमां दंडकोमां पर्याप्तिवार कडवाय छे.

॥ मूल गाथा १० मी. ॥

वेमाणिअजोइसिया, पल्लतयटुंसआउथ्या हुंति ।

सुरनरतिरिनिरपसु, छपज्जत्ती थावरे चउगं ॥३०॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

वैमानिकज्योतिष्काः पल्लतदृष्टांशायुष्का भवन्ति ।

सुरनरतिर्पद्मैरपिकेषु, पट् पयोप्तयः स्थावरे चतुष्कं ॥३०॥

॥ शब्दार्थः ॥

वेमाणिय—वैमानिकदेवो
जोइसिया—ज्योतिषीदेवो
पल्ल—१ पल्लोपम
तयटुंस—तैजो (पल्लो०नो)
आठमा भाग)
आउथा—आयुष्यवाळा
हुंति—छे
सुर—देवोने

नर—मनुष्योने
तिरि—तिर्यचोने
निरपसु—नारकोने
छ—६ (छ)
पज्जत्ती—पर्याप्तियो
थावरे—स्थावरोने
चउगं—४ पर्याप्तियो

माथार्थः—वैमानिक देवो (जघ० थी) १ पल्लोपमना,
अने ज्योतिषी देवो (जघ० थी) पल्लोपमना आठमा भाग ले-
दला आयुष्यवाळा छे, देव-मनुष्य-तिर्यच अने नारकोने ६ पर्या-
प्ति छे. अने स्थावरोने ४ पर्याप्तियो छे,

चिस्तरार्थः—वेमाणिय जोइसिया पल्ल तयटुंसआ-
उथा हुन्ति—वैमानिकनु जघ० आयुष्य १ पल्लोपम ते सौर्य
देवलोका देवोने आश्रयि जाणवुं. अने ज्योतिषीनु आयुष्य प-
ल्लोपमनो आठमो भाग छे ते ताराना विमानवासी देवोनी अपे-

ક્ષાપ્ત જાણવું, શેષ દેવોને ઇથી અધિક આયુષ્ય છે તે સંબન્ધિ વિ-
શેષતા યન્નમાં કહી છે,

સુરનરતિરિનિરણમુ છ પજ્જતિ—દેવોને, ગર્ભજ મનુષ્યોને
—ગર્ભજ તિર્યચોને અને નારકોને એ સર્વ જો લબ્ધિ પર્યાપ્તઃ હોય
તો તેઓને ૬ પર્યાપ્તિયો હોય છે,

થાચરે ચતુર્ગં—લબ્ધિપર્યાપ્ત સ્થાવરોને આહાર—શરીર—ઇ-
ન્દ્રિય અને ઉચ્છવાસ એ ૪ પર્યાપ્તિ હોય છે,

અવતરણ—આ ગાથામાં વિકલેન્દ્રિયોને પર્યાપ્તિ તથા
સર્વ દંડકે કહી દિશિનો આહાર હોય ? તે કહેવાય છે,

॥મૂળ ગાથા ૩૧ મી.॥

વિગલે પંચ પજ્જતી, છદિસિ આહાર હોઈ સઁવેસિં
પણગાઈપણભયણા, અહ સન્નતિયં મણિસ્સામિ ॥૩૧॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

વિકલે પંચ પર્યાપ્તયઃ પદ્મદિગાહારો ભવતિ સર્વેષાં ।

પનકાદિપદે ભજના, અથ સંજ્ઞાત્રિકં મણિધ્યામિ ॥ ૩૧ ॥

॥શબ્દાર્થઃ॥

૧. દેવોને સિદ્ધાન્તમાં (—શ્રી ભગવતો જી માં) ૬ પર્યા-
પ્તિયો પણ કહી છે, પરન્તુ ભાષા અને મન પર્યાપ્તિ એક સ-
મયમાં સમકાલે ઉત્પન્ન થવાથી એ બે પર્યાપ્તિને એક ગણા છે.
માટે વસ્તુતઃ તો દેવને ૬ પર્યાપ્તિજ કહેવાય, પુનઃ અનુતર-
વાત્તા દેવોને શબ્દોચ્ચાર કરવા જરૂર નહિ હોવાથી શબ્દો-
ચ્ચાર કરતા નથી પરન્તુ ચક્રિતરૂપ વચન પર્યાપ્તિ છે.

તથા શ્રી વિચારસપ્તતિકામાં દેવને નારકને યન્નેને મૂળ
વૈક્રિય તથા ઉત્તર વૈક્રિય સંબન્ધિ ઉપરોક્ત રીતે ૬-૨ પ-
ર્યાપ્તિયો કહી છે.

વિગલે-વિકલેન્દ્રિયોને	[અથવા સૂંવનસ્પત્યાદિ]
પંચ—પાંચ	પદે-સ્થાનકમાં
પજ્જત્તી-પર્યાપ્તિ	ભયણાં-ભજના-વિકલ્પે
છદ્દિસિ-છ દિશાઓથી	અહ—હવે
આહાર-આહાર	સન્ન-સંજ્ઞા
હોઇ-હે	તિયં-ઘ્રણ
સન્વેસિં-સર્વદંડકોને	મણિસ્સામિ-કહોશ
પણગાઇ-પાંચ દિશિં ઇત્યાદિક	

ગાથાર્થ:—વિકલેન્દ્રિયોને પાંચ પર્યાપ્તિ છે. ૬ દિશિથી આવેલો આહાર સર્વ જીવોને હોય છે પણ પાંચ દિશિ ઇત્યાદિ (ઘ્રણ) પદમાં (—૬ દિશિ—૪ દિશિ—ને ૩ દિશિ એ ૩ પદમાં) વિકલ્પે છે, યીજો અર્થ—સર્વ જીવોને ૬ દિશિથી આવેલો આહાર હોય છે, પણ સૂં વનસ્પત્યાદિ (પાંચ) સ્થાનકોમાં વિકલ્પે છે, હવે ઘ્રણ સંજ્ઞાઓનું દ્વાર કહોશ.

વિસ્તરાર્થ:—વિગલે પંચપજ્જત્તી વિકલેન્દ્રિયોને આહાર—શરીર—ઇન્દ્રિય—ઉચ્છ્વાસને યાપા એ પાંચ પર્યાપ્તિ છે, કારણકે એ જીવોને જીહ્વાઇન્દ્રિય અને મુઠ્ઠા હોવાથી અવ્યક્ત ઉચ્ચાર ફરી શકે છે, અને સમ્મૂર્ચ્છિમ હોવાથી મનનો અભાવ છે માટે મન:—પર્યાપ્તિ હોય નહિ.

તથા દંટકનાં અનવિહન સમ્મૂંપનુપ્પ આહાર—શરીર—ને ઇન્દ્રિય એ ૩ પર્યાપ્તિયા હોય, અને સમ્મૂંતિર્ગચ પંને૦ ને વિકલ્પે ૫ પર્યાપ્તિયો હોય.

॥ ઇતિ પર્યાપ્તિધારમ્ ॥

હવે દિશિ આહારદ્વારમાં પ્રથમ છદ્ધિસિઆહાર હોઈ સન્વે-
 સિં-સર્વ દંડકમાં છપ્પ દિશિથી આવેલો ઓજ આહાર અને લોમ
 આહાર હોય, કારણકે સર્વે દંડકના જીવો લોકની અંદરના ભા-
 ગમાં રહ્યા છે, પરન્તુ વિશેષ પ એ કે પળગાઈ પળ-પનક એટલે
 સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ ઇત્યાદિ પાંચ પદમાં (:-સૂ૦ વન૦ વન્ને વાયુ-સૂ૦
 અગ્નિ-સૂ૦ અપ્-ને સૂ૦ પૃથ્વિને) મળના--મળના એટલે વિક-
 લ્પે, અર્થાત્ છ દિશિનોજ આહાર હોય એવો નિયમ નહિ પરન્તુ
 ૬--૫--૪--ને ૩ દિશિનો આહાર પણ હોઈ શકે, કારણકે, પ જી-
 વો લોકની અંદરના ભાગમાં અને લોકને અન્તે--કિનારે પણ રહે-
 ला છે. ત્યાં ૬--૫--૪--૩ દિશિનો આહાર કેવી રીતે હોય ? તે
 દર્શાવાય છે—

લોકના સર્વથી નીચેના છેલ્લા પ્રતરોમાં નિષ્કુટ સ્થાને ખૂણે
 રહેલા એકેન્દ્રિય જીવ નીચે અલોકાકાશનો વ્યાધાત હોવાથી પુ-
 દ્ગલ દ્રવ્યના અભાવે અધો દિશિનો આહાર ન ગ્રહણ કરે, અને
 દિશિમાં પણ અલોકાકાશના વ્યાધાતે પુદ્ગલાગમન નહિ હોવા-
 થી ખૂણાની બે પાસની બે દિશાઓમાંથી પણ આહાર ન મેલ્લી
 શકે માટે લોકની નીચે છેડે રહેલા જીવને ૩ દિશાનોજ આહાર
 મળી શકે, અને એજ પ્રમાણે લોકના સર્વોપરિ અન્તે નિષ્કુટસ્થાને
 ખૂણામાં વર્તતો એકેન્દ્રિય જીવ બે દિશીથી અને ઊર્ધ્વ દિશીથી
 આહાર ન મેલ્લી શકે માટે બે રીતે ૩ દિશિનો આહાર એકેન્દ્રિ-
 યોને જ હોય.

લોકના સર્વથી નીચેના છેલ્લા પ્રતરોમાં નિષ્કુટ સ્થાને દિ-

૧ એકેન્દ્રિયોના ૨૨ ભેદમાંથી વાયુ ને પ્રત્યે૦ વન- સિ-
 વાયના ૪ વાદરો નહિ હોવાથી ૧૨ ભેદ લોકને અન્તે રહ્યાછે
 પમ થી મળતી જીમાં ક છે.હુ

दिवा रोयो ध्वन्निवलीव नीने बने दृक् क्षमसी दिवाया अन्तो-
काकाय होवाधी ने स्थानेधी आहार देवसी करे नहि मने ४ दि-
शिनो आहार करे. ए प्रमाणे सर्वोपरितन प्रमाणो इत्यदिशिनो
अने एक सदस्यानी दिशिसंधी आहारना भवते ने हीने ४ दिशि-
नो आहार होय.

तथा मरपी नीने एकादि प्रवर पीछोने ज्ञाना प्रमाणो
मोकने अन्ने दिवाया ररपो होय नो पाव नमगी वातनी दि-
वाए अन्तोकाको व्यापान धवाधी दुग्धप्र दहन नहि करी उद-
वाधी पांथ दिशिधी आनेमो आहार प्रण 'करे,

भने मोकनी भेदना भागमा रंभ्रा एकेन्द्रिगेने कोषण
दिवाए अन्तोकाकापनो व्यापान नहि नद्यागी उर 'दिशिमाधी
आहार नेळसी करे ऐ. ॥ ॥ इति आहारद्वारम् ॥ तथा तस्मू०
नि० ने तस्मू० अनुष्यने ६ दिशिनो आहार होय भने जीरोना
निराहारीपणानो समय आहारद्वारना वृत्तन प्रमाणे कथो ऐ,

॥ इति आहारद्वारम् ॥

१. सर्वोपरितन या सर्वोपरितन प्रतरांमो मोकनो तीच्छांमि
भाग धर्जनि भेदना भागमा रंभ्रो एके० जीव पण उष्य या
अशामाधी कोषण एक दिशिनो आहार त नेळसी शकतो ए
रोंते पण पांथदिशीमो आहार संभवे ऐ परन्तु सिद्धा-
न्तामा उपर प्रमाणेनु पृष्टांत यतायेनु होवायो अर्ही ते प्र-
माणे लक्ष्यु ऐ, तथा केषलिमहाराज ज्ञाने.

२. अर्ही विद्विशाओ एक प्रदेश अजिरूप होवाधी नेटला
एक प्रदेशरूप भागमा आहार होइ शके नहि कारण एक प्रदे-
श स्थित प्रव्य जीवनाय होय नही. आहारदेशमा आवेयो
विद्विशाओ एक प्रदेश बहुलम देशवालो दिशाओमांज गणाइ
जना होवायी १० दिशानो आहार कहेवाय नही.

અહસન્નિતિયં ખણિસ્સામિ—હવે હું હેતુવાદોપદેશિકી-
 દીર્ઘકાલિકી—ને દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી એ ત્રણ સંજ્ઞાઓમાંની કયે
 દંડકે કેટલી સંજ્ઞાઓ હોય તે કહીશ.

અવતરણ—આ ગાથામાં દંડકોને વિષે સંજ્ઞાદ્વાર કહે છે.

॥મૂળ ગાથા ૩૨ મી.॥

ચતુર્વિહસુરતિરિણ્ણુ, નિરણ્ણુ ય દીર્ઘકાલિગી સન્ના
 વિગલે હેતુવણ્ણસા, સન્નારહિયા થિરા સવ્વે ॥૩૨॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

ચતુર્વિંશસુરતિર્યક્ષુ, નૈરયિકેષુ ચ દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા ।
 વિકલે હેતુપદેશિકી, સંજ્ઞારહિતાઃ સ્થિરાઃ સર્વે ॥૩૨॥

। શબ્દાર્થઃ ।

ચતુર્વિહ—ચાર પ્રકારના

સુર—દેવ

તિરિણ્ણુ—તિર્યંચોમાં

નિરણ્ણુ—નારકોમાં

ય—અને

દીર્ઘકાલિગી—દીર્ઘકાલિકી

સંજ્ઞા

વિગલે—વિકલેન્દ્રિયોમાં

હેતુવણ્ણસા—હેતુવાદોપદેશિકી

સંજ્ઞા

સન્નારહિયા—સંજ્ઞારહિત

થિરા—સ્થાવરો

સવ્વે—સર્વે

ગાથાર્થઃ—ચાર પ્રકારના દેવો—તિર્યંચો—અને નારકોમાં
 દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા છે, વિકલેન્દ્રિયોમાં હેતુવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા છે.
 અને સર્વે સ્થાવરો સંજ્ઞારહિત છે,

વિસ્તરાર્થઃ—સુગમ છે.

અવતરણ—આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં બાકી રહેલા દંડકોષ સંજ્ઞા, અને ઉત્તરાર્ધમાંથી આગતિ તથા ગતિદ્વાર કહેવાનાં પ્રારંભમાં પ્રથમ દેવમાં આગતિદ્વાર કહે છે.

॥મૂઢ ગાથા ૩૩ પી,॥

મણુઆણ દીહકાલિય, દિટ્ટીવાઓવણસિયા કેવિ ।

પજ્જપણતિરિમણુઅચ્ચિય,ચઉવિહ દેવેસુ ગચ્છંતિ ॥૩૩॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

મનુષ્યાણાં દીર્ઘકાલિકી, દષ્ટિવાદોપદેશિકાઃ કેઽપિ ।

પર્યાપ્તપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્મનુજા એવ ચતુર્વિધદેવેષુ ગચ્છંતિ ॥૩૩

॥શબ્દાર્થઃ॥

મણુઆણ—મનુષ્યોને

દીહકાલિય—દીર્ઘકાલિકીસંજ્ઞા

દિટ્ટીવાઓવણસિયા—દષ્ટિ—

વાદોપદેશિકી સંજ્ઞા

કે—કેટલાએક

ઽપિ--પણ બહી-

પજ્જ- પર્યાપ્ત

પણ—પંચેન્દ્રિય

તિરિ—તિર્યંચને

મણુઅ—મનુષ્ય

ચ્ચિઅ-નિશ્ચય

ચઉવિહ—ચારપ્રકારના

દેવેસુ—દેવોમાં

ગચ્છંતિ—જાયછે

ગાથાર્થઃ—મનુષ્યોને દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા છે. અને કેટલાએક (મનુષ્યો)ને તો દષ્ટિવાદોપદેશિકી સંજ્ઞા પણ હોય છે, ॥

પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, અને પર્યાપ્ત મનુષ્યો ન ચારે પ્રકારના દેવોમાં જાય છે,

૧. ચાંચી ગાથામાં પ્રારોનો જે અનુક્રમ દર્શાવ્યો છે, તે માં પ્રથમ ગતિદ્વાર અને ચોથું આગતિદ્વાર કહ્યું છે, જે અહિં દંડકોષમાં અવતારના પ્રથમ આગતિદ્વાર અને ત્યારબાદ ગતિદ્વાર કહેવાશે એ ક્રમવિપર્યય ચક્રનાનો વિવેકાને આધારે હોય છે.

વિસ્તરાર્થઃ—મનુષ્યોને દીર્ઘકાં સંજ્ઞા કહી પણ તે સર્વ ગર્ભજ મનુષ્યને છે, અને સમ્મૂં મનુષ્યો તો મનરહિત હોવાથી હે-તુવાદોં સંજ્ઞાવાળાજ છે, પુનઃ કેટલાએક મનુષ્યોને જે દૃષ્ટિવાદોં સંજ્ઞા કહી તે સંવન્ધદ્વાર પ્રસંગે કહ્યો છે, દૃષ્ટિવાદોં સંજ્ઞા સમ્ય-ગ્દૃષ્ટિને જ હોય છે,

તથા પર્યાં પંચેં તિં અને મનુષ્યજ ચારે પ્રકારના દેવોમાં જાય. એ દેવોમાં આગતિ સામાન્યથી કહી, ને વિશેષથી આ પ્ર-માણે—૧૦ ભવન, ૧૬ વ્યં, ૧૫ પરમાધામી, ૧૦ જંભક, એ ૫૧ દેવોમાં ૧૦૧ પ્રકારના લઘ્વિપર્યાપ્ત મનુષ્યો તથા યુગલિક ચતુષ્પદ સહિત ૫ ગર્ભજ તિર્યંચ લઘ્વિપર્યાપ્તા ને ૫ સમ્મૂં તિર્યં-ચ લઘ્વિપર્યાપ્ત એટલા જીવો (એ ૫૧ દેવોમાં) આવી ઉપજે. અને ૧૦ જ્યોતિષી તથા સૌધર્મકલ્પમાં અન્તર્દ્વીપ વિના ૪૫ ક્ષેત્ર-ના મનુષ્યો ને ૫ ગર્ભં તિર્યંચ એ ૫૦ જીવો આવી ઉપજે છે, ર્દ-શાનમાં પૂર્વોક્ત ૫૦ માંથી ૫ હિમવન્ત ને ૫ હિરણ્યવન્ત ક્ષેત્રના યુગલિક મનુષ્ય અને યુગલિક તિર્યંચ સિવાયના ૪૦ જીવો આવી ઉપજે, અથો કિલ્વિષિકમાં ૧૫ કર્મભૂમિના સંખ્યેય વર્ષાયુષ્ક (વધુમાં વધુ પૂર્વકોટ વર્ષાયુષ્ક) પર્યાં ગ૦ મનુષ્યો, ૫ દેવકુરુ ને ૫ ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રના યુગલિક તિર્યંચ અને યુગલિક મનુષ્યો તથા સંખ્યેયાયુષ્ક ૫ ગર્ભજ તિર્યંચ લઘ્વિપર્યાપ્તા એ ૩૦ જીવો આવી ઉપજે, તથા ૩ જા થી ૮ રા કલ્પસુધીમાં સંખ્યેયાયુષ્ક લઘ્વિપ-ર્યાપ્ત ૧૫ કર્મભૂમિના ગર્ભજ મનુષ્યો અને એજ વિશેષણવાળા ૫ ગર્ભં તિર્યંચો મલી ૨૦ જીવો ઉપજે, ને આનનથી સર્વાથ સુધીમાં-ઉક્ત વિશેષણવાળા ૧૫ કર્મભૂમિ મનુષ્યો આવી ઉપજે.

અવતરણ—આ ગાથામાં દેવનું ગતિદ્વાર (—દેવો મરણ પામી ને ક્યાં ઉપજે ? તે) કહે છે,

॥ मूल गाथा ३४ ॥

संख्याउपजपणिदि, तिरियनरेमु तहंन पज्जते ।

भूदगपत्तेयवणे, एणमु चिय सुरागमणं ॥ ३४ ॥

॥ संस्मृतानुवादः ॥

संख्ययेपायुष्कपर्णासपंचेन्द्रिय-तिर्यङ्गरेषु तथैव पर्याप्तेषु ।
भूदगपत्तेकवनेषु, पत्तेष्वेव सुरागमनं ॥ ३४ ॥

॥ अन्वार्थः ॥

संख्याउ-संख्यातवर्षना आयु-
द्वयाळा

पज्ज-पर्याप्त
पणिदि-पंचेन्द्रिय
तिरिय-तिर्यचमां
नरेमु-मनुष्यमां
तहंन-तेमज-तथा
पज्जते-पर्याप्तमां

भू-पृथ्वीकाय
दग-अपकाय
पत्तेयवणे-प्रत्येक वन० कायमां
एणमु-ए ५ दंडकोमां
चिय-निश्चय
सुर-देवनं
आगमणं-आवयुं (-गति)

गाथार्थः—संख्यातवर्षना आयुष्यवाळा पर्याप्त पंचेन्द्रिय
तिर्यचमां अने (संख्या० पर्या० पंचे०) मनुष्यमां, तेमज पर्या-
प्त पृथ्वीकाय-अपकाय-अने प्रत्येकवनस्प० कायमां ए ५ दंड-
कोमां ज देवनं आवयुं (उपजयुं) थाय छे,

विस्तरार्थः—संख्यात आयुष्यवाळा एटले कर्मभूमिमां उत्प-
न्न थयेला, वधुमां वधु क्रोडपूर्व वर्षना आयुष्यवाळा लब्धिपर्याप्त
पंचेन्द्रिय गर्भज तिर्यचोमां, कर्मभूमांमां उत्पन्न थयेला वधुमां वधु
क्रोडपूर्व वर्षना आयुष्यवाळा लब्धिपर्याप्त गर्भज मनुष्योमां, स-

વંત્ર ઉત્પન્ન થતી લઘ્વિપર્યાં વાદર પૃથ્વી, લઘ્વિપર્યાં વાં અપ્, અને લં પર્યાં વાં પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં જ દેવોનું આગમન (ગતિ-ઉત્પત્તિ) છે. કારણકે દેવો મરણ પામીને અપર્યાપ્તા થતા નથી, તેમજ દેવોચ્ચવીચમાં અને નારકમાં પણ જ જાય અને વિકલેન્દ્રિયમાં તથા અગ્નિ વાયુમાં ઉત્પન્ન થતાં નથી, એ પ્રમાણે દેવ (ના ૧૩) દંડક ની ગતિ સામાન્યથી કહી, અને વિશેષ એજ છે કે મુ-વનપતિ--વ્યન્તર--જ્યોતિષિ--સૌધર્મ- ને ઈશાન ઇટલા દેવલોકના દેવોજ પૂર્વોક્ત ૨ સ્થાને જાય છે, સનત્ કુમારથી સહસ્રાર સુધીના દેવો સંખ્યેયાયુષ્ક લં પર્યાં ગં તિર્યંચ અને એજ વિશેષણવા-લા ગં મનુષ્યોમાં જાય છે આનતાદિથી સર્વાર્થ સુધીના દેવો ફક્ત કર્મભૂમિમાં સંખ્યાત આયુષ્યવાલા પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યો-માં જ જાય છે, પુનઃ પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં જે દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તે પણ અમુકજ ઉત્પન્ન થાય છે તે સંવન્ધિ વિશેષ વિગત શ્રી ભગ-વતીજીમાં અથવા દ્રવ્યલોકપ્રકાશમાં છે ત્યાંથી જાણવી.

પુનઃ કેટલાએક દેવોને જેઓ પ્રથમથી જાણે છે કે મારે અમુ-ક વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થવાનું છે તો તે દેવો માન દશાના વશથી તે વૃ-ક્ષનો દૈવિક ચમત્કાર દર્શાવી લોકોમાં પૂજનીક કરે છે, ને તે વૃ-ક્ષનો મહિમા વધારે છે,

અવતરણ—આ ગાથામાં નારક જીવોની આગતિ તથા ગતિ (—કયા કયા જીવો નારકગતિમાં આવે, અને નારકો મરણ પામીને કઈ કઈ ગતિમાં જાય તે) કહે છે.

॥ मूळ गाथा १० मी. ॥

पञ्चसंखगम्भय, तिरियनरा निरयसत्तगे जन्ति ।
निरयउवट्टा एणसु, उववज्जन्ति न सेसेसु ॥ ३५ ॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

पर्याप्तसंख्येयायुर्गम्भजतिर्यग्नरा नरकसप्तके यान्ति ।
नरकोद्भूता एतेषूपपद्यन्ते न शेषेषु ॥ ३५ ॥

॥ शब्दार्थः ॥

पञ्च—पर्याप्त
संख—संख्यात आयुष्यवाळा
गम्भय—गम्भज
तिरिय—तिर्यच
नरा—मनुष्यो
निरय—नरकमां
सत्तगे—सात (मां)

जन्ति—जाय छे,
निरय—नरकमांभी
उवट्टा—नीकळेला जीवो
एणसु—ए यन्नेमां
उववज्जन्ति—उपजे छे
न—नयी उपजना
सेसेसु—वाकीना दंडकोमां

गाथार्थः—पर्याप्त संख्यात आयुष्यवाळा गम्भज तिर्यच अने पर्याप्त संख्यायुष्यवाळा गम्भज मनुष्यो साते नरकमां जाय छे, ए नारकनी आगति कही, अने नरकमांभी निकळेला (अर्थात्) नारको ए वेमां ज उपजे छे पण वाकीना (२२) दंडकोमां उपजना नयी ए नारकनी गति कही,

विस्तरार्थः—पर्याप्त संख्यात आयुष्यवाळा गम्भज तिर्यचो अने एज विशेषणवाळा ग० मनुष्यो सात नरकमां जाय ए नारकमां आगति सामान्ययी कही, अने विशेषयी आ प्रमाणे—

रत्नप्रभामां—१५ कर्म० मनु०—२ ग० नि०—२ समु०

તિ૦-૧ ૨૫ લબ્ધિપર્યાપ્તા આવે, યુગલિક મનુષ્ય વા તિર્યંચોની અવશ્ય દેવગતિ હોવાથી તેઓ નરકમાં ઉપજતા નથી.

શર્કરાપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦-ને ૫ ગ૦ તિ૦-૨૦

ચાલુકાપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦, ને ધ્રુજપરિ૦ વિના ૪ ગર્ભજ તિર્યંચ ૧ ૧૯ લબ્ધિપર્યા૦ જીવો આવે.

પંકપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦, ગ૦ જલ૦-ગ૦ થલ૦ ને ગ૦ ઉર૦ ૧ ૧૮ લ૦ પર્યા૦ જીવો આવે.

ધૂમપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦ ગ૦ જલ૦-ગ૦ થલ૦-૧૭

તમપ્રભામાં—૧૫ કર્મ૦ મનુ૦-ગ૦ જલ૦ ૧૬

તમતમપ્રભામાં—સ્ત્રીવિના ૧૫ કર્મ૦ મનુ૦-ગ૦ જલ૦-૧૬

૧ પ્રમાણે નારકજીવોમાં આગતિ કહીને હવે નારક જીવો કયાં ઉત્પન્ન થાય ? તે નારકની ગતિ કહે છે.

રત્નપ્રભાદિ ૬ ની--લબ્ધિપર્યાપ્ત સંખ્યેયાયુક્ત ગર્ભ૦ મનુષ્યો ૧૫ કર્મભૂમિના, અને ૧૧ વિશેષણવાળા ગર્ભ૦ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પાંચ ૧ ૨૦ ભેદમાં જાય, નારકો મરણ પામીને લબ્ધિ અપર્યા૦ ન થાય. ॥ ઇતિ નારકગત્યાગતિઃ ॥

અવતરણ—આ ગાથામાં પૃથ્વી-અપ્-અને વનસ્પતિની (માં કઈ કઈ ગતિના જીવ આવે તે) આગતિ કહે છે.

॥મૂળ ગાથા ૩૧ મી.॥

પૃથ્વી આઠવણસ્સઈ-મજ્ઞે નારયવિવજ્જિચ્છા જીવા ।
સઠ્ઠે ઉવવજ્જંતિ, નિયનિયકમ્માણુમાણેણ ॥ ૩૬ ॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

પૃથ્વીવનસ્પતિમધ્યે નારકવિવર્જિતા જીવાઃ ।

સર્વે ઉપવચ્ચન્તે નિજનિજકર્માનુમાનેન ॥ ૩૬ ॥

॥અર્થઃ॥

પૃથ્વી-પૃથ્વિકાય	જીવા-જીવો
આકાશ-અપ્કાય	સર્વે-સર્વે જીવો
વનસ્પતિ-વનસ્પતિકાય	ઉત્પન્ન થાય છે,
મધ્યે-મધ્યે-માં	નિયતિય-પોતપોતાના
નારક-નારક	કર્માણુમાણેગ-કર્મને અનુસારે
વિવર્જિયા-વર્જીને-સિધાયના	

ગાથાર્થઃ—પૃથ્વિકાય-અપ્કાય-ને વનસ્પતિ મધ્યે નારક સિધાયના સર્વે જીવો પોત પોતાના કર્મને અનુસારે ઉત્પન્ન થાય છે, (૧ પૃથ્વ્યાદિ ૩ માં આગતિ કરી.)

વિસ્તરાર્થઃ—આ ગાથામાં પૃથ્વ્યાદિ ૩ દંડકમાં આગતિ સામાન્યથી કહીને વિશેષથી આ પ્રમાણે--

૫૦ પૃથ્વી-અણ-ને પ્ર૦ વનસ્પતિમાં—૪૮ તિર્યચ-૧-૦૧ સમ્મૂં મનુષ્ય કર્મભૂમિના પર્યાં અપર્યાં મલી ૩૦ મનુષ્ય-૧૫ પરમાધામી-૧૦ ભવનપતિ-૧૬ વ્યન્તર-૧૦ જંમક-૧૦ ય્યોતિષી-સૌધર્મ-ઈશાન-અધો કિલ્ચિક ૧ પ્રમાણે ૨૪૩ જીવો ૧ ૩ લઘ્વિપર્યાપ્તમાં આવી ઉપજે.

અપર્યાં ૫૦ અણ-પ્ર૦ યનઃ તથા સર્વ સાધાં વનસ્પતિમાં ૪૮ તિર્યચો તથા ૩૦ કર્મ૦ મનુષ્યો, ૧૦૧ સમ્મૂં મનુષ્યો આવી ઉપજે છે, ૧ પ્રમાણે ૧ ૩ દંડકમાં પૂર્વોક્તિ દંડકના જીવ-મેદો પોત પોતાના કર્મને અનુસારે (—કર્મના વશથી) ઉત્પન્ન થાય છે, ૧ ચોથા ચરણમાં જીવોને પરભવ જવામાં ઈશ્વરપ્રેરણાના લૌકિક મતનું નિવારણ કર્યું જાણવું.

૧ કર્મને અનુમારે કહેવાયો જે કેટલાક યાદીઓ ઈશ્વરેચ્છા અથવા ઈશ્વરપ્રેરણાથી ગત્યાગતિ કરે છે તેમ કહે છે તેનું મંડન કર્યું કારણ જ્ઞાતા અથવા પ્રેરણા સકર્મજીવનું કાર્ય છે, અને કર્મ રહિત યયા યિના ઈશ્વર કદી શકાય નહી

અવતરણ—આ ગાયના પૂર્વાર્ધમાં પૃથ્વી-અપ્-ને વનસ્પતિ
 જીવો મરણ પામીને કહા ગતિમાં ઉપજે ? (એ જળની ગતિ) તે
 અને ઉત્તરાર્ધમાં તેજકાય-વાયુકાયમાં કયા જીવો આવે ? (એ
 વેનો આગતિ) કહેવાય છે,

॥મૂળ ગાથા ૩૭ મી,॥

પુઢવાઇદસપપ્સુ, પુઢવીઆઝ્વણસ્સઈ જન્તિ ।

પુઢવાઇદસપપ્હિ ય, તેજ્વાઝ્સુ ઉવવાઓ ॥ ૩૭॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

પૃથ્વ્યાદિદશપદેષુ પૃથ્વ્યાપો વનસ્પતયો યાન્તિ

પૃથ્વ્યાદિદશપદેભ્યઃ તેજોવાય્વોરુપપાતઃ ॥ ૩૭ ॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

પુઢવાઇ-પૃથ્વિકાય વિગેરે

દસ-દશ

પપ્સુ-પદોમાં--સ્થાનમાં

પુઢવી-પૃથ્વિકાય

આઝ્-અપ્કાય

વણસ્સઈ--વનસ્પતિકાય

જન્તિ--જાય છે.

પુઢવાઇ-પૃથ્વિકાય વિગેરે

દસ-દશ

પપ્હિ-પદમાંથી-સ્થાનમાંથી

ય--વહી

તેજ્--અગ્નિકાય

વાઝ્સુ--વાયુકાયમાં-

ઉવવાઓ--ઉપજવું-ઉત્પત્તિ-આગતિ

માથાર્થઃ—પૃથ્વિકાય વિગેરે ૧૦ સ્થાનમાં પૃથ્વિ-અપ્-
 અને વનસ્પતિકાય જાય છે, અગ્નિકાય અને વાયુકાયમાં પૃથ્વિ-
 કાય વિગેરે ૧૦ સ્થાનકથી (જીવોનું) ઉપજવું (આવવું)
 થાય છે

વિસ્તરાર્થઃ—પૃથ્વિ-અપ્-ને વનસ્પતિજીવો પૃથ્વિ-અપ્-
 અગ્નિ-વાયુ-વનસ્પતિ-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-ગ૦ તિર્ય-

च-ने ग० मनुष्य ए १० स्थानमां जाय छे, परन्तु विशेष ए छे के—ए ३ जीवो कर्मभूमिना ३० मनुष्यभेदोमां १०१ सम्मू० मनु०मां, ने ४८ तिर्यचमां मली १७९ जीवभेदमां उत्पन्न थाय छे, पण युगलिकोमां जता नथी. पृथ्व्यादि ३ नी गति कही;

हवे अग्नि अने वायुमां आगति कहे छे के पृथ्व्यादि १० पदमांथी नीकलीने जीवो अग्नि अने वायुमां उपजे छे, त्यां १०१ सम्मू० मनुष्य, ३० कर्म० मनुष्य, ने ४८ तिर्यच ए १७९ जीव भेद अग्नि-- वायुमां आवी शके छे, पण युगलिको आवता नथी,

॥ इति अग्निवायुमां आगति ॥

अवतरण—आ गाथाना पूर्वार्धमां अग्नि अने वायु परण पामीने क्यां जाय ? (—अग्नि-वायुनी गति ते), अने उत्तरार्धमां विकलेन्द्रियोंनी आगति तथा गति कहेवाय छे.

॥ मूळ गाथा ३८ मी, ॥

तेजोवाङ्मगमणं, पुढवीपमुहंमि होइ पयनवगे ।

पुढवाइटाणदसगा, विगलाइतिथं तहिं जन्ति ॥३८॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

तेजोवायुगमनं, पृथ्वीप्रमुखे भवति पदनवके ।

पृथ्व्यादिस्थानदशकाद् विकलत्रिकं तत्र यान्ति ॥ ३८ ।

॥ अर्थः ॥

तेजः--अग्निराद्य
वाङ्--वायुकायनं
गमणं--गति-जन्तुं

पुढवी-पृथ्वीकाय
पमुहम्मि--वगेरमां
होइ--जे,

પયનવગે--નવ સ્થાને

પુઢવાઈ--પૃથ્વિકાય વિગેરે

ઠાણ--સ્થાન-પદ

દસગા--દશમાંથી

વિગલાઈ--વિકલાદિ

તિયં--ત્રિક

તહિં--ત્યાં (પૃથ્વ્યાદિ ૧૦ સ્થાનમાં)

જંતિ-જાય છે,

ગાથાર્થ—અગ્નિકાય અને વાયુકાયની ગતિ પૃથ્વિકાય વિગેરે નવ સ્થાનકમાં હોય છે, વિકલેન્દ્રિયો પૃથ્વિકાય વિગેરે ૧૦ સ્થાનમાંથી આવે છે, અને (પુનઃ) ત્યાંજ (પૃથ્વ્યાદિ ૧૦ સ્થાનમાં) જાય છે.

વિસ્તરાર્થઃ—અગ્નિ ને વાયુની ગતિ પૃથ્વ્યાદિ ૯ પદમાં (--૪૮ તિર્યંચમાં) છે,

તથા વિકલેન્દ્રિયમાં આગતિ—પૃથ્વ્યાદિ ૧૦ પદથી કહી તે પૃથ્વ્યાદિ ૩ દંડકવત્ ૧૭૯ જીવભેદથી જાણવી. તથા વિકલેન્દ્રિયની ગતિ પણ તેવીજ રીતે ૧૭૯ જીવભેદોમાં જાણવી.

ગાથામાં પુઢવાઈઠાણદસગા વિગલાઈ તિયં એટલાં પદથી વિકલેન્દ્રિયોની આગતિ કહે છે, અને વિગલાઈતિયં તહિં જંતિ એ પદથી વિકલેન્દ્રિયની ગતિ કહી છે. ત્યાં વિગલાઈતિયં એ પદ હમરુક્મણિ ન્યાયથી વળે વાજુ લાગી શકે છે.

.....

અવતરણ—આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં ગર્ભજતિર્યંચોની આગતિ તથા ગતિ, અને ઉત્તરાર્ધમાં ગર્ભજ મનુષ્યોની આગતિ તથા ગતિ કહે છે,

॥મૃલ ગાથા ૩૯ મી.॥

ગમણાગમણં ગઢભય-તિરિયાણં સયલજીવઠાણેસુ ।

સવ્વત્ય જન્તિ મણુત્યા, તેઝવાઝહિ નો જન્તિ ॥૩૯॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

ગમનાગમનં ગર્ભજતિરથાં સકલજીવસ્થાનેષુ,
સર્વત્ર યાન્તિ મનુજાસ્તેજોવાયુભ્યાં નો યાન્તિ ॥ ૧૧ ॥

॥શબ્દાર્થઃ॥

ગમણ-ગતિ- જઈ
આગમણ-આવણું
ગર્ભજ-ગર્ભજ
તિરિયાણં-તિર્યચોનું,
સકલ-સકલ-સર્વ
જીવઠાણેનુ જીવસ્થાનોમાં
(જીવભેદોમાં)

સબ્ધત્વ-સર્વ સ્થાનકે
જંતિ-જાય છે,
મણુમા-મનુષ્યો
તેડ-અગ્નિકાયમાંથી
વાઝુર્હિ-વાયુકાયમાંથી
નો-નથી
જનિ-જાય છે.

માથાર્થઃ—ગર્ભજ તિર્યચોની ગતિ આગતિ સર્વ જીવભેદોમાં
હોય છે, (ગ૦ તિર્યચો સર્વ જીવભેદોમાં જાય છે), મનુષ્યો સર્વ
જીવભેદોમાં જાય છે, (અને સર્વ જીવભેદોમાંથી આવે છે પરંતુ)
અગ્નિ અને વાયુમાંથી જતા (આવતા) નથી.

વિસ્તરાર્થઃ—ગર્ભજ તિર્યચોની ગતિ ને આગતિ સર્વ જીવ
સ્થાનોમાં છે પૃથક્ ગર્ભજ તિર્યચો સર્વ દંદકમાં ઉપજે છે, અને ગ૦
તિ૦ માં પણ સર્વ દંદકના જીવ આથી ઉપજે છે. કોણ વિશેષ
જીવભેદને આધારિ ગ૦ તિર્યચની ગતિ આ પ્રમાણે—

પર્વા૦ ગ૦ જમ્બવત—ખાનગાદિ ૧૮ દેવગ્રોહ સિરાવના ૫૨૭
જીવભેદમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

પર્વા૦ ગ૦ ઉત્પત્તિમર્ષ—ઋષિના ૧૮ દેવગ્રોહ તથા ૬-૭ ૧૮
જીવના નારવ સિરાવ ૫૨૩ ભેદમાં.

ગર્ભં પર્યાં ચતુષ્પદ—ઊર્ધ્વ ૧૮ દેવં, તથા ૫-૬-૭ પૃથ્વિ સિવાય ૫૨૧ મેદમાં

ગં પર્યાં સ્થેચર—ઊર્ધ્વ ૧૮ દેવં-તથા ૪-૫-૬-૭ પૃથ્વિ સિવાય ૫૧૯ મેદમાં

ગં પર્યાં મુજપરિં—ઊર્ધ્વ ૧૮ દેવં-તથા ૩-૪-૫-૬-૭ પૃથ્વિ સિવાય ૫૧૭ મેદમાં,

સમ્મૂં પર્યાં તિર્યંચ પંચેં ૫—જ્યોં વૈં સિવાય ૫૧ દેવમાં, ૫૬ અન્તર્દ્વીપમાં, રત્નપ્રં માં, ૩૦ કર્મભૂમિ મનું માં, ૧૦૧ સમ્મૂં મનું માં ને ૪૮ તિર્યંચમાં પર્યાપ્ત પળે ને અપર્યાપ્તપળે પળ ઉપજે

તથા ૧ ૧૦ અપર્યાપ્ત તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયો ૩૦ કર્મં મનુષ્યોમાં ૧૦૧ સમ્મૂં મનુંમાં, ને ૪૮ તિર્યંચમાં ઉપજે ૧ પ્રમાણે ૨૦ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયોની ગતિ કહીને હવે ૨૦ તિં પંચેં ની આગતિ કહેવાય છે,

૫ પર્યાં ગં તિર્યંચમાં—૧૦૧ સમ્મૂં મનું, ૩૦ કર્મં મનું, ૪૮ તિ, ૧૫ પરમાં, ૧૦ મુવં, ૧૬ વ્યં, ૧૦ જુંં, ૧૦ જ્યોતિષી, ૩ કિલ્વિં, ૯ લોકાં, ૮ કલ્પ, ને ૭ નારકના જીવો આવી ઉપજે,

૫ અપં ગં તિર્યંચમાં—૧૦૧ સમ્મૂં મનું, ૩૦ કર્મં મનું, ૪૮ તિં, ૧૮ લા જીવો આવી ઉપજે.

૧૦ સમ્મૂં તિર્યંચ પંચેં માં—૧૦૧ સમ્મૂં મનું, ૩૦ કર્મં મનું, ને ૪૮ તિર્યંચો આવી ઉપજે.

૧ પ્રમાણે તિર્યંચોની ગત્યાગતિ કહીને હવે ગં મનુષ્યોની ગત્યાગતિમાં પ્રથમ ગં મનું ની આગતિ ને ત્યારવાદ ગતિ કહેવાય છે.

१५ ग० पर्या० कर्म० मनु०—५६३ जीववेदमां जाय,

३० पर्या० अकर्म० मनु०—१० बु०, १६ व्य०, १२ प-
रमा०, १० जू०, १० ज्यो०, १ अशोकिलि०, ती०, ने ईमान
ए ६४ स्थाने जाय.

५६ पर्या० अन्तर्द्वीप मनु०—२१ देवोपां

१०१ अपर्या० ग० मनु० } ४८ तिर्य०, ३० कर्म० मनुष्य, ने

१०१ सम्मू० मनु० } १०१ सम्मू० मनुष्योपां उपजे.

ए प्रमाणे मनुष्योनी गति कही ने हवे आगति कहे छे,

१५ ग० पर्या० कर्म० मनु० मां—१५ कर्मभू० मनु०, अग्निने
वायु बिना सर्व सूक्ष्मवादर एकेन्द्रिय, ३ विकले०, सर्वप्रकारना ति०
पंने०, १०१ सम्मू० मनुष्य, ९९ देव, अने प्रथम ६ पृथ्विना
नारक आवी उपजे.

३० अकर्म मनु० मां—१५ कर्म० पर्या० मनु०, ने ५ ग०
पर्या० ति० ए २०.

५६ अन्तर्द्वी० मनु० मां—१५ कर्म० पर्या० मनु०,
१० पर्याप्त ति० पंने० ए २५.

शेष सर्व मनुष्यमां—१०१ सम्मू०, मनु०, तेउ० वायु बि-
ना शेष सर्व तिर्य०, ने १५ कर्म० मनुष्य आवी उपजे.

। इति गत्यागतिद्वारम् ॥

अचतरण—आ गाथामां सर्व इंदकने विषे वेदद्वार
कहेवाय छे.

॥ મૂળ ગાથા ૩૪ ॥

વેયતિય તિરિનરેસુ, ઇત્થિ પુરિસો ય ચઙવિહસુરેસુ ।
થિરવિગલ નારણસુ, નપુંસવેશ્ચો હવઙ્ ઇગો ॥૪૦॥

॥સંસ્કૃતાનુવાદઃ॥

વેદત્રિકં તિર્યગ્નરયોઃ સ્ત્રી પુરુષથ ચતુર્વિધસુરેષુ ।
સ્થિરવિકલનારકેષુ, નપુંસકવેદો ભવત્યેકઃ ॥૪૦॥

॥શબ્દાર્થઃ॥

વેય-વેદ	થિર-સ્થાવર
તિય-ત્રણ	વિગલ-વિકલેન્દ્રિય
તિરિનરેસુ-તિર્યંચમનુષ્યોમાં	નારણસુ-નારકોમાં (ને)
ઇત્થી-સ્ત્રીવેદ	નપુંસવેઓ-નપુંસક વેદ
પુરિસો-પુરુષવેદ ય-અને	હવઙ્—છે
ચઙવિહ-ચારપ્રકારના	ઇગો—એક
સુરેસુ-દેવોમાં (દેવોને)	

ગાથાર્થઃ—તિર્યંચ અને મનુષ્યોમાં ત્રણ વેદ છે, ચાર પ્રકારના દેવોમાં સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ છે, અને સ્થાવર (એકેન્દ્રિય) --વિકલેન્દ્રિય-તથા નારકોમાં એક નપુંસકવેદ જ છે.

વિસ્તરાર્થઃ----તિર્યંચ તથા મનુષ્યોમાં ૩ વેદ કહ્યા ત્યાં સર્વ સમ્મૂંમનુષ્ય તથા સમ્મૂંતિર્યંચ પૈન્દ્રિયને ફક્ત એક નપુંસકવેદ હોય, અને ગર્ભજ જીવોમાં કેટલાએક પુરુષવેદી કેટલાએક સ્ત્રીવેદી ને કેટલાએક જીવો નપુંસકવેદી પણ હોય છે,

તથા ચારે પ્રકારના દેવોમાં નપુંસકવેદ નહિં હોવાથી માત્ર સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદજ છે, શેષ વ્યાખ્યા સુગમ છે.

अवतरण—हवे आ गायाथी २४ दंडकमांथी कया, दंडकना जीवो अल्प अने कया दंडकना जीवो अधिक छे, ? ते कहे छे.

॥ मूल गाथां ४० मो. ॥

पञ्जमणु वायरग्गी, वेमाणियभवननिरयवंतरिया।

जोइसचउ पण तिरिया, वेइंदि तेइंदि भूआऊ॥४०॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

पर्याप्तमनुजयादराग्निचैमानिकभवनपतिनैरयिक-

व्यन्तरकाः ।

ज्योतिश्चतुष्कपञ्चेन्द्रियतिर्यचो द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियभ्वापः ॥४०॥

शब्दार्थः

पञ्ज—पर्याप्त

मणु—मनुष्य

वायर—वादर

अग्गी—अग्नी

वेमाणिय—वैमानिक

भवन—भवनपति

निरय—नारक

वंतरिया—व्यन्तर

जोइस—ज्योतिषीदेव

चउ—चतुरिन्द्रिय

पण—पञ्चेन्द्रिय

तिरिया—तिर्यचो

वेइंदि—द्वीन्द्रिय

तेइंदि—त्रीन्द्रिय

भू—पृथ्वीकाय

आऊ—अपकाय

गाथायः— पर्याप्तमनुष्य--वादर अग्नि-वैमानिक-भवनपति
-नारक-व्यन्तर-ज्योतिषी-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियतिर्यच-द्वीन्द्रिय
-त्रीन्द्रिय-पृथ्वीकाय-अपकाय (संचय आगउनी गाथा साये.)

१ आगउ लघु अन्त्यावहृत्य मुञ्चो.

વિસ્તરાર્થઃ--સુગમ છે. પણ આગલ લખુ અને મહાલપવહુતા જુઓ

અવતરણ--આ ગાયામાં પણ નાકી રહેલા દંડકોનું અલ્પવહુત્વ કહ્યું છે.

॥મૂલ ગાથા ૩૮ મી,॥

વાઝ વળસ્સડ ચિય, અહિયા અહિયા કમેળ મે હુંતિ
સવ્વેવિ ઇમે ભાવા, જિના મળ ણંતસો પત્તા ॥ ૪૨॥

॥ સંસ્કૃતાનુવાદઃ ॥

વાયુર્વનસ્પતિશ્ચૈવ અધિકા અધિકા ક્રમેણમે ભવન્તિ ।
સર્વેऽપિ ઇમે ભાવાઃ, હે જિના મયા ડનન્તશઃ પ્રાપ્તાઃ ૪૨॥

॥ શબ્દાર્થઃ ॥

વાઝ--વાયુકાય	હુંતિ--હે.
વળસ્સડ--વનસ્પતિકાય	સવ્વેવિ--સર્વે પણ
ચિય- નિશ્ચય	ઇમે--એ પૂર્વોક્ત(પર્યાંમનુષ્યાદિ)
અહિયા અહિય--અધિક	ભાવા--ભાવ
અધિક	જિના-હે જિનેશ્વરો
કમેળ--અનુક્રમે	મળ--મેં
ઇમે--એ પૂર્વોક્ત (પર્યાપ્ત	અણંતસો--અનંતવાર
મનુષ્યાદિ)	પત્તા--પ્રાપ્ત કર્યા

ગાથાર્થઃ---વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય નિશ્ચય એ પૂર્વોક્ત (પર્યાં મનુષ્યાદિ) અનુક્રમે અધિક અધિક છે. હે જિનેશ્વરો એ સર્વ (પર્યાંમનુષ્યત્વાદિ) ભાવો મેં અનંતવાર પ્રાપ્ત કર્યા છે. (માટે હવે એકવાર પ્રાપ્ત થનારું શોધ પદ આપો ---એ દંડક રૂપ સ્તુતિનું તાત્પર્ય આગલની ગાથા સાથે સંબન્ધવાલું છે.)

विस्तरार्थः—अल्पबहुत्व संबंधि वने गायायोमां त्रीनो
मासान्यतः अधिक अधिक कक्षा पत्र कंठना अधिक ? ते कम्
नयी पाटे ते स्पष्ट रीते दर्शनाय छे.---

॥ २४ दंडकनुं०अल्पबहुत्व ॥

पर्याप्त मनुष्य ?	संबंधी अल्प
वाटर भग्नि ?	असंख्य गुण
वैमानिक ?	असंख्य गुण
भवनपति ?०	असंख्य गुण
नारक ?	असंख्य गुण
व्यन्तर ?	असंख्य गुण
ग्योतिषी ?	संख्य गुण
चतुरिन्द्रिय ?	संख्य गुण
पञ्चेन्द्रिय ?	
द्वीन्द्रिय ?	विशेषाधिक
त्रीन्द्रिय ?	विशेषाधिक
पृथ्वीकाय ?	असंख्य गुण
अपकाय ?	असंख्य गुण
वायुकाय ?	असंख्य गुण
वनस्पतिकाय ?	अनंत गुण

०अर्द्ध पर्याप्त जीवाधयि आ अल्पबहुत्व कसु छे-

७० पर्याप्त सू० अप्काय	११
७१ पर्या० सू० वायु	११
७२ अपर्या० सू० निगोद	असंख्यात गुण
७३ पर्या० सू० निगोद	संख्यात गुण
७४ अभव्य	अनंत गुण
७५ पतितसम्पत्त्वी	११
७६ सिद्ध	११
७७ पर्या० वा० वन०	११
७८ वादर पर्याप्त	विशेषाधिक
७९ अपर्या० वा० वन०	असंख्य गुण
८० वा० अपर्याप्त	विशेषाधिक
८१ वादर	११
८२ सू० अपर्याप्त वन०	११
८३ सू० अपर्याप्त	॥
८४ पर्या० सू० वनस्पति	संख्यगुण
८५ सू० पर्याप्त	विशेषाधिक
८६ मूल्य	११
८७ ध०	११
८८ निगोद	११
८९ वनस्पति	११
९० परेन्द्रियो	११
९१ निर्धन	११
९२ मिथ्यादर्शि	११
९३ अचिरव	११
९४ गकपायि	११

९५ छद्मस्थ	”
९६ सयोगि	”
९७ संसारीजीव	”
९८ सर्वजीव	”

अवतरण—आ दंडकरूप स्तुति करवानुं फल ग्रंथकार श्री जिनेश्वरोनी पासे मागे छे.

संपइ तुम्ह भक्तस्स, दंडगपयभमणभग्गहिययस्स
दंडतियविरयसुलहं, लहु मम दिंतु मुक्खपयं॥४३॥

॥ संस्कृतानुवादः ॥

संप्रति तव भक्तस्य, दंडकपदभ्रमणभग्नहृदयस्य
दंडत्रिकविरतसुलभं, लघु मम ददतु मोक्षपदम् ॥४३॥

॥ शब्दार्थः ॥

संपइ—हमणां-हवे
तुम्ह—आपना
भक्तस्स—भक्तनुं
दंडगपय—दंडकस्थानमां
भमण—भ्रमणकरवाथी
भग्ग—भग्न-उदासीन
हिययस्स—हृदयवाळा (नुं)
-मनवाळा

दंडतिय-३ दंड (मन-वचन-
कायाना अशुभव्यपार
विरस्स-विरतिवडे [त्यागवडे]
सुलभं—सहजे प्राप्तधनार
लघु—शीघ्र
मम—मने
दिंतु—आपो
मुक्खपयं—मोक्षपद

गाथार्थः—(ए सर्व भावो अनंतवार प्राप्त कर्या छे.) हवे
दंडकस्यानोमां भ्रमण करवाथी उदासीन मनवाळा आपना भक्तने
(मने गजसारमुनिने) वज्र दंडनो त्याग करवाथी सहजे प्राप्त
धनार पवुं मोक्ष पद शीघ्र आपो.

विस्तरार्थः—श्रीगजसारमुनि श्रीवीरप्रभुने प्रार्थना करे छे के ए पूर्वोक्त २४ दंडकमां अनादि कालयी परिभ्रमण करवा बडे करीने हवे मारुं हृदय बहु खेदवाळुं उद्दिग्ध (उदासीन) यथेलुं छे माटे मनने अशुभ विकल्पमां प्रवर्तविवारूप मनदंड, मोक्षमार्गने प्रतिकूल वचनो बोलवा रूप वचनदंड, अने मुक्तिमार्गने प्रतिकूल क्रियामां फायाने प्रवर्तविवारूप कायदंड, ए ३ दंडना त्यागयी सहजे मलनारुं मोक्षपद मने शीघ्र आपो ए दंडकप्रकरणरूप श्री महावीर स्वामीनी स्तुतिनो अन्तिम परमार्थ (सार) जणाव्यो.

अवतरण—आ गायामा श्री ग्रंथकारनी प्रशस्ति छे.

सिरिजिणहंसमुणीसर—रजे सिरिधवलचंदसीसेण
गजसारेण लिहिया, एसा विनत्ति अप्पहिया ॥४४॥

॥ संस्कृतानुवाद ॥

श्रीजिनहंसमुनीश्वरराज्ये, श्रीधवलचंद्रशिष्येण ।

गजसारेण लिखिताः एषा, विज्ञप्ति रात्महिता ॥४४॥

॥ शब्दार्थः ॥

सिरि—श्री

जिणहंस—जिनहंसनामना

मुणीसर—आचार्यना

रजे—राज्यमां

मिरि—श्री

धवलचंद्र—धवलचंद्र

सीसेण—शिष्ये

गजसारेण—गजमारमुनीए

लिहिया—लखी

एसा—आ

विनत्ति—विज्ञप्ति

अप्पहिया—भान्प्रहितकारी

माधार्थः—श्री जिनहंसनामे आचार्यना राज्यमां (शासनमां) श्री धवलचंद्रमुनिना शिष्य गजसार मुनि ए आ विज्ञप्ति आत्म हितकारी लखी छे.

વિસ્તરાર્થઃ—ગજસારમુનિ ૧૬ માસેકાની શરૂઆતમાં થ
 દેલા તેમ તેમના હાયનો વનાવેલો જંબુદ્વીપનો નકશો (પટ) જ
 વામાં આવ્યો છે. તે ઉપરથી જણાય છે. આ પ્રકરણ તેઓર્થ
 પરોષકારાર્થે વનાવેલ હતાં આત્મહિતને માટે લખ્યું તેમ લક્ષી પોત
 ના આત્માની લઘુતા ભાવી છે.

શ્રી

દંડકવિસ્તરાર્થઃ

સમ્પૂર્ણઃ

॥ श्री महावीरप्रभुस्तुतिगर्भितं
परमकारुणिक पं० पद्मविजगणिप्रणितं ॥

विविधरागयद्धं,
एकोनविंशतिद्वारेषु चतुर्विंशति दण्डक
समवताररूपं स्तवनम्,

(वृत्ता)

मणयी सरसति भगवति, तीम जिनवर चोवीश,
गौतम प्रमुख सूरि तथा, गुरु उत्तम सुजगीश ॥ १ ॥
चोवीश दण्डकने विपे, द्वार अछे गुणतिश;
वियरी कहिंशु तेहने, जिम भाळ्या जगदीश ॥ २ ॥
नाम १ लेख्या २ व्रींशु तनु, ३ अवगाहना ४ संघेण, ५
संज्ञा, ६ आकृति सानयुं, ७ संपराय ८ गुणो संण ॥ ३ ॥
९ इन्द्रि० ममुदुषान १० दृष्टि ११ दर्शन, १२ ज्ञान १३-१४ जोगोपयोग;
१५ वपपात ने १६ वचन १७ स्थिति १८ पञ्चति २० आहारनो भोग ॥ ४ ॥
२१ गति आगति २२ वेद २३ भवननो, चोविंशमो २४ प्राणद्वार;
२५ संपदा २६ धर्म २७ जीवायोनि, २८ कृत् २९ अत्यमहत्त्व विचार ॥ ५ ॥

(द्वारं १ छं)-यमा, वंशा सेला, अंजना रिष्टा नाम;
 मघा, माघवति सातमी, ए साते दुःख खाण ॥ ६ ॥
 १ असुर २ नाग ३ सुवर्ण, ४ विद्युत ने ५ अग्निकुमार;
 ६ दीव ७ उदधि ८ दिशि ९ वायु; १० स्तनित ए दश श्रीकार ॥ ७ ॥
 सात ११ नरकनुं एक छे, एकादश दंडक एम;
 यावर १६ पांच तथा १९ त्रण, विगलेंद्रिय गणिए तेम ॥ ८ ॥
 २० पंचेन्द्रितिर्येच २१ मनुज ने, २२ व्यंतर ने २३ ज्योतिष;
 २४ वैमानिक चोवीश ए, नाम द्वार सुण शिष्य ॥ ९ ॥

(द्वारं २)-नरक, तेउ, वाउ, विगलेन्द्रिय, अपज्ज लेश्या तीन;
 पंचेन्द्रिय तीर्येच मनुपने, पट् लेश्या होय पीन ॥ १० ॥
 भवनपति दश व्यंतर, पृथ्वी अप् वण काय;
 ए चउद दंडकमांहि, आगली चार कहाय ॥ ११ ॥
 ज्योतिषि सोहम इशान, एक तेजो होय;
 पंचम देवलोक लगे पद्म, उपरे शुक्ल जोय ॥ १२ ॥

(द्वारं ३)--नारकी देवता सर्वने, वैक्रिय तेजस् कर्म,
 वायु तीर्येच पंचेन्द्रिय, आहारक विनु ए मर्म ॥ १३ ॥
 वायु विना चउ थावर, विगलने त्रण शरीर;
 औदारिक तेजस् कर्म, मनुजने पण कहे वीर ॥ १४ ॥

॥ ढाळ १-राग मारु ॥

(द्वारं ४) नरक गते शत पंच धनुप् अवगाहनारै;
 समुच्चे उत्कृष्ट भाखीरै (२) साखि पन्नवणाअछेरै ॥ १५ ॥

१ २४ दंडकोना नाम, २ कृष्ण, नील, कपोत, तेजः, पद्म
 शुक्ल, ५ ६ लेश्याओ छे, ३ औदारिक, वैक्रिय, आहारक, ते
 जस्, कर्मण, ५ पांच शरीर छे, ४ शरीर प्रमाण,

- पुणा आठ धनुष् पद् अंगुल देहरीरे;
 घमामे उत्कृष्ट, त्रयरे (२) हाथ जघन्य शरीर छे रे ॥२॥
- साढापंदर धनुष् ने चार अंगुल लहीरे;
 श्रीजे सवाणकचीश; पंकेरे (२) साढीवासठ धनुष्नीरे ॥३॥
- सवासो धनुष्नी धूमप्रमे लहीरे;
 मयामा अदीशत, धनुष्य (२) शत पंच गुरु सातमी रे ॥४॥
- ए उत्कृष्ट कही म्हे साते नरकनी रे;
 पुरवनी उत्कृष्ट, उत्तरे (२) उत्तरनी ते जघन्यधी रे ॥५॥
- भुवनपति र्गण ज्योतिषीने सात हाथनी रे,
 विम सोहम इशान, श्रीजेरे (२) तीजे चोथे पद् तणी रे ॥ ६ ॥
- पांचमे छठे पांच, चार सातमे आठमेरे;
 चारें लग्गे तिन हाथ, हायरे (२) नाथ भाखे षण लोकनोरे ॥७॥
- नव त्रैवेयक वे कर, अनुत्तरे एक छे रे;
 भू जल अग्नि ने त्राय, तेहनीरे (२) अंगुल असंख्यम भाग छे रे ८
- लाख जोजननी उत्तरवैक्रिय देवतारे,
 वनस्पति प्रत्येक झाझीरे [२] जोयण सहस उत्कृष्टधीरे ॥९॥
- अंगुल असंख्यमे भाग जघन्ययी जाणीयेरे;
 वेइंद्रिय जोजन वार कोशरे (२) त्रण चउतिचौरिंद्रियेरे ॥१०॥
- तिन कोश दनुजनी सहस जोयण तणीरे;
 तिरि पंचेन्द्रिय देह, वैक्रियरे (२) लाख जोयण नव शत तयारे ॥११॥
- (द्वार ५)--पट संघयण मनुज तिरि पंचेन्द्रि लक्षारे;
 विगलेन्द्रिय छेवट, प्राणोरे (२) जेप संघयणि अछेरे ॥१२॥

■ प्रथम प्रथम नरकना उत्कृष्ट अथगाहना से आगळ आ-
 गळ जघन्य प्राणयी. ६ व्यंतर्ग, ७ नयमे, दशमे, अगीयारमे,
 पारमे द्वेषलांके, ८ यज्ञप्रभनाराच, क्रपभमाराच, नाराच, अर्ध
 नाराच, कांदिका सेवाने प ६ संघयण छे,

- (દ્વાર ૬)--આહારાદિક ચતુર્વીશે દંડકે લહારે;
 (દ્વાર ૭)--દેવને સમચરંસ, આગેરે(૨)પદ્મ નરતિરિ પંચેન્દ્રિનેરે॥૧૩॥
 *(દ્વાર ૮) નારક ધાવર વિગલ સમુર્ધિમ મનુષ્યનેરે;
 એક હુંડક સંઠાળ, હોયરે (૨) ચાર કપાય સત્તિ દંડકેરે ॥ ૧૪ ॥

॥ ઢાલ ૨ જી.

પિયુ પિયુ કરતાં નામ જપું દિન રાત્રીયાં--૯ દેશી.

- (દ્વાર ૯)--દેવ નારક નર તિરિપંચેન્દ્રિય પળેન્દ્રિ,
 ધાવર વિ તિ ચરૂંદ્રિ ઇમ વિ તિ ચડ નદિ;
 (દ્વાર ૧૦)--નારક વાધુને ચાર સમુદ્ધાત આગલા,
 દેવ તિયેંચ પંચેન્દ્રિયને પળ(૫) આદિલા ॥૧॥
 ધાવર ઘડ વિગલેન્દ્રિયને પહેલા તિન કલા,
 મનુજને સાત સમુદ્ધાત પન્નવળાપ લલા;
 (દ્વાર ૧૧)--નારક નર દેવ તિરિ પંચેન્દ્રિ તિદ્દષ્ટિ છે,
 ધાવર પંચને એક મિથ્યાત્વ તે દ્દષ્ટ છે ॥૨॥
 વિગલેન્દ્રિયને સમકિત મિથ્યા ૯ દોય છે.
 ણીપેરે દ્વાર એકાદશમું દ્દષ્ટિ હોય છે;
 (દ્વાર ૧૨)--દેવ નારક તિરિ પંચેન્દ્રિયને કેવલ વિના,
 ચરૂંદ્રિને ચસુ અવસુ બે દર્શના ॥૩॥

૧ આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મેશ્વનસંજ્ઞા, પરિમદસંજ્ઞા,
 ૨ ચાર સંજ્ઞા છે. ૧૦ સમચનુરત્ત, વ્યમોષ, સાદિ,
 વામન, કુચ્ચ, હુંડક ૫ ૬ સંસ્થાન છે. ૭ ક્રોધ, માન, માયા,
 લોભ ૫ ૮ કપાય છે. ૧૧ નાશ, રસના, વ્રાજ, ચસુ, ઓષ ૫
 ૨ દ્વિન્દ્રિય છે. ૧૨ વેદના, કપાય મરણ, વૈકલિય, તૈજસ, આદ્યા-
 રક્ત, કેવલિક ૫ ૩ સમુદ્ધાત છે. ૧૩મિથ્યાત્વ મન્યકન્ય મિ-
 થ, ૫ વળદ્દષ્ટિ છે. ૧૪ ચસુદ્દોન છે. અવસુદ્દ, અવધિદ,
 કેવલદ્દ ૫ ૩ દર્શન છે

एक अचक्षु घावर वि ति इन्द्रिय तणे,

चक्षु अचक्षु ओहि केवल चउ मनुजने;

(दोरे १३)-यण ज्ञान अज्ञान नरक देव विर्यचने,

धावरने मति श्रुत अज्ञान ए विहुं भणे ॥४॥

विगलेन्द्रियने ज्ञान अज्ञान दुधा भणुं,

मनुजने ज्ञान पंच अज्ञान ते जण गणुं

(दोरे १४)-औदारिक आहारक दुग विण सुणो,

योग अभ्यार नारक देव दंडके भवि सुणो ॥५॥

औदारिक दुग कर्म भू जल बन्दि यण मते,

पैक्रिय दुग युत पंचयोग बायु मते;

औदारिक दुग कर्म चोपो बायु योग ए

विगलेन्द्रियने चार योगनो भोग ए ॥६॥

निरिपवेन्द्रियने आहार दुग विण जाणीए,

पमर योग मनुष्यने भवि मन आणीए;

(दोरे १५)-यण ज्ञान अज्ञान दर्शन देव नरक निरि,

ज्ञान अज्ञान दो एक अचक्षु पे निरिदरि ॥७॥

ज्ञान अज्ञान दर्शन दोय ए छ चउरिदिने,

मह गुरु अज्ञान अचक्षु घावर एहंदिने

१५ मतिज्ञान, धुनज्ञान, अविज्ञान, मनःपचयज्ञान, हेतुज्ञान, ए पांच ज्ञान तथा मतिअज्ञान धुनअज्ञान विजयज्ञान ए य-
ण अज्ञान छ, १५ मनुजने, असम्यक्चर विषयने स्वयंज्ञान
(असम्यक्चर), मन मनुष्यचर चर-उचर, निरिपवेन्द्रिय, दय-
पदाचर, छ चार मनुष्य जे चार पचनवा मने जाइ योग,
तथा औदारिकज्ञान ज्ञान २ निरिपवेन्द्रिय विर्यचनेन्द्रिय तथा
आहार आहारक विषयज्ञान, ए भाग दण्डयोग मनु
१५ ज्ञान छ १५ अज्ञान १ अज्ञान १५ अज्ञान ए १५ अज्ञान छ

વાર ઉપયોગ મનુષ્યને લહિયે ઇમ ગુણો,
 નાણ અન્નાણ દર્શન પણ તિ ચડ ક્રમ યુગો ॥૮॥
 (દ્વારે ૧૬-૧૭ —નારક દેવ તિર્ત્ત પનેન્દ્રિ વિગલ તથા,
 ઉપપાત ચચન કહું ભવિ ભગવતિ કહે યથા;
 એક વે ત્રણ જવન્યથી સંખ્ય અસંખ્યાતા,
 ઉત્કૃષ્ટા ઉપપાત વચન સમે વિખ્યાતા ॥૯॥
 એક સમે અસંખ્યાતા થાવર પ્રાણિયા,
 ઉપજે ચવે અનંત સાધારણ જાણિયા;
 એક આદિ દેહ જાવ સંખ્ય મનુષ્ય લહો,
 સમુદ્ધિમ નરમાંહિ અસંખ્યાતા સદ્દહો ॥૧૦॥

॥ ઢાલ ૩ જી. ॥

હવે કુમર ઇચ્છું મન ચિંતવે, એ રાગ.

(દ્વારે ૧૮) —રત્નપ્રભા જવન્યથી, દસ સહસ વરસનો આયોરે;
 સાગર એક ઉત્કૃષ્ટો લહો, ઘીજે ત્રણ સાગર થાયોરે.

જિનવર ભાલે ઇમ વચણહાં ॥૧॥

ચાલુપ્રભા નરકે સાતનું, પંકે દશ સત્તર તે ધૂમે રે;
 ઊદ્ધી ધાવીશ તમ નરકમાં, માગર તેત્રિશ તમતમેરે. જિં ॥૨॥
 આદિ ઉત્કૃષ્ટી જે કહી, ઉત્તરની તેહ જવન્યરે;

૧૮ અમુક દંડકમાં એક સમયે કેટલા જીવો જવન્યથી
 થા ઉત્કૃષ્ટથી ઉપજે ! એમ કહેવું તે ઉપપાતદ્વાર અને અમુક
 દંડકમાં એક જ સમયમાં કેટલા જીવો જવન્યથી થા ઉત્કૃષ્ટથી
 મરણ પામે એમ કહેવું તે ચચનદ્વાર, ૧૯ કરા દંડકે કેટલું જ-
 વન્ય આયુષ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યદ્વાર એમ કહેવું તે આયુષ્યદ્વાર,

तेर प्रतर पहेली नरकमां, तस उत्कृष्ट सुणो देइ कर्णरे. जि० ॥३॥
 नेउ सहस तथा. नेउ लक्ष छे, पुरव कोढि श्रीजे जाणोरे;
 एक सागरना दश भागमां, एक भाग चौथे मन आणोरे, जि० ॥४॥
 एम भाग एकेक वधारतां, तेरमे धाय दश भागरे,
 सागर एक पुवं थइ रहे, हवे जघन्यनी सुणो वागरे. जि० ॥५॥
 दश सहस तथा दश लक्ष छे, नेवुं लाख ने पुरव कोडी रे;
 हवे आगलीनुं उत्कृष्ट जे, उत्तर जघन्ये जोडी रे. जि० ॥६॥
 एकादश नव सत पण तथा, प्रण एक अनुक्रम धारोरे;
 हवे प्रतरे गणवानो कहुं, आप्रनाय ते एक उदारोरे. जि० ॥७॥
 जे नरकनी स्थिति उत्कृष्ट छे, तस कीजे जघन्य ते वादीरे;
 प्रतर जेटळा ते नरकना, कीजे भाग प्रतरे साधीरे. जि० ॥८॥
 दस सहस वरस ते जघन्यधी; आयु भवनपति तणु होय रे;
 उत्कृष्ट चमरनुं सागरतणु, बलि इन्द्रनुं अधिकुं जोयरे. जि० ॥९॥
 साढा प्रण तथा साढा चार छे, तस देवी तणु अनुक्रमे रे;
 हवे नव निकाय दक्षिणतणु, आउखुं दोढ पल्योपमरे. जि० ॥१०॥
 पल्य दोय देशोन उत्तरतणु, तस देवीनुं अख एकोरे;
 देशे उण पल्योपम कहुं, क्रमे गणीए धरी बिबेकोरे. जि० ॥११॥
 सन्ना शृङ्गा त्रिजी बालुका, चौथी मणशिला नाम रे;
 शर्करा खर पूढवी जाणीए, अनुक्रमे सुणो आयु ठामरे. जि० ॥१२॥
 एक धार चउद सोल तेम बली, अष्टादश ने बावीसोरे;
 सहस शब्द ते तीहां जोडीए, आउखुं भाखे जगदीशोरे; जि० ॥१३॥
 सात सहस वरस अपकायनुं, वासर प्रण भग्निनुं आयुरे;
 प्रण सहस वरस वायुकायनुं. दश सहस वरस वणकायरे. जि० ॥१४॥
 वैश्विन्द्रनुं वर वरमनणु, तेइन्द्रनुं ओगणपचाम दिनरे;
 पद्म मामनुं चीरिन्द्रितणु. जघन्य मुहन होय भिन्नरे. जि० ॥१५॥

जलधर गर्भज समूर्छिम तथा, गर्भज उरभूजपरिसम्परे;
 पूरव कोटी वरसनु आउखु, भिन्नमुहूतं संपनुं अल्परे. जि० ॥१६॥
 थलधर गर्भज त्रण पल्यनुं, समूर्छिम बर्ष सहस चोरासीरे;
 भाग पल्योपम असंख्यातमो, गर्भज खेधरनुं खासीरे. जि० ॥१७॥
 खेधरनुं बहोतेर सहसनुं, उरपरिनुं त्रपन हजार रे;
 भूजपरिनुं वेतालीश सहसनुं, ए त्रण सम्पूर्छिम धाररे. जि० ॥१८॥
 गर्भज नरनुं त्रण पल्यनुं, जघन्यथी भिन्नमुहूतं रे;
 दश सहस वरस व्यन्तरतणुं उत्कृष्ट पल्यनुं हुंतरे. जि० ॥१९॥
 अर्ध पल्यनुं तस देवी तणुं, लाख वरस ने पल्य शशिकेहरे;
 सहस वरस ने पल्योपमतणुं, सूर्यनुं ग्रहनुं पल्य धारुं रे. जि० ॥२०॥
 चंद्र सूर्य ने ग्रह देवीतणुं. निज आयु अरथ करी दीयोरे;
 अर्ध पल्य तथा पा पल्यनुं, नभत्र तारानुं लहीयोरे. जि० ॥२१॥
 चोथो आठमो भाग झाझेरडो पल्यनो देवीनो मान रे;
 वे सागर सोहम जाणीए, वे उदधि झाझेरां इशान रे. जि० ॥२२॥
 एक पल्य तथा अधिकेरहुं, जघन्य आउखुं सारो रे;
 सात सागर अथ झाझेरहुं, त्रीजे ने चोथे उदारोरे. जि० ॥२३॥
 वे सागर अधीकेरहुं, आयु जघन्य कहुं तासरे;
 हवे उत्कृष्ट अनुक्रमे कहुं, मुणजो ते धरी उल्लासरे. जि० ॥२४॥
 दश चउद सत्तर अष्टादश. सागरनुं अनुक्रमे जाणीरे;
 आगळे एकेक वधारीए, एकत्रीश त्रैवेक लगे आणीरे. जि० ॥२५॥
 तेत्रीश सागर विजयादिके, चारने एकत्रिश जघन्यरे;
 आगळने उत्कृष्ट जघन्य ते. उत्तरनुं धारो सज्जनरे. जि० ॥२६॥

॥ द्वाळ ४ थी. ॥

देशी एकत्रीशानी.

- (द्वार-१०) धावर पंचनेरे, चार पर्याप्ति भगनी,
विगलेन्द्रियनेरे, दाळो मन एक डेहली;
शेष सर्वनेरे, षट् पर्याप्ति द्वारे भणी,
(द्वार-२०) द्वार बीसमुरे, भाते हवे त्रिभुवनघणी ॥१॥
[घटक] मनुष्य तिरि विगलेन्द्रिय पण ए दंडकें प्रण भाहार ए
शेषने कबळ आहार टाळी दोय भाहार निरधार ए;
(द्वार-२१) तिरि पंचेन्द्रिय मनुजमांही नारकी जाइ सहि,
आषे पण ए विष्टुमांथी पापे पंदना बहुतही ॥२॥
(दाळ) व्यंतर ज्योतिपिरे, भुवनपति बली जाणोए,
सोहम इशानरे, पांच दंडकमांही आणोए;
पृथ्वी अपरे, वण तिरि पंचेन्द्रिय मनु,
उपजे तिहारे, तिरि पंचेन्द्रिय मनुज ननु ॥३॥
(घटक) श्रीजाथी सहसार जावत गत्यागति मनु नीरितणी;
नवमाथी सर्वार्थसिद्ध मनुजनी जिनवरे भणी;
चोविशमांहे मनुज जाए, आय-तेउ वाउ बिणु,
चोवीशमांहे गत्यागति करे तिरि पंचेन्द्रिय पणु ॥४॥
(दाळ) गति आगतिरे, विगलेन्द्रियने दश दंडके,
तिरि पंचेन्द्रियने, धावर विगल मनुज जीके;
भू अप वणनेरे, एहीज दशनी गति कही,
त्र्यंशमांहे, नारक बिणु आगति लही ॥ ५ ॥
(घटक) नवनी गति आगति दशनी तेउ वाउने तदा,

२० आहार पर्याप्त, शरीरप०, इन्द्रिय प० उच्छ्वास प०,
भाषा पर्या० मनः पर्या० ॥ १ पर्याप्ति छे, २१ ओजम्भाहार,
लोमआहार, प्रक्षेपाहार (कयलाहार) . प ३ आहार छे, २२
अमुक दंडकना जीव कया कया दंडकमां जह उपजे ते गति,
अमुक दंडकमां कया कया दंडकना जीवो आथी उपजे ते आगति,

थावर विगल तिरि पणेन्द्रि मनुज सहि करो जदा;
 श्री बीरजिनवर तणा पदयुगपञ्चने अवलंबता,
 गत्यागति सवि दूर थाय पामीए सुख शाश्वत॥६॥

॥ ढाल ५ मी. ॥

॥ चोपाइनी देशी, ॥

(द्वारै-२२) नारक थावर विगल नपुं वेद, देवने पुं छि वेद मन वेद;
 तिरि पंचेन्द्रि मनुज जण जाण, हवे भुवन द्वार मन आण ॥१॥
 सात नरकना अनुक्रमे सुणी, त्रीश पचवीश पन्नर दश त्रीणि;
 लाख शब्द सयले जोडीए, छट्ठीए लाखमां पण छोडीए ॥२॥
 सातमीए पण नरकावास, चोराशी लाख सर्वांन वास;
 चोत्रिश चोयाळिश (४४)अडवीश, नवमी निकाय विना चालिश३
 नवमीने पचास उदार, लक्ष शब्द सयले विस्तार;
 दक्षिण दिशे दश इन्द्रना एह, चउ कोडि पट् लाख सर्व गुणेह
 हवे उत्तर दश इन्द्रना कहुं, उणा प्रत्येके चउ लाख लहु;
 सात कोडि ने बहोतिर लाख, सर्व थइ ए जिनवर भाख ॥५॥
 एक लाख अंशी सहस्र जोजन, स्तनप्रभा पिंडि भाखे जिन;
 सहस्र जोजन उपरि अथ टाल, वचमां भुवनगतिने भाळ ॥६॥
 संख्य असंख्यात जोजन मान, भवन कथा छे तेहने थान;
 लोकव्यापी मूर्तम थावरा, वादर देशे कहे जिनवरा ॥७॥
 वादर अग्नि मुनुज ए दोंय, अढा द्वीपमां कहीए सोय;
 उपरी सहस्र जोजनमां थकी, उपरी अथ शत जोजन मुक्ती ॥८॥
 नगर असंख्यात निहां कथां, नाना भरत जेवडां लया;
 महाविदेह सम मध्यम जाण, मोटां जंबूद्वीपप्रमाण ॥९॥

२३ स्त्रीवेद, पुरुषवेद, पुनकवेद, ए ३ वेद छे.

संभूतल पृथ्वी मर्याद, सातशें नेतुं जोजन संवाद,
 ताराधी दश जोजन रवि, अंशी जोजन तिहांथो शशि मवि॥१०॥
 नक्षत्र ध्रुव जोजन चार चार, शुक्र गुरु मंगल शनि व्रण धार;
 द्योतिपीना छे असंख्य विमान, हवे देवलोकनी संख्या जाण॥११॥
 बघीश अठवीश चार अठ चार, लाख शब्द जोडीए उदार;
 पचास चालिश ने छ हजार, आनव प्राणते चउ शत धार॥१२॥
 आरण अच्युते प्रणशें रक्षा, ए मान विमान संख्यामां लक्षा;
 प्रथम त्रिके एकसो अग्यार, बीजे एकसो सात विचार॥१३॥
 त्रीजे सो ने उपरि पंच, अनुत्तरमां पण पुण्यनो संच;
 चार जोजन उंची सिद्धशिला, द्वारें(२४)प्राण कहुं हवे दश मांहीला१४
 फरस इन्द्री तनु यळ श्वासोश्वास, आउखु ए यावर हांय तास;
 रस इन्द्री ने वचन सहित, वेदन्द्रियने पद ए रीत;
 नारक सहित तेइन्द्रिने सात चौरेंन्द्रिने चष्टु अवदात;
 मन ने श्रोत्र इन्द्रिय ए युग, शेष दंडकने दश ए उच॥१७॥

॥ शाल ६ द्वी. ॥

राग वेलावल.

(द्वारें २५) नवनिधान चौद रत्न ए, भाख्या भगवंते;
 चक्र, छत्र, वंद, असि बलि, कांगणी, चम मणि,
 ते नमिये निनरायने॥१॥

सात ऐकेंद्रिय रत्न ए, गाथापति, सेनापति;
 पुरोहित, धार्मिक, अभ्य, गज, स्त्री संपत्ति. ते०॥२॥
 दीर्घकर, चक्री, बळ, बामु, केरलि, मापू, धाऊ;
 ममकिनि, मंदनिक मळि, सनि श्रवीश साधू. ते०॥३॥

२४ प्राणइउ आगउ कदा छे ते. २५ चौद पदरतिना
 रत्न अने मध तारकटादि मंडी २३ सरतिशार.

पहेली नरकनो नीकळ्यो, सोळ संपदा पामे;
सात एकेन्द्रिय टाळीने, गुणज्यो इणे ठामे. ॥४॥

बीजीनो पंदर चक्री विना, बीजीनो तेर;
बल वासुदेव ए टाळजो, चौथीनो वार. ॥५॥

तीर्थकर विणु पांचमीनो, पामे अगीआर;
केवली विणु दश छट्टीनो, साधु विणु निरधार. ते० ॥६॥

अश्व गज समकीत त्रण, सातमीनो जाण;
भवनपाति वण जोतिषी, एकवीश लहे ठाण. ते० ॥७॥

तीर्थकर वासुदेव विना, भू अप् वण नर तिरीनो;
तीर्थकर चक्री बल वासु, विणु ओगणीश कीनो. ते० ८॥

तेउ वाउनो नीकळ्यो, अश्व गज ए दोय;
सान एकेन्द्रि इम नव, पामे जीव कोय. ते० ॥९॥

विगल अठार संपद लहे, तीर्थकर चक्री बल वासु;
केवली ए पांच टालजो, सोहम इशाने ते बीशु. ते० ॥१०॥

पहेली नरक परे जाणजो, सोळ संपद इहां;
बीजाथी आठमा लगे, नवमाथी चौद जिहां. ते० ॥११॥

एकोन्द्र अश्व गज टाळजो, अनुत्तरना कहीए;
* आठ निभान वासुदेव विना, द्वार संपदा लहिए. ते० ॥१२॥

(द्वार-२३) करणीरूप धर्म मनु तथा, तिरि पंचेंद्रिमांदि;
वावीश दंडके ते नहि, धर्म द्वार ए त्यांहि. ते० ॥१३॥

(द्वार-२७) भु अप् तेउ वाउ सत, दश लाख § प्रत्येक;
साधारण वण मनु चौद, चउ चउ लाख तिरि नरक ते० १४

* तीर्थकरादि आठ पदवीओ § प्रत्येकस्तवनस्पति २१ दंडके
अविरतिनो उदय छे. २६ विरतिरूपधर्म. २७ ८४ लाखजीवा-
योनिद्वार,

लाख लाख दो दो विगलेंदिमां, देखने लख चार;
 इम चोराशी लख जीवायोनिमां, नव नव भवनार ते० ॥१५॥
 (द्वार-२८) पचशीस छवीस पार सात, वण सात भदरीस;
 सात आठ नव पार लाख, कुन्डकोटि त्रणीस. ते० ॥१६॥
 गादीवार दस पार दस, नव लाख कुन्डकोटि;
 नारक एंव अनुक्रमे, पांच यावर जोटि. ते० ॥१७॥
 बि नि चौरेंदि अनुक्रमे, मनुज जलचर थलचर;
 लेखर उरपरि भुजपरि, अनुक्रमे सवि विस्तर. ते० ॥१८॥
 (द्वार-२९) गर्भज नर थोटा सर्गधी, पद गुण असंख्याना;
 यादर अपि वैमानिक, भुवनपति आख्याता. ते० ॥१९॥
 नारक व्यंतर ज्यातिषि, संख्य गुण चउरेंदि;
 वण विशेषाधिक लहो. पंचेंदि वि तिउंदि. ते० ॥२०॥
 वण अमंख्यातगुण करो, पृथ्वी अप्काय;
 चौदमे योल वनस्पति, अनंत गुण पाय. ते० ॥२१॥
 उत्तम विजय गुरुणा, साधु कहेराय;
 भावनगरमां वीरना, पचविजय गुण गाय. ते० ॥२२॥
 इति श्री वीरजिनस्तुतिगर्भित चोवीस दंडक स्तवन.

चोविश दंडकनुं स्तवन.

(गति आगतिनु स्वरूप.)

दाढ ? ली.

आदर जीव क्षमा गुण आदर, ए देशी.

पुरे मनोरथ पास जिनेश्वर, एह कसे अरदासजी;
 तारण तरण विरुद तुज सांगली, आठ्यो ताहरी पासजी. पुरे० ॥१॥
 एणे संसार समुद्र अयागे, भयीयो भयजलमांदिजी;
 गीलगीलीयो जीव आयो गीलवो, साहेव हाथे सादीजी, पुरे० ॥२॥

हुं ज्ञानी तो पण तुज आगळ, वीतक कहीए वातजी;
 चोवीशे दंडके हुं फरीओ, वर्णवुं एह विख्यातजी. पुरे० ॥३॥
 साते नरकतणो एक दंडक, असुरादिक दश जाणजी;
 पांच थावर ने वण विकलेंद्रिय, ओगणीश गणतां आणजी. पुरे० ॥४॥
 पंचेंद्रिय निर्यंच ने मानव, एह थया एकवीशजी;
 व्यंतर ज्योतिषी ने वैमानिक, एम दंडक चोवीशजी. पुरे० ॥५॥
 पंचेंद्रिय निर्यंच ने मानव, पर्याप्ता जे होयजी;
 ए सवळा देवमांहे उपजे, एम देव आगनि दोयजी. पुरे० ॥६॥
 असंख्यान आयुषे नर तीरि, निशे देवज थायजी;
 निज आयुषे सम के ओछे, पण अधिके नव जायजी. पुरे० ॥७॥
 भुवनपति ने व्यंतरमांहे, संसृष्टि न निर्यंचजी;
 स्वर्ग आठने तांड पुढने, गर्भज मुकुत संचजी. पुरे० ॥८॥
 आयु संख्याते जे गर्भज, नर निर्यंच विवेकजी;
 वातर पृथ्वी ने वळी पागो, वनस्पति प्रत्येकजी. पुरे० ॥९॥
 पर्याप्ता एणे पांचे टांमे, आवो उपजे देवजी;
 एणे पांचे मांही पण आगे, अधिकइ कहूं देवजी. पुरे० ॥१०॥
 बीजा स्वर्गपक्षी मांडीने मुर, पंचेंद्रिय नवी थायजी;
 आठमाथी उतरला सवळा, मानवमांदि जायजी. पुरे० ॥११॥

हाल २ जी.

आज नही जोरे दोसे नाहलो, ए देशी.

नरकतणो मनि आगनि एणी घरे, नीच भवे रे मेसार;
 दोय मनि ने दोय आगनि जा नीच, वळी विवेक विचार. नरक० ॥१॥
 संख्याते आयुष पर्याप्ता, पंचेंद्रिय निर्यंच;
 निमज्ज वसुध एहि नरकमे, जाव पांच प्रदेय. नरक० ॥२॥
 प्रथम नरकठने जाव अमनीयो, मोह नहुळ तोष बीयो.

गोध ममुत्त गेलो प्रीतो लगे, सिंह ममुत्त सोथी जाय. नरक० ॥३॥
 पांचमी नरके सीमा मारनी, छटी लगे छी जाय;
 सातमी नरके मानस माऊनी, उठे गर्भज भाय. नरक० ॥४॥
 नरकपत्नी प्राण बोहु दंडके, तीर्थक के नर थाय;
 ते पण गर्भज ने पयोसा, मंल्यातेज मुदाय. नरक० ॥५॥
 नारकियाने नरकपत्नी निकल्या, ते फल माति होय;
 उच्छृष्ट भांगे फरी ते कहुं, पण निधे नहीं कोय. नरक० ॥६॥
 मयम नरकपत्नी चवी चक्रवर्ति होवे, भीजी हरी बलदेव;
 भीजी लगे तीर्थकर पद लहे, सोधीए कवल हेव. नरक० ॥७॥
 पांचमा नरकनो सर्वरिति लहे, छठीए देशविरत;
 सातनो नरकपत्नी समकीत लहे, न होवे अधिक निमित्त. न० ॥८॥

हाल ३ जी.

काम परीक्षा करण कुमार चलयो रे, ए देशी.

मानय गति विण मुक्ति होवे नहिरे, एहनो एह अधिकार;
 आयु संख्याने नर बहु दंडकरे, आवी लहे अवतार. मानव० ॥१॥
 तेउ वाउ दंडक वे नजीरे, भीजा ते पावीश;
 निहांथी आख्या थाये मानवीरे. सुख दुःख पुन्य गरिष्ट. मा० ॥२॥
 नर तीर्थच असंख्ये आयुवेरे, सातमी नरकना तेम;
 निहांथी चवीनेमनुज हावे नहिरे, अरिहंते भाष्यो एम. मा० ॥३॥
 वासुदेव बलदेव तथा बली रे, चक्रवर्ति अरिहंत;
 स्वर्ग नरकना आया ते होवे रे, नर तीर्थच न होयन. मा० ॥४॥
 धीविह देव यकी चवी. उपजेरे, चक्रवर्ति ने बलदेव;
 वासुदेव तीर्थकर ते होवे रे, पैमानिकथो हेव. मा० ॥५॥

ढाल ४ थी.

हेम घडो रत्ने जडयो रे, ए देशो.

हवे तिर्यंच तणी गति, आगति कहीए अशेष,

जीव भमे एणी परे, भवमांहि कर्म विशेष;

आयु संख्याते जे, नर तिर्यंच विचार.

ते सयला तिर्यंच, मांहे लहे अवतार.

॥ १ ॥

जिणे तिर्यंचमांहे, आवे नारक देव,

ते कळो पहेले, तिण कारण न कहुं हेव;

पंचेंद्रिय तिर्यंच, संख्याते आयुषे जेह,

ते मरी चउगति मांहे, जावे इहां न संदेह.

॥ २ ॥

थावर पंच त्रण, विगलेंद्रिय आठे कहावे,

तिहांथी आयु संख्याते, नर तिर्यंचमां आवे;

विकल चवी लहे सर्वविरति, ते पण मोक्ष न पावे,

तेउ वाउथी आयो, तेहने समकित नावे.

॥ ३ ॥

नारक वर्जिने, सयला ए जीव संसार,

पृथ्वी आउ वनस्पति, मांहे लहे अवतार,

ए त्रण इहांथी चवी, ते आवे दश ठामे,

थावर विगल तीरि, नरमांहे उत्पत्ति पामे.

॥ ४ ॥

पृथ्वीकाय आदे, लइ दश दंडक एह,

तेउ वाउ मांहे, आवी उपजे तेह;

पनुष्यविना नव माहे, तेउ वाउ वे जावे,

विगलेंद्रिय ते दशमांही, जावे पाछाही आवे.

॥ ५ ॥

एम अनादि तणो ए, मिथ्या जीव एकंत,

वनस्पति मांहे तिहां, रहिओ काल अनंत;

पृथवि पाणी अग्नि, अने चोथो बलि वाय,
कालचक्र असंख्याता, त्यांई जीव रहाय.

॥ ६ ॥

वेइंद्रिय तेइंद्रियने, बली चौरेंद्रि मझार,
संख्याता वरसा लगे, भमीयो कर्म प्रकार;
सात आठ भव लगे, नर तिर्यचमें रहियो,
मानव भव लहिने, साधुनो वेष में ग्रहियो.

॥ ७ ॥

राग द्वेष छुटे नहि, किम याये छुटकवार,
पीण छे साध्य मन माहरे, तुंहीज एक आधार;
सारण तरण में त्रिकरण, शुद्धे अरिहन्त लाधो,
हवे संसारतणा भवमें, भमयो पुद्गल आपो

॥ ८ ॥

तुं मनोवांछित पूरण, आपदाचूरण स्वामी,
ताहरी सेव लहिने में, हवे नव निधि पामी,
अवर कोइने इच्छुं नहि, इण भव तुंहिज वेव,
ज मने एक ताहरी, होजो भव भव सेव.

॥ ९ ॥

॥ कळश ॥

इम सकळ सुखकर नगर जेसलमेर महीमा दिने दिने
संवत सत्तर ओगणवीसो, दिवस दिवाली वजे;
गुरु विमळचंद्र समान वाचक, विनयहर्ष सुविध्य ए,
भी पार्श्वना गुण इम गावे, धर्मचंद्र मुनगीश्वर.

॥ १ ॥

॥ इति चोरीश दंडकप्रकरण ॥

॥ श्री अहं नमः ॥

स्वपरसमयपारावारपारीणेभ्यः सुरिगणसार्वभौमेभ्यः तपोगच्छाचार्य-
श्रीविजयनेमिद्वरिभगवद्भ्यो नमः ।

स्वोपज्ञावचूणि-श्रीरूपचन्द्रमुनिविनिर्मितविद्वत्पञ्चकृतं
श्रीगजसारमुनिप्रणीतं-

॥ दण्डकप्रकरणम् ॥

(अव०) श्रीधामेयं महिमामेयं, प्रणिधाय बालधीगम्यम् ।
स्वोपज्ञं कुर्वेऽहं, विचारयद्द्विषिकासूत्रम् ॥ १ ॥

॥ चतुर्विंशतिदण्डकेषु प्रत्येकं संक्षिप्तसंप्रहणी २४ पदाना-
मवतारणे विकीर्षितम्, तच्चाहं द्विषिकाद्वारा प्रकटयन्नाह सूत्रकृत्-

नमिडं चउवीसजिणे, तस्सुचविचारलेसदेसणओ ।
दण्डगपपहिं ते चिय,थोसामि सुणेह भो भव्वा ! ॥१॥

(अव०) नत्वा मनोवाककायेः प्रह्वीभूय, कान्?, चतुर्विंशतिजिनान्,
अथ भरते माम्मतीनाऽवसर्पिणीयाश्रित्य, अन्यथाऽजीवानागवका-
ल्पञ्चदशकर्मभूमीय प्रवीत्य जिनवदुत्पापचेः । अहं तानेव जिनान्,
स्तोष्ये । कुतः?, तेषां सूत्रमागमो जिनागमस्तच्चेह "सरीरयोगादृणा य
संपयणा सण्णेत्यादिकुर्य" तस्य विचारो विचारणं तस्य लेखस्तस्य
देसनतः कथननः । कैः सह?, श्रीभगवत्पादिगाथाक्रमनिबद्धदण्डक-

अथ चतुर्विंशतिशारेण गायत्र्याद्येन शरीरादिस्वरूपप्रकटयमाह-

संखित्तयरी उ इमा, सरीरमोगाहणा य सङ्ख्यणा ।

सन्नासंठाणकसाय, लेसिन्दिदुसमुग्धाया ॥ ३ ॥

दिष्ठीदंसणनाणे, जोगुवथोगोववायचवण्ठिई ।

पज्जत्तिकिमाहारे, सन्निगइथागई वेए ॥ ४ ॥

(अव०) गायत्र्यं लघुसंग्रहणीसत्कमिहैपामेव पदानां विचारणी-
यत्वात् पदत्रिंशत्कायां लिखितम्, व्याख्यालेशश्च यथा-स्वाभाविक-
शरीरं च पञ्चधा, औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकर्मणभेदात् । १। एषां
चावगाहनोच्छ्रयमानं जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदात् त्रिधा । २। कर्मग्रन्थि-
काभिप्रायेण अस्थिरचनाविशेषः संहननं तच्च षोढा-वज्ररूपभना-
राच १ ऋषभनाराच २ नाराचा ३ धनाराच ४ कीलिका ५ से-
वात्त ६ भेदात्, संहननादिलक्षणं तल्लक्षणशास्त्रादवसेयम् । ३। संज्ञा
चतस्रः—आहार-भय-परिग्रह-मैथुनलक्षणाः, दश वा एतास्ते च
चतुष्कपायसंज्ञा ४ लोकसंज्ञा १ ओषसंज्ञा २ क्षेपात् । ४। सम-
चतुरस्र १ न्यग्रोध २ सादि ३ वामन ४ कुब्ज ५ हुंडक ६ भेदा-
नि संस्थानानि । ५। कपायाश्चत्वारः । ६। लेख्याः षट्-कृष्ण १
नील २ कापोत ३ तैजस ४ पद्म ५ शुक्ल ६ रूपाः परमत्र ता द्र-
व्यरूपा अवस्थिता विचार्याः, न भावरूपाः । ७। इन्द्रियाणि पञ्च । ८।
द्वौ समुद्घातौ—समवहननमात्मप्रदेशविकरणं समुद्घातः स चाजी-
वविषयोऽचित्तमहास्कन्धरूपः, नोजीवविषयः सप्तधा, “वेयण १ क-
साय २ मरणे ३, वेउविय ४ तेउए य ५ आहारे ६ । केवलिए चेव
भवे, जीवमणुस्साण सत्तेव ॥ १॥” इति । ९। दृष्टिस्त्रिधा-मिथ्यात्वसास्वा-
दनमिथ्रभेदात् । १०। दर्शनं-चक्षुरचक्षुरवधिकेवलभेदाच्चतुर्विधम् । ११। ज्ञानं

मतिधुतावधिमनःपर्यायैकैवल्यमेदात् पञ्चधा । १२। अत्र ज्ञानसाह-
चर्यादिनुक्तमप्यज्ञानं प्राप्यम् । तच्च त्रिधा, मत्तज्ञानं श्रुताज्ञानं विभक्त-
ज्ञानरूपम् । १३ । योगाः पञ्चदश, मनोयोगश्चतुर्धा वाग्योगश्चतुर्धा,
औदारिकी १ दारिकमिश्र २ वैक्रिय ३ वैक्रियमिधा ४ दारका-
५ दारकमिश्र ६ तेजसकार्मणरूप ७ सप्तधा काययोगमेदेन
। १४। उपयोगो द्विधा, तत्र ज्ञानाज्ञानमेदाष्टकरूपः साकारोपयोगः,
चतुर्भेददर्शनरूपोऽनाकारोपयोगः, संयोगे द्वादश । १५। एकसमये उ-
त्पद्यमानानां च्यवमानानां सङ्ख्येति द्वारद्वयं । १६। १७। स्थिति-
रायुषो जघन्योत्कृष्टमानं । १८। आहारादिग्रहणशक्तयः पर्याप्तय-
स्ताधपट् आहार १ शरीरे २ न्द्रिय ३ श्वासोच्छ्वास ४ भाषा ५
मनः ६ स्वरूपाः । १९। के जीवाः कतिभ्यो दिग्भ्य आगतमाहारद्र-
व्यमाहारयन्तीति किमाहारद्वारं । २०। विशिष्टाः संज्ञास्तिस्रः । य-
या त्रिकालमर्थं जानाति सा दीर्घकालिकी संज्ञा मनस्कानामेव १,
यश्च देहपालनाहेतोरिष्टवरतुषु प्रवर्तते अहिवाच्च निवर्तते वर्त-
मानकालविषयं च चिन्तनं यस्य तस्य हेतुवादोपदेशसंज्ञा द्वीन्द्रि-
यादीनामेव २, यश्च सम्यग्दृष्टिः सायोपशमिकज्ञानयुक्तो यथाशक्ति
रागादिनिग्रहपरस्त्वस्य दृष्टिवादोपदेशिकी संज्ञा ३ । २१। गतिर्भवा-
न्तरगमनं । २२। आगतिः परभवात् । २३। वेदश्च स्त्रीपुंनपुंसकमे-
दात् । २४। ॥ ३-४॥ अथैतानि द्वाराणि २४ दंडकेऽवतारयति-

(टीका)--सङ्घिसप्त० विद्वा० गाथात्रयस्य व्याख्यानं सुकरम्-
वि तु पुनः क्रिमपि क्रियते-मयेति कर्तृपदं यद्विगम्ये । 'संक्षि-
प्ततरा तु संग्रहणी इयं शरीरादिचतुर्विंशतिद्वारात्मिका । तत्र
शरीराणि पञ्च औदारिकादीनि । शीर्यते इति शरीरः पिना-
शकारित्वात् (विनाशित्वात्) । पुंस्त्वोपलक्षणः । अथगाहन्ते
अयतिष्ठन्ते जीवा अस्यामिति अथगाहना । संद्वयन्ते पृथीकि-

यन्ते शरीरपुद्गला येन तत् अथवा संहन्यन्ते संहति-
विशेषं प्राप्यन्ते शरीरावस्थावयवा यैस्तानि संहननानि । तानि
(च) वज्रपेभनाराचादिभेदात् षोढा । संस्थानं द्वेधा, जीवानां
अजीवानां च । संतिष्ठन्ते प्राणिनोऽनेनाकारविशेषेणेति संस्थानं
तच्च षोढा समचतुरस्रन्यग्रोधसादिवामनकुब्जहुंडभेदः संस्था-
नानि भवन्ति । द्वितीयं तु अजीवानां रूपिणां पञ्चधा संस्थानं
यथा,—परिमण्डलं वृत्तं त्र्यस्रं चतुस्रमायतं च । इह तु जीवानां
संस्थाने (न) प्रयोजनमित्यर्थः । संज्ञाश्चतुर्धा दशधा वा भ-
वन्ति । चत्वारः प्रकारा यासां ताः । अथवा दश प्रकारा या-
सां ताः । यथा—आहारभयपरिग्रहमैथुनभेदाश्चतुर्धा । (पूर्वोक्त-
भेदचतुष्कः) क्रोधमानमायालोभओघलोकभेदाश्चेति दश संज्ञाः
स्युरित्यर्थः । तथा ग्रन्थान्तरोक्ताः सुखदुःखमोहधर्मरूपाश्चतस्रः
पतास्वेवान्तर्भवन्ति इत्यर्थः (अनया) संजानातीति संज्ञा ।
कल्प्यन्ते हिंस्यन्ते प्राणिनोऽस्मिन्निति कपः संसारस्तस्यायो-
लाभो येभ्यस्ते कषायाः क्रोधादयश्चत्वारोऽप्यनन्तानुबन्ध्यादिभे-
देन षोडश भवन्ति । लेश्याः कृष्णाद्याः षोढा स्युः । लिश्यते
—लिप्यते कर्मणा सह जीवः आभिरिति लेश्याः । यदुक्तं—

“ कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिक-
स्येव तत्रायं, लेश्याशब्दः प्रवर्तते ” ॥ १ ॥ कृष्णानीलकापो-

ततेजःपद्मशुक्लरूपाः, परमत्र ता द्रव्यरूपा अवस्थिता विचार्या
न भावरूपाः । इन्द्रियं धोत्रादिभेदात् पञ्चधा । दुसमुद्घायेति०
द्वौ समुद्घातौ जीवाजीवसम्बन्धिनौ भवतः । तत्राद्यं जीवसमु-
द्घातमाह—तथाहि—सम्यक् आत्मनो वेदनादिभिरेकीभावेन उ-
त्प्रावल्येन घातः समुद्घातः । स च सप्तधा, यथा—वेदनाक-
षायमरणवैक्रियेत्यादि । वेदनादीनां पण्णां मानमन्तर्मुहूर्तं स्यात्
सप्तमस्तु केवलिसमुद्घातो दण्डादिना लोकव्यापी, दण्डादि-
क्रमेण सकललोकस्य पूरणात्, कालतोऽष्टसामयिकः । द्वितीयस्तु
समुद्घातोऽन्तितमहास्कन्धरूपः; स च केवलिसमुद्घातवत् अ-
ष्टसामयिकः परमिहानधिकारान्नोक्तं । दिट्टी० दृष्टिन्विधा, यथा
सम्यग्दृष्टिः १, मिथ्यादृष्टिः २; सम्यग्मिथ्यादृष्टिः ३ (च) ।

[illegible]

आहारकः ? केन वा शरीरेणाहारोऽस्येति किमाहारः ? । आह-
रणं आहारः । सन्नोति० विशिष्टा संशस्तिस्रः । यथा त्रिकाल-
विषयमर्थं जानाति सा दीर्घकालिकी(कये)वसमनस्कानामेव । यश्च
स्वदेशपालनदंतोरिष्टवस्तुषु प्रयतते अद्विताय निवर्तते यतमान-
कालविषयं च चेतनं ज्ञानं यस्य तस्य हेतुबाधोपदेशिकीसंज्ञा
प्राग्निप्रयादीनामेव । यत्र सम्यग्दृष्टिः क्षायापशमिकज्ञानमुक्तो
यथाशक्तिहेतुपादयनिप्रदपरस्तस्य दृष्टिबाधोपदेशिकीसंज्ञा छत्र-
म्यसम्यग्दृष्टामेव इति संज्ञात्रिकमकमगतस्य । गमनं गतिः ।
आगमनमागतिः । अयं पंचमयमाह-पुंसेवः स्त्रीषेदः नपुंसकषेदः
। प्रभायनादिषु विस्तरेणामिदिताः अर्थाः ततः संक्षिप्य गृह्यन्ते
प्रतिपाद्यन्तेऽभिधायन्ते यादस्यामिति प्रदेरगिरित्यौणादिके
अनिप्रत्यये छापस्यये च मह्यवज्ञोति निवर्तते । संक्षेपतो द्वार-
गायादयस्य म्याकपानं कृतमित्यर्थः । अथ यकारः समुच्चयार्थः
७ ३ ३ ३ ३

अथ चतुर्विंशतिरङ्गकेषु चतुर्विंशतिधाराणि निरूपयन्नाह—

चउ मप्नतिरियवाउमु, मणुथ्याणं पंच सेस तिसरीरा ।
धावर चउमे दुहथ्यो, थंगुलअसंखभागतणू ॥ ५ ॥

(अ०) १ दुग्धपाने बहुवचनं २ मित्रि प्राकृतलक्षणमेव गपंन-
तिर्ब्रह्मणोवत्तारि शरीराणि सम्भवन्ति, सम्भवन् न भव-
न्त्येति निश्चयः, एवं सर्वत्रापि तेषाम् । आहारकस्यागेन कयोधि-
स्योर्वेष्टिप्रकारेण चतुर्णां सम्भवः, मनुष्याणां पञ्चापि । शेषा
दुग्धशक्तिशरीरा औदारिकवृक्षान्यां न वेनसद्धार्येणाभ्यां । १ ।
स्वतःचतुर्के वृत्तिमन्वेनोसपृक्षे 'दुहन्तोनि' आभ्यां प्रक्षारान्यां
अभ्यन्ते-दुहन्तान्यां अदुहन्तान्येवभागानि शरीराणि, यद्यपि
आहारानां वतमन्वशुचिरीनां शरीराणि विनोदुहन्तान्येव-
दुहन्ति तथापि स्वोक्तमानस्येव ॥ ५ ॥

(टीका) — चतुष्कमेति० गर्भजतिर्यस्यान्वोद्यत्वारि औदारिक-
 वैक्रियतेजसकामेणलक्षणानि शरीराणि भवन्ति, भवन्तीत्यस्या-
 हारः । “ द्रव्ययणे बहुवयणमिति ” प्राकृतलक्षणेन (द्वित्वेऽपि
 बहुवचनं) गर्भजतियस्यान्वोद्यत्वारि शरीराणि सम्भवन्ति,
 संभव एव न निश्चयेन । आहारकृत्यागेन वैक्रियकरणेन च चतु-
 ष्णां संभवः । ‘मनुभाणं पञ्चेति०’ मनुष्याणां पञ्च औदारिकवै-
 क्रियआहारकतेजसकामेणलक्षणाः शरीराः स्युः । संसेति० शेषेषु
 दण्डकेषु त्रीणि शरीराणि भवन्ति, तान् दण्डकान् विस्तरेणाह-
 त्रयोदश देशानां सप्तपृथिवीभेदेनैकः नैरयिकाणां सर्वमीलनेन
 चतुर्दश दण्डकाः जातास्तेषु त्रयो वैक्रियतेजसकामेणलक्षणाः
 शरीरा भवन्ति । तथा पृथिव्यप्तेजोवनस्पतीनां चत्वारः पञ्चमी-
 क्षीन्द्रियाणां पञ्चमीन्द्रियाणां सर्वमीलनेन सप्त दण्डका जाता-
 स्तेषु त्रीणि औदारिकतेजसकामेणलक्षणानि भवन्ति । सर्वमील-
 नेनैकं विंशतिदण्डका जातास्तेषु त्रीणि शरीराणि भवन्ति इत्ययं
 भावः । प्रथमं शरीरमाह स्याद्व्यातं । अथावगाहनाद्वारमाह—
 पायरेति० यनस्पतिं मुखाया स्वायरचतुष्केषु शरीरं द्विधा, यथा
 जघन्यतः उत्कृष्टतश्चाङ्गुलासङ्ख्येयभागप्रमाणं शरीरं स्यात्,
 अङ्गुलासङ्ख्यातभागपुमानं स्यादित्यर्थः, परं जघन्यापेक्षया
 उत्कृष्टमसङ्ख्येयगुणमित्यर्थः ॥ ५ ॥

सर्वेसिपि जहन्ना, साहावियं त्र्यगुलस्ससंखंसो ।

उक्कोस पणसयधण, नेरइया सत्तहत्थ मुरा ॥६॥

(अव०) शेषेषां सर्वेषां विंशतिदण्डकजीवानां स्वाभाविकस्य मौलस्य
 शरीस्य जघन्यावगाहना अङ्गुलस्यासङ्ख्यातो भागः । उत्कृष्टतः
 पञ्चशतधनुस्त्वा नैरयिकाः, मुराः सप्तहस्तोच्चाः ॥ ६ ॥

(टीका) — सर्वेसिपि जहन्नेति० पृथिव्यप्तेजोवायून स्यावर-
 चतुष्कान् सप्तत्रयं विहाय सर्वेषामपि विंशतिदण्डकानां स्वाभा-
 वतो जघन्याङ्गुलासङ्ख्यातभागमनु स्यात् । सर्वेतिवृत्ते चपुमानं
 स्यादित्यर्थः । अथ उत्कृष्टतस्मानमाह उक्कोस पणसदेति०

सप्तभ्यां माघयत्याख्यायां नरकपृथिव्यां धनुःपञ्चशतप्रमाणवपुः
पञ्चशतकोदण्डशरीरमानाः नैरयिकाः जीवाः स्युः, स्युरित्यध्या-
हारः । ततोऽर्द्धां (धर्मो) ना ज्ञेया रत्नप्रभां यावत् । सौधर्मे-
शानयोर्देवानां तथा भवनपतिव्यन्तरग्योतिष्काणां तूच्चत्वं वपुः-
प्रमाणं उत्कृष्टतः सप्त हस्ताः ज्ञेयाः, सप्त रत्नयो भवन्ति
इत्यर्थः, “वद्धमुष्टिरसौ रत्निः” इति वचनात् ॥ ६ ॥

गवभतिरि सहसजोयण, वणस्सई अहियजोयणसहस्सं ।

नरतेइंदि तिगाऊ, वेइंदिय जोयणे वार ॥ ७ ॥

जोयणमेगं चउरिं-दिदेहमुच्चत्तणं सुए भणिअं ।

वेजवियदेहं पुण, अंगुलसंखं समारंभे ॥ ८ ॥

(अव०) गर्भजतिरश्वां मत्स्यादीनां योजनसहस्रं, वनस्पतेः
साधिकयोजनसहस्रं तदूर्ध्वं तु पृथ्वीविकारः । नरास्त्रीन्द्रियाश्च त्रि-
गव्यूतोच्चाः । स्त्रीन्द्रिया ‘जोयणे वारत्ति’ द्वादशयोजनोच्छ्रयाः ।
चतुरिन्द्रियदेहमुच्चत्वेन योजनमेकं । श्रुते प्रज्ञापनादौ भणितमुक्तं
प्रस्तावादाह-वैक्रियदेहं पुनः प्रारम्भेऽङ्गुलसङ्ख्यातभागमानं, उत्कृ-
ष्टं ‘देवनरअहियलक्खंति’ २४।० ॥ ८ ॥

(टीका)—गवभतिरि सहसेति० मत्स्योरगादयो गर्भजास्तियञ्चः
सहस्रयोजनमानाः सहस्रयोजनप्रमाणा भवन्ति भवन्तीत्यध्याहारः
। वणस्सेति० प्रत्येकवनस्पतीनां सामरादिगनपञ्चानालादीनां श-
रीरं देहमानं किञ्चिदधिकं योजनसहस्रमुच्चत्वं स्यात् । ननु
शरीरमानं उत्सेधांगुलेन समुद्रपद्महृदादीनां प्रमाणांगुलयोजन-
योजनसहस्रावगाहत्वात् तद्रतपद्मनालादीनां तु उत्सेधांगुलापेक्ष-
यात्यन्तदैर्घ्यं स्यात् ? अत आह- उत्सेधांगुलयोजनसहस्रमाने
जलाशये गोतीर्थादिस्थाने वनस्पतेः साधिकं योजनसहस्रं, तदूर्ध्वं
तु पृथिवीविकार इत्यर्थः । नरतेइन्ति० श्रुते सिद्धान्ते नरा-
णां मनुष्याणां त्रीन्द्रियाणां कर्णसृग्नादिकादीनां श्रोत्रादिकं देहो-

व्यं भणितं कथितं ब्रूनेति कर्तृपदं । गच्छतिप्रत्ययस्य शरी-
रमानेन नरयोऽग्नौ भवत इत्यर्थः । चेद्विद्येति० त्रीणिगणां
शङ्खप्रभृतीनां वादशोधनप्रमाणे देहावस्थं यमुमानं स्यादित्यर्थः
॥ ७ ॥ जीवनेति० चमुरिन्द्रियाणां मक्षिकाभ्रमरदेशकंशारिश-
लभपतङ्गपुष्पभिक्रमुखाणामुत्पत्तौ योजनमेकं देहमानमुच्यते भ-
णितं कथितं । अथ पण्डाभ्यो ज्ञेयः, नाथात्रयेणावगाहनावकणे
प्याक्यान् । अथ पुनर्यैक्रियावगाहनामाह-येउचिव्येति, पुनर्यैक्रिय
देहस्य प्रारम्भे ज्ञेयतोऽङ्गुलस्य संख्यांशः संख्येयभावं वपुर्भ-
यति उत्तरयैक्रियशरीरापेक्षया । भवधारणीयं तु अङ्गुलासंख्येय-
भावं प्रारम्भे ॥ ८ ॥

अथोत्कृष्टां वैक्रियावगाहनामाह—

देवनर अद्वियलघुखं, तिरियाणं नव य जीवणसयाइं ।
दुगुणं तु नारयाणं, भणियं येउद्वियसरीरं ॥ ९ ॥

(अव०) लघ्व्यैक्रियशरीरिणो जीवतोऽन्तर्मुहूर्त्तत् तपरो न
वैक्रियशरीरेऽवस्थानमस्ति । पुनरीदारिकशरीरस्य अवश्यं प्रतिप-
त्तेरिति ॥ ९ ॥

(टीका) देवनरेति० असुरकुमारादिव्यस्तरज्योतिष्कसौध-
धर्माद्यनुतापसानदेवानां च उत्कृष्टतः सहजशरीरमहणोत्तर-
कालं कार्यमाभित्य विविधा क्रियत इति उत्तरवैक्रिया च पुन-
र्देवानां उत्तरवैक्रियतनोर्यजिनानां किञ्चिदधिकं लक्षं । तथा
नराणां वैक्रियशरीरे किञ्चिदधिकं योजनलक्षं भणितं कथितं ।
ग्रन्थकानुसारेण देवानामुत्तरवैक्रियतनुर्नास्ति, सामर्थ्ये सति
कार्याभावात्तदकरणमित्यर्थः । तिरियेति०, अत्र तुशब्दः पुनर्यै
तिरिचं उत्कृष्टा वैक्रियतनुर्नवयोजनशतप्रमाणा भणिता । तु पुनः
नरयिकानां स्थस्याभावेदेहादुत्तरवैक्रियशरीरं द्विगुणं ज्ञेयं,

टीका—सर्वेसि चउ दहेति० सर्वेषां चतुर्विंशतिदण्डकजी-
वानां आहारभयमैथुनपरिग्रहलक्षणाश्चतस्रः संज्ञाः स्युः । अथवा
दश संज्ञाः स्युः यथा—पूषोक्ताश्चतस्रः क्रोधमानमायालोभलोक-
आचलक्षणाः (णाश्चेति) संज्ञाः दश भवन्ति, भवन्तीत्यध्याहारः ।
चतुर्थं संज्ञाद्वारं व्याख्यातं । अथ पञ्चमं संस्थानद्वारं प्रोच्यते ।
सर्वे सुरेति० भवनपत्न्यादिदेवानिकान्ता देवाः सर्वेऽपि सम-
चतुरस्रसंस्थानाः स्युः, समाश्चतस्रोऽस्रयश्चतुर्दिग्विभागोपलक्षिताः
शरीराश्रयवाः यत्र समा वा चत्वारोऽस्त्राः कोणाः यत्र ते (तत्)
समचतुरस्राः (सं) गर्भजनरा गर्भजातिर्यञ्चश्च तयोः समचतुरस्र-
न्यग्रोधपरिमण्डलसादिकुब्जवामनहुण्डाख्यानि षडपि संस्था-
नानि भवन्ति । हुण्डा वीति० विकलेन्द्रियाणां नैरयिकाणां
स्थावराणां च हुण्डाख्यसंस्थानं स्यात् । हुण्डस्य किं लक्षणं
स्यात् ? तदुच्यते । यथा—सर्वावयवेषु अलक्षणं स्यात्, शुभा-
काररहितं हुण्डं भवति इत्यर्थः । ननु चतुर्विंशतिदण्डकानां षडपि
संस्थानानि प्रोक्तानि, यदि स्थावराणां नानाविधध्वजसूचिशुद्ध-
दार्धमसूरा(आ)कारा वर्तन्ते तर्हि बहूनि संस्थानानि भवन्ति !
प्रोच्यते, अमी भेदा हुण्डान्तर्गता भवन्ति इत्यर्थः ॥ १२ ॥

हुण्डस्य भेदनाह—

नाणाविह धयसूइ, बुब्बुय वणवाउतेउअपकाया ।

पुढवामसूरचंदा-कारा संठाणओ भणिआ ॥१३॥

(अव०) नानाविधं, १ ध्वजः पताका, २ सूची, ३ बुद्बुदा-
काराणि क्रमेण वनस्पतिवायुतेजोऽप्कायशरीराणि । पृथ्वी अर्द्ध-
मसूराकारा भणिता भगवत्यादौ ॥ १३ ॥ षष्ठं कषायद्वारमाह—

टीका—नाणाविहेति० वनस्पतयो नानाविधसंस्थाना विचि-
त्रसंस्थानाः भणिताः । च पुनः वायवो ध्वजसंस्थाना भणिताः ।
अग्नयः सूचिकलापसंस्थानाः भणिताः प्रोक्ताः । आपः स्तिबु-
कविन्दुसंस्थानाः बुद्बुदाकाराः भणिताः कथिताः पंपोटा इति
लोकोक्तिः । पृथिव्यो मसूरचन्द्राकारा अर्धमसूराकारा इत्यर्थः
॥ १३ ॥

सर्वे वि चउकसाया, लेसछगं गम्भतिरियमणुपसु ।

नारयतेजवाज, विगला वेमाणिय तिलेसा ॥१४॥

(अव०) सर्वे वि जीवाः चतुष्कपायवन्तः । निष्कपायाश्च
केचन मनुष्येषु । सप्तमं लेस्याद्वारमाह- लेस्यापदकं गर्भजतिर्यग्मनु-
ष्येषु, नारयतेजोवायुविकला वैमानिकाश्च त्रिलेस्याः प्रथमद्विती-
योः पृथिव्योः कापोता । तृतीयस्यामुपरि कापोता अधो नीला ।
पञ्चायां नीला धूमायां नीला कुष्णा च । पृथ्वीसप्तम्योः कुष्णा-
एव । तथा सौधर्मेशानयोस्तेजः कल्पत्रये पद्माः सान्त्वकादिषु
शुक्ला एवेति ॥ १४ ॥

पञ्चमं संस्थानद्वारं सहरन पच्छं कपायद्वारं प्रकथयति ॥

टीका- सर्वे वि चउ० इति० केषलिसिद्धजीवान्-मुक्ताया चतु-
विंशतिदण्डकानां जीवेषु चत्वारः कपायाः भवन्ति । पञ्च कपा-
यद्वारं वर्णितं । अथ सप्तमं लेस्याद्वारं विवृणोति । लेसेति०
गर्भजतिर्यग्मनुष्ययोर्लेस्याः पदस्याहः । य पुनः नारयति० नार-
यिकानां तेजसां वायूनां विकलेन्द्रियाणां च कृष्णाद्यान्तिमो
लेस्या भवन्ति । वैमानिकानां देवानां तेजसाद्यान्तिमो लेस्या
भवन्ति, भवन्तीत्यप्याहारः ॥ १५ ॥

जोइसिय तेउलेसा, सेसा सर्वे वि हुंति चउलेसा ।

इंदियदारं सुगमं, मणुथ्याणं सत्त समुग्घाया ॥१५॥

(अव०) ज्योतिष्काः केवलज्योतिष्यावन्तः । वेपाः सर्वेऽपि पृथिव्य-
स्वभावतिमननपनिष्पन्नराश्वत्थेभ्यः भवन्ति । तेजोलेस्यावतां वेपा-
स्त्रिदेवानां भूजह्वनेष्टादात् द्विष्टदालं तल्लेस्यासम्भवः ॥ ७ ॥
इन्द्रियदारं सुगमं । ८ । नवमं सद्गुरुमतद्वारमाह- मनुष्येषु सम-
समुद्घायाः ॥ १ । सप्तमद्वारानां नारायण-
माह-

स्यात्, मन्वयोन्ननात्पुनरुत्तरमास्यादमनोरथः । यथा दूरतस्मिन्-
 निरीरमालक्षारादीन् दृष्ट्वा मुने जले समेति इति वृत्ता-
 न्तो ज्ञेयः । तथा स्पर्शेन्द्रियस्य मन्वयोन्ननानि यावत् विषयो
 भवति, स्वशरीरे प्राप्त्वं मन्वयोन्ननमाप्तं यावत् पुनरुत्तरस्य
 स्पर्शेन्द्रियो गृह्णाति इत्यर्थः । च पुनरेषां पञ्चानां विषयभेदं
 विवृणोति- भोजयोराकर्णने-भक्षणं त्रिधा भवति, यथा- शुभः
 भक्षुः मिथश्च । अथवा जीर्णस्यो दोग्ध्रियादिभ्यः, अजीर्णस्यः
 पट्टादिभ्यो मिथश्चो भेषादिभ्यः, (शुद्धानामुत्तमानां) कर्ण-
 योराकर्णने त्रिपिधं स्यात् । यं पुनः चक्षुषोर्विलोकनभेदाः प-
 ञ्चधा भवन्ति, यथा-चक्षुषा पञ्च शुक्लपीतरक्तनीलकृष्णा वर्णा
 गृह्यन्ते, पञ्चवर्णा बुद्धिमोचरा भवन्ति इत्यर्थः । तथा घ्राणे-
 न्द्रियस्य द्वौ सुगन्धदुर्गन्धविषयभेदौ भवतः, घ्राणेन्द्रियं सुगन्ध-
 दुर्गन्धे गृह्णाति इत्यर्थः, घ्राणविषये समभ्येत इत्यर्थः । रसना-
 याः पञ्च कटुकादिविषयभेदा भवन्ति । केऽपि वदन्त्याहुः, यथा
 कटुकतिलकपायाम्लमधुरक्षारभेदात् । यण्णामपि रसानां स्वादं
 जिह्वा जानाति इत्यर्थः । तथा स्पर्शेन्द्रियस्याष्टौ सुकुमालादि-
 विषयभेदा भवन्ति, यथा- सुकुमालककंशगुरुलघुशीतोष्ण-
 स्निग्धरुक्षभेदात्, - स्पर्शेन्द्रियः स्पर्शेन स्पर्शं जानाति
 इत्यर्थः । पञ्चेन्द्रियाणां सर्वेऽपि त्रयोविंशतिविषयभेदा जाता
 इत्यर्थः । अथ भवणादीनामवगाहनामाह-चतुर्णां कर्णचक्षुर्घ्रा-
 णरसनानामङ्गुलासंख्येषामावगाहना भवति । यं पुनः स्पर्श-
 न्द्रियस्य स्वदेहप्रमाणावगाहनां ज्ञातव्या । अथ केषामिन्द्रिया-
 णां कामभोगेच्छा भवति तदवलक्षणमाह-अथणचक्षुषोः कामेच्छा
 भवति, यं पुनः घ्राणरसनास्पर्शेन्द्रियाणां भोगेच्छा भवति,
 आपो द्वौ कामिनौ ज्ञेयौ त्रयः प्राग्जाः भोगिनो ज्ञेया इत्यर्थः ।
 अथ येषां पञ्चेन्द्रियाणां पुनरुपकरणं किं स्यात्तदाह-कर्णेन्द्रि-
 यादीनां निजनिजविषयग्रहणशक्तिर्यथा चन्द्रहासस्य छेदनश-
 क्तिरिव । इन्द्रियाणां सदुदात्तो विचारः प्रवचनसारोद्धारवृ-
 त्तिर्नो भावनीयः । अटममिन्द्रियद्वारं ध्यास्यात् । अथ नयनं
 समुद्घातद्वारं प्ररूपयात्-मणुपसु इति० मनुष्ये सप्त समुद्-

(१८)

॥ सावचूर्णिकं सटीकं च ॥

वेयणकसायमरणे, वेउविय तेअए अ आहारे ।

केवलिय समुद्घाया, सत्त इमे हुंति सन्नीणं ॥१६॥

टीका—वेयणकसायेति० संज्ञिमनुष्याणाममी सत्त वेदनाक-
पायमरणादि(द्याः)समुद्घाता भवन्ति, भवन्तीत्यध्याहारः ॥१६॥

एगिंदियाण केवल-तेउआहारग विणा उ चत्तारि ।

ते विउवियवज्जा, विगला सन्नीण ते चेव ॥१७॥

टीका—एगिन्दियाणेति० एकेन्द्रियाणां केवलतैजसआहारकान्
विना—वर्जयित्वा चत्वारो वेदनाकपायमरणवैक्रियलक्षणाः
समुद्घाता भवन्ति । तु पुनः वैक्रियवज्जास्ते पूर्वज्ञाः (काः) ।
के ते ? केवलतैजसआहारकवैक्रियसमुद्घातवज्जा विगला भव-
न्ति, विगलानां त्रयो वेदनाकपायमरणरूपाः समुद्घाता भव-
न्तीत्यर्थः । संज्ञिनां ते सप्त समुद्घाता भवन्ति । तुः पुनरर्थे ।
एव निश्चयार्थे । चः समुच्चयार्थे ॥ १७ ॥

पण गढभतिरिसुरेसु, नारयवाउसु चउर तिय सेसे ।

विगल दुदिठी थावर, सिच्छत्ति सेस तिय दिठी ॥१८॥

(अव०) गर्भजतिर्यक्षसुरयोः पञ्च, नारकवाय्वोश्चत्वारः । शेषे
स्थावरं विकले च त्रयः समुद्घाताः सर्वत्रानुक्रमेण । ९। दशमं दृष्टि
द्वारमाह- विकलेषु दृष्टिद्विकं सम्यक्त्वमिथ्यात्वरूपं, स्थावरा मिथ्या-
त्विनः । शेषास्तिर्यक्षसुरनारकनरास्त्रिदृष्टयः सम्यक्मिथ्यात्वमिश्र
साहिता भवन्ति १० ॥ १८ ॥ अथैकादशदर्शनद्वारमाह—

टीका—पणगढभेति, गर्भजतिर्यक्ष भन्ननपत्यादिवैमानिकान्तेषु
देवेषु चाद्याः पञ्च समुद्घाता भवन्ति । तत्राहारककेवलिसमु-
द्घाताभावात् । नारयेति० नैरयिकवाय्वोरायाश्चत्वारः समुद्घा-

ता भवन्ति । तिस्रोऽस्ते इति०, शेषेषु त्रयः समुद्घाता भवन्ति । चकारात् चतुर्षु, पृथिव्यप्तेजीधनस्पतिषु विकलेन्द्रियेषु चा-
याज्यः समुद्घाता भवन्ति । अर्थात् सप्तदण्डकेषु त्रयः समुद्घा-
ता भवन्तीत्यर्थः । नवमं समुद्घातद्वारं व्याख्यातं । अथ द-
शमं दृष्टिद्वारं कथ्यते । विगलेति० विकलेषु द्वित्रिचतुरिन्द्रि-
येषु द्वे दृष्टी भवतः, सभ्यदृष्टिर्मिथ्यादृष्टिक्षेत्यर्थः । स्यादरा-
णामेका मिथ्यादृष्टिः स्यात् । सेसति० शेषेषु दण्डकेषु तिस्रो
दृष्टयो भवन्ति । सविस्तरेणाह-नैरयिकाणां भवनपश्यादिवि-
मानिकान्तानां देवानां मनुष्याणां गर्भजतिरक्षां च तिस्रो दृष्ट-
यः प्राप्यन्ते । कोऽर्थः ? षोडशदण्डकेषु तिस्रो दृष्टयो भवन्ती-
त्यर्थः । दशमं दृष्टिद्वारं व्याख्यातं । चः समुच्चयार्थः ॥ १८ ॥

अथ एकादशं दर्शनद्वारमाह—

धावरवितिसु श्यचक्षू, चउरिदिसु तदुगं सुए भणियं
मणुआ चउदंसणिणो, सेसेसु तिग तिगं भणिअं ॥१९॥

(अव०) स्यावरलीन्द्रियधीन्द्रियेषु केवलमचक्षुर्दर्शनं, चतुरि-
न्द्रियेषु तद् द्विकं चक्षुरचक्षुरूपं भूते कर्मग्रन्थादौ भणितं, मनुष्याध-
तुर्दर्शनिनः॥ शेषेषु सूरनारकतिर्यक्षु चिकं चिकं दर्शनस्य चक्षुरचक्षुरय-
धिरूपं ॥११॥ ॥१९॥ आरभ्य समकमाह—

टीका—धावरवितिसुति० पञ्चमं स्यावरेषु धीन्द्रियेषु धीन्द्रि-
येषु च अचक्षुर्दर्शनमेकं भणितं योक्तं भूते । चनुरिन्द्रियेषु तद्-
द्विकं भणितं तयोश्च चक्षुरचक्षुर्दर्शनयोर्द्विकं तद्विकं । च पुनः
मनुष्याः चतुर्दर्शनिनो भवन्ति, मनुष्येषु चत्वारि चक्षुरचक्षुरय-
धिकं बलरूपाणि दर्शनानि भणितानीत्यर्थः । सेसेसु तिगं तिगं-
ति० शेषेषु दण्डकेषु चिकं चिकं भणितम् । नैरयिकेषु भवनप-
श्यादिविमानिकावनाजेषु त्रिदंशु चापाणि त्रिंशु दर्शनानि भव-
न्ति, यत्तावता षड्दण्डकेषु त्रिंशु चापाणि त्रिंशु दर्शनानि भव-
न्तीत्यर्थः । दर्शनद्वारं मनुशीरितम् ॥ १९ ॥

अथ द्वादशं ज्ञानद्वारं व्याख्यानयति—

अज्ञाणनाण तियतिय, सुरतिरिनिरए थिरे अनाणदुगं
नाणज्ञाणदु विगळे, मणए पण नाण ति अनाणा२०

(अव०) द्वन्द्वैकवद्भावात् सुरतिर्यग्निरयेऽज्ञानत्रिकं
भवति सम्यक्तत्त्वप्राप्तौ स्थिरे ज्ञानद्विकं, यद्यपि भूदकवनेषु
कमतेन सम्यक्तत्वं वमतां देवानां तेषूपपादे सास्यादनस-
मती भवतः, परं नेहाधिकृते विकले ज्ञानाज्ञानयोद्विकं
ज्ञानानि त्रीण्यज्ञानानि भवन्ति ॥ २० ॥ चतुर्दशं

टीका—अज्ञाणनाणेति०

तियक्षु

ज्ञानत्रिकं भवति,

स्तीत्यर्थः । च पुनः

यति, मतिज्ञानश्चतज्ञाने

ज्ञानानि भवन्ति, मतिज्ञ

लज्ञानरूपाणि भवन्तीत्यर्थः

गाथान्तर्भूतं त्रयोदशमज्ञान

नैरयिकेषु त्रीणि मत्यज्ञानश्चत

भवन्ति । च पुनः स्थावरेषु

ताज्ञानं च स्यादित्यर्थः । पुनः

मत्यज्ञानं श्रुताज्ञानं च स्यादित्यर्थः

ज्ञानविभक्तज्ञानरूपाणि त्रीण्यज्ञानानि

नदारमन्तर्भूतं तच्च प्रादुष्कृतं । २०

अज्ञानद्वारं संहरन्नथ चतुर्दशं य

सच्चेअरमीसअसच्चे--मोस म ।

उरलं मासा कम्मण, इय जे

टीका—मञ्जेभरेति० प्रथमः सत्यमनोयोगः १ । इतरो द्विती-
योऽसत्यमनोयोगः २ । तृतीयो मिथमनोयोगः ३ । चतुर्विंश-
त्यामुपासनायोगः ४ । तथैव अथमस्यापि चत्वारो योगा ज्ञेयाः
। नवम औदारिकयोगः ९ । दशम औदारिकमिथयोगः १० ।
एकादशो वैक्रिययोगः ११ । द्वादशो वैक्रियमिथयोगः १२ ।
त्रयोदश आहारकयोगः १३ । चतुर्दश आहारकमिथयोगः १४ ।
अष्टादश औदारिकाद्योर्मां प्रत्येकं मिथशब्दः प्रयोज्यः । पञ्चदशान्तु
तज्जसकर्मणयोगः १५ । को भावः ? मनोयचनयोरष्टौ योगाः
कायस्य तप्त योगाश्च स्युः, सर्वे पञ्चदश योगा ज्ञेया इत्यर्थः ।
समये सिद्धान्ते भगवता इति योगा दर्शिताः, आगमं योगाः
कथिता इत्यर्थः । यथमितीति किं तं पूर्वोक्ता पद्येत्यर्थः ॥२१॥

केषां क्रियन्तो योगा भवन्ति तत्राह—

इकारस सुरनिरप, तिरिप्सुं तेर पनर मणुपसुं ।
विगले चउ पण वाण, जोगतियं थावरे होइ ॥२२॥

(अ०) औदारिकद्विकाहारकद्विकामावात्सुरनिरपयोर्विपये
एकादश योगाः । तिर्यक्षु त्रयोदश केषांचिद्वैक्रियलब्धिसम्भवेन
तद्द्विकसम्भवात् । पञ्चदश मनुष्येषु, विगले औदारिकद्विककर्मणा-
न्तिमभाषारूपं योगचतुष्टयं, पञ्च वाते औदारिकद्विकवैक्रियद्विक-
कर्मणरूपं योगत्रिकं स्थावरचतुष्टके भवति ॥ २२ ॥ पञ्चदशमुप-
योगद्वारमाह—

टीका—इकारेति० भवनपन्थादिवैमानिकाश्वतेषु तैरयिकेषु
औदारिकौदारिकमिथाहारकाहारकमिथवर्जा एकादश योगा भ-
वन्ति । ते के ? मनोयचनयोरष्टौ कायस्य त्रयो वैक्रियवैक्रिय-
मिथतज्जसकर्मणरूपाः योगाः स्युः । तथा तिर्यक्षु आहारकाहा-
रकमिथो विहाय अन्ये त्रयोदश योगा भवन्ति । च पुनः मनु-
ष्येषु पञ्चदश पूर्वोक्ता योगा भवन्ति । च पुनः विगलेषु द्वित्रि-

टीका—सचेभरेति० प्रथमः मन्थमनोयोगः १ । इतरो द्विती-
योऽसत्यमनोयोगः २ । तृतीयो मिथ्रमनोयोगः ३ । चतुर्थोऽस-
त्याभूषामनोयोगः ४ । तथैव यचनस्यापि चत्वारो योगा ज्ञेयाः
। नवम औदारिकयोगः ९ । दशम औदारिकमिथ्रयोगः १० ।
एकादशो वैक्रिययोगः ११ । द्वादशो वैक्रियमिथ्रयोगः १२ ।
त्रयोदश आहारकयोगः १३ । चतुर्दश आहारकमिथ्रयोगः १४ ।
अष्टादश औदारिकादीनां प्रत्येकं मिथ्रशब्दः प्रयोऽयः । पञ्चदशस्तु
तज्जसकर्मणयोगः १५ । को भावः ? मनोयचनयोरदौ योगाः
कायस्य सन् योगाश्च स्युः, सर्वे पञ्चदश योगा ज्ञेया इत्यर्थः ।
समये सिद्धास्ते भगवता इति योगा दर्शिताः, आगमं योगाः
कथिता इत्यर्थः । यथमितीति किं ते पूर्वाका पयस्यर्थः ॥२१॥

केषां क्रियन्तो योगा भवन्ति तदाह—

इकारस सुरनिरण, तिरिणसुं तेर पनर मणुपसुं ।
विगले चउ पण वाण, जोगतियं थावरे होइ ॥२२॥

(अ०) औदारिकद्विकाहारकद्विकामावात्सुरनिरणयोर्विषये
एकादश योगाः । तिर्यक्षु प्रयोदश केषांचिद्वैक्रियलब्धिसम्भवेन
तद्वैक्रियसम्भवात् । पञ्चदश मनुष्येषु, विगले औदारिकद्विकामणा-
न्निमभावारूपं योगचतुष्टयं, पञ्च वाते औदारिकद्विकवैक्रियद्विक-
कामणरूपं योगत्रिकं स्थावरचतुष्टये भवति ॥ २२ ॥ पञ्चदशमूष-
योगद्वारमाह—

टीका—इकारेति० भवन्मनुष्यादिजन्मानिह्यजमानेषु तैरपि केषु
औदारिकौदारिकमिथ्रआहारकाहारकमिथ्रद्वयोऽष्टादश योगा भ-
वन्ति । ते के ? मनोयचनयोरदौ कायस्य त्रयो वैक्रियवैक्रिय-
मिथ्रतज्जसकर्मणयोगाः स्युः । तथा तिर्यक्षु आहारकाहा-
रकमिथ्रो विहाय प्रत्येकं त्रयोदश योगा भवन्ति । य दूनः मनु-
ष्येषु पञ्चदश पूर्वाका योगा भवन्ति । य दूनः विगलेषु द्वित्रि-

टीका—गर्भजतिर्यञ्चो विकला द्वित्रिचतुरिन्द्रिया नैरयिका भयनपत्यादिवैमानिकान्ताश्चैकस्मिन् समये जघन्यत एको द्वौ त्रयो वा उत्कृष्टतः संख्याता असंख्याता वोपपाते तथैव च्यवने च भवन्ति । को भावः ? एकस्मिन् समये उत्कृष्टतः संख्याता असंख्याताश्च गर्भजतिर्यगादयः उत्पद्यन्ते च्यवन्ते चेत्यर्थः । विशेषमाह—केवलं सहस्रारादूर्ध्वं सर्वत्र देवाः संख्याता उत्पद्यन्ते च्यवन्ते च, यतस्तत्र मनुष्या एव यान्ति, आनतादिच्युता देवाश्च नरेष्वगच्छन्ति अयं विशेषः । तथा एकस्मिन् समये एकादिसंख्यानां चोपपाते तथैव च्यवने हेया, अथवा नियमेति पदं सर्वत्र योज्यम् । सम्मूर्च्छिममनुष्या असंख्येया उत्पद्यन्ते च्यवन्ते च । च पुनः वनस्पतिकायिका जीवाः स्वस्थानतः प्रतिसमयमनन्ता एवोत्पद्यन्ते । तथैव च्यवन्ते, यद्यस्मात् कारणात् एकैकस्मादपि निगोदात् तदसंख्येयभागोऽनन्तजीवात्मको नित्यं च्यवते उद्भर्तते एति चोत्पद्यते । यदा तु परस्थानत उत्पद्यमानाश्चिन्त्यन्ते तदा संख्याता असंख्याता एवेत्यर्थः । अथ स्थावराः पृथिव्याद्याः पकेन्द्रियाः स्वस्थानतः परस्थानतो वेत्यनपेक्ष्य सामान्यतः उत्पत्तौ चिन्त्यमानाः प्रत्येकमनुसमयमसंख्याता भवन्त्युत्पद्यन्ते तथैव असंख्याता एव च्यवन्ते, न पुनः समयाद्यन्तरेण नाप्येकाद्याः संख्याताः ॥ २५ ॥

असंज्ञिनर असंखा, जह उववाए तहेव चवणे वि
वावीससगतिदसवास-सहस्स उक्किट्ठ पुढवाई ॥२६॥

(अव०) असंज्ञिनो नरा उत्पद्यमाना असंख्याता लभ्यन्ते । अवैवातिदेशमाह—यथोपपातद्वारं सङ्ख्यामाश्रित्य व्याख्यातमेवं च्यवनद्वारमप्यवसातव्यम्, समानत्वादुपपातच्यवनयोः । अष्टादश आयुर्द्वारमाह—अग्रेस्थितमप्यायुरिति पदं सर्वत्रानुवर्तनीयम्, तेन पृथिव्याः द्वाविंशतिवर्षसहस्राण्युत्कृष्टमायुरिति सर्वत्र योज्यम् । एवं उदकस्य सप्त वायोस्त्रीणि, वनस्पतेर्दशवर्षसहस्राणि ॥ २६ ॥

टीका-असन्निति० असंज्ञितो मिथ्यादृश्यः सत्त्वगतिभिरप-
यत्ताश्च पदविधानरा असंज्ञयाताः। मादुर्भगति तर्थात्तद्वयाता
पद व्यवहृतं-प्रियते च । यथा उपपातो भवति तर्थात् व्यवह-
मपि होयमित्यर्थः । अगिश्चदः समुच्चयार्थः । उपपातव्यपनप्रा-
रमभिधाय अथाष्टादश स्थितिप्रारम्भः- याचीसंज्ञेति० पृथिवी-
कापजीवानां प्रापिश्चतिसंज्ञसहस्रा उत्कृष्टा स्थितिः स्यात् । अ-
थाकायस्थितिमाह- अकायस्य सप्तवर्षसहस्रा उत्कृष्टा आ-
यु स्थितिर्भवति । अथ वायुकायस्य स्थितिमाह- वायुकायस्य
त्रयो वर्षसहस्रा उत्कृष्टा स्थितिः स्यात् । अथ मनस्पतिव्याय-
स्योत्कृष्टा स्थितिमाह- मनस्पतीनां तद्वर्णानां उत्कृष्टा दशवर्ष-
सहस्रा स्थितिर्भवति ॥ २६ ॥

तिदिण्गि तिपल्लज्जि, नरतिरिसुरनिरयसागरोत्तसीसा

वन्तरपल्लज्जोइस, वरसल्लवखाहियं पल्लियं ॥ २७ ॥

(अव०) अने, प्रीणि दिनान्यायुः । गर्भततिर्यनरा, त्रिप-
ल्यायुषो देवदुर्वादिषु, सुरनारकाणां, त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि व्य-
न्तराणां पश्योपमम्, ज्योतिषां वर्षलक्षाधिकं पश्योपमम् ॥ २७ ॥

अमुराणामायुःस्थितिमाह-

टीका-तिदिण्गीति० तैजसायस्य उत्कृष्टा स्थितिः प्रीणि
दिनानि भवन्ति । रथावराणां स्थितिः प्रकृत्याथ नरतिरयाः
स्थितिमाह-तिपल्लज्जि० नरतिरयोस्त्रीणि पश्योपमानि स्थिति-
र्भवति । अथ सुरनैरयिकानां स्थितिमाह-सुरनैरयिकयोस्त्रयस्त्रिं-
शत्सागराणि उत्कृष्टा स्थितिर्भवति । अथ व्यन्तराणां स्थिति-
माह-यासरेति० व्यन्तरदेवदेवीनां दशवर्षसहस्राणि जपया
स्थितिः स्यात् । अथ उत्कृष्टा स्थितिमाह- व्यन्तरदेवानां प-
श्योपमं व्यन्तरदेवीनां तु पश्यार्थं ज्योतिष्काणां प्रावरदिग्रहन-
क्षत्राणां च वर्षाणां लक्षणाधिकं पश्योपममुराणामायुरवगन्तव्यमा-
प्यां किञ्चिद्विचरणमाह-चन्द्राणां लक्षणाधिकं पश्योपममायुस्ततो
रधीनां वर्षाणां सहस्राधिकं पश्योपमं ततो ब्रह्माणां पश्योपमं

ततो नक्षत्राणां पल्योपमाद् ततस्तारकाणां पल्यस्य चतुर्थी भा-
गः । पक्षां देवीनां स्थितिमाह-चन्द्रविमानवासिदेवीनां पञ्चाश-
द्वर्षसहस्राधिकं पल्याद् ततः सूर्यदेवीनां पञ्चशतवर्षाधिकं प-
ल्याद् ततो ग्रहदेवीनां पल्याद्ध्रमेय नक्षत्रदेवीनां विशेषाधिकः
पल्यस्य चतुर्थी भागः ततस्तारकदेवीनां किञ्चिदधिकः पल्य-
स्याष्टमो भागः । अथ ज्योतिष्काणां जघन्यां स्थितिमाह-चन्द्रा-
दिदेवदेवीरूपाणां चतुर्णां युगलानां पल्यस्य चतुर्थी भागः प-
ञ्चमके युगले तारकदेवदेवीरूपे पल्याष्टमो भागः ॥२७॥

असुराणां स्थितिमाह—

असुराण अहियश्चयरं, देसूणदुपल्लयं नवनिकाण ।

वारस वासुणपणदिण, छम्मासुक्किट्ट विगलाज्ज ॥२८॥

(अव०) असुराणां चमरादीनां कियताप्यधिकमतरं सागरोपम-
शेषे निकायनवके देशेनपल्योपमद्विकं दक्षिणदिशमाश्रित्य द्व्यर्धप-
ल्योपमं उत्तरस्यां तु द्वे देशेनपल्योपमे । द्वीन्द्रियाणां द्वादशवर्षाणि
। त्रीन्द्रियाणामेकोनपञ्चाशद्दिनानि । चतुरिन्द्रियाणां पण्मासा उ-
त्कृष्टमायुः । २८ । उक्तोत्कृष्टा स्थितिः । अथ जघन्यान्तामेवाह—

टीका—असुराण अहियेति० असुराणां किञ्चिदधिकमेकमतर-
मेकं सागरोपममित्यर्थः । तत्र दक्षिणात्यानामसुराणामेकमतर-
मौत्तराणां साधिकमतरमित्यर्थः । दक्षिणात्यानां धरणेन्द्रादीनां
नवनिकायानां द्वितीयमर्द्ध यस्य (द्वितीयस्यार्धं यत्र) तद्
द्व्यर्द्धं सार्द्धं पल्योपमा स्थितिर्भवति इत्यर्थः । तथा उत्तरदि-
ग्वातिनां नवनिकायानां देशेने किञ्चिदुत्ते द्वे पल्योपमे भवतः ।
तरीतुमशक्यं प्रभूतकालतरणीयत्वाद्तरं सागरोपमं । असुराणां
स्थितिं प्ररूप्य अथ विकलानां स्थितिं प्ररूपयति । वारसेति०
विकलानां—त्रीन्द्रियाणां त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणां च द्वादश
वर्षाणि एकोनपञ्चाशद्दिनानि पण्मासाश्च त्रमेणोत्कृष्टा स्थिति-
र्ज्ञेया ज्ञातव्या इत्यर्थः ॥ २८ ॥

पृथिव्यादिदशपदानां जघन्यां स्थितिमाह—

पुढवाइदसपयाणं, अंतमुहुत्तं जहन्नआउठिई ।
दससहसवरिसठिइआ, भवणाहिवनिरयवंतरिया ॥ २९ ॥

(अर्थः) स्थावरपंचकविकलत्रिकतिर्यक्नराणामंतमुहुत्तं जघन्या-
युः स्थितिः । भवनाधिपनरकव्यंतरा जघन्यतो दशसहस्रस्थितिकां
भवति ॥ २९ ॥ अथ वैमानिकानामायुःस्थितिमाह ।

टीका—पुढवाइदसेति० पञ्च, स्थावराज्ययो पिवलेन्द्रिया त्रीं
मनुष्यतिर्यक्चो सयाणि मोलितानि पृथिव्यादीनि दश पदानि
जातानि । एतेषां पृथिव्यादिदशपदानामंतमुहुत्तं जघन्यमायुःभ-
वति । अथ भवनाधिपानां जघन्यस्थितिमाह—दससहसेति०
भवनाधिपानां त्रैरयिकाणां व्यंतराणां च दशवर्षसहस्राणि जघ-
न्या स्थितिर्हेया ॥ २९ ॥

॥ अथ वैमानिकानां स्थितिमाह—

वैमाणिअजोइसिया, पछतपछंसआउआ हुंति ।
सुरनरतिरिनिरएसुं, छ पज्जत्ती थावरे चउगं ॥ ३० ॥

(अर्थः) वैमानिका ज्योतिषिकाश्च जघन्यतः क्रमेण एक-
पत्योपमाष्टभागायुषां भवन्ति । अर्द्धकोनविंशतितमं पर्याप्तिमाह
। सुरनरतिर्यक्निरयेषु पर्याप्तेषु षट्पर्याप्तयो भवन्ति । स्थावरे
आहारशीर्षादिपञ्चामोक्षासकृपं पर्याप्तचतुर्दशं; भवद्वा अथ
जीवा पर्याप्तिप्रथमं समाप्यैव त्रिदशं नास्ति ॥ ३० ॥

टीका—जमाणीति० वैमानिकानां प्रथमं पत्योपमाष्टभागायुःभवति
। ज्योतिषिकाणां च तद्वशात् आद्युःभवति । तत्रैव दसहस्रं च-
त्वारिंशः पञ्चव्याप्त्योऽऽ (पञ्चाष्ट्याष्ट्योऽऽ) पत्यो जातो भवती-

त्यर्थः । उत्कृष्टजघन्ययोः स्थितिमभिधाय अथैकोनविंशतितमं पर्याप्तिद्वारमाह—सुरनरेति० भवनपत्यादिवैमानिकान्तेषु सुरेषु नरेषु नैऋत्येषु तिर्यक्षु च षडपि पर्याप्तयो भवन्ति । पञ्चसु स्थायरेषु आहारशरीरेन्द्रियश्वासोच्छ्वासाभेदात् चतस्रः पर्याप्तयो भवन्ति ॥ ३० ॥

अथ विकलानां पर्याप्तिमाह—

विगले पञ्च पञ्चो, छद्दिसि आहार होइ सव्वेसि ।

पणगाइपए भयणा, अह सन्नतिथं भणिस्सामि ॥३१॥

(अव०) पूर्वोक्तं पर्याप्तिचतुष्टकं भाषापर्याप्त्यधिकं विकले पर्याप्तिपञ्चकम् । अथ विंशतितममाहारद्वारमाह । सर्वेषां जीवानां षड्दिक आहारो भवति । सर्वे जीवा दिक्षट्कस्थानाहारपुद्गलान् गृह्णन्तीतिभावः । पञ्चदिवकादिके आहारे भजना । यथा लोकान्तर्वसिजीवानां पञ्चदिवकः । लोकनिष्कूटस्थानां त्रिचतुर्दिवकः । एवविंशं संज्ञाद्वारमाह । अथ संज्ञात्रिकं भणिष्यामि ॥ ३१ ॥

टीका—विगले पञ्चेति विकलानां द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणामाहारशरीरेन्द्रियश्वासोच्छ्वासाभाषाभेदात् पञ्च पर्याप्तयो भवन्ति । पर्याप्तिद्वारं व्याख्यातं । अथ विंशतितममाहारद्वारं विवृणोति । छद्दिसिति० षट्सु दिक्षु सर्वेषां संसारिणां जीवानां गत आहारो भवति । षड्भ्यो दिग्भ्यो जीवा आहारं गृह्णन्ति इत्यर्थः । लोकान्ते लोकप्रान्ते च पुनः लोककोणे लोकास्त्रे ये जीवास्सन्ति तेषां जीवानां पञ्चसु अथवा चतसृषु तिसृषु यथा संभवमाहारो भवति, पञ्चकाटिपदेषु भजना कोऽर्थः ? केचन जीवाः पञ्चसु दिक्षु गतान् पुद्गलान् केचन चतसृषु दिक्षु गतान् पुद्गलान् केचन तिसृषु दिक्षु गतान् पुद्गलान् आहारयन्ति इति भावः । किमाहारद्वारं व्याख्यातं । अथैकोनविंशतितमं संज्ञाद्वारं व्याख्यानयति । अहेति० अथ संज्ञात्रिकं भणिष्यामि भणामीत्यर्थः ॥ ३१ ॥

चउविहसुरतिरिप्सुं, निरपसु य दीहकालिणी सन्ना ।

विगले हेउवपसा, सन्नारहिया पिरा सव्वे ॥३२॥

(अ३०) चतुर्विधसुरनिर्गच्छ निरपेयु च दीर्घकालिकी संज्ञा ।
दीर्घोऽतीतानागतवर्षमानविषयः कालो ज्ञेयो यस्या इति श्रुत्युत्पत्तेः,
विकले हेतूपदेशिकी संज्ञा । किञ्चिन्मनोज्ञानसहिता वृत्तमानविषया
संज्ञादर्शः । विगले हेतुसंज्ञाप्रवरहिताः सर्वे स्थिरा ज्ञेयाः ॥ ३२ ॥

टीका—चउविहेति० चतुर्विधसुरेण तिर्यक्षु नेरयिकेषु च दी-
र्घकालिकीसंज्ञा भवति । अत्र चकारः समुच्चयाद्यैः, भवतीत्य-
स्याद्वारः । याः पुरुषः दीर्घमपि कालं विषयमतीतमर्थं स्मरति
अविष्यच्च वस्तुं विस्तयति । कथं नु नामं मया कर्तव्यमिति स
दीर्घकालिक्युपदेशेन युक्तः । विकलेषु विकलेन्द्रियेषु हेतूपदेशि-
की संज्ञा स्यात् । यस्तु संविभ्येशनिर्गच्छे छायावपादिवस्तुषु
एवदेहपादनहेतोः प्रवृत्तिनिवृत्ती विधत्ते स हेतुपदादोपदेशेन
युक्तः । सर्वे स्थावराः संज्ञारहिता भवन्ति । स्थावरेषु संज्ञा न
भवन्तीत्यर्थः ॥ ३२ ॥

केषु केषु काः संज्ञा भवन्ति ? ता भाव—

मणुत्थाण दीहकालिय, दिट्ठीवाज्जवडसियां केवि ।
पण पजतिरिमणुअच्चिय, चउविहदेवेसु गच्छन्ति ॥३३॥

(अ३०) मनुजानां दीर्घकालिकी संज्ञा । दृष्टिवादोपदेशिकी
सायोपशमिकादिसम्यक्तसहिताः केऽपि । पञ्चेन्द्रियनिर्व्यचोऽप्येत-
त्संज्ञायुक्ता भवन्ति । केचित् परमव्यत्वान्न विनाशिताः, द्वाविंश ग-
तिद्वारं त्रयोविंशममतिद्वारं चाह । पर्याप्ताः पञ्चेन्द्रियाश्च त्रिव्यचो
मनुजाश्चतुर्विधदेवषु गच्छन्ति । न शेषजीवाः । इति देवानामागति-
द्वारम् ॥ ३३ ॥ अथ देवानां गतिद्वारमाह—

टीका—मणुआणेति० मनुष्यानां सामान्यतः दीर्घकालिकीसंज्ञा भवति, विशेषस्तु केऽपि मनुजाः दृष्टिबाधोपदेशिकाः स्युः । यस्तु सम्यग्दृष्टिर्हेतोर्गयाशक्तिः रागद्वेषादिरिपून् पराभवति जयतीत्यर्थः, स दृष्टिबाधोपदेशिकया सम्यग्दृष्टिरेवेत्यर्थः । केऽपि पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चोऽपि पतत्संज्ञायुक्ता अपि, परमल्पत्वान्न विवक्षिताः । सुखावबोधाय स्वामितया संज्ञात्रयं योजयति, यथा-द्वीन्द्रियादीनां अर्थात् सम्मूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियाणां च हेतुपदेशिकीसंज्ञा, गर्भजतिर्यग्नरसुरनारकाणां दीर्घकालिकीसंज्ञा, छद्मस्यसम्यग्दृशां मनुष्याणां केषाञ्चित् तिरश्चां च दृष्टिबाधोपदेशिकी संज्ञा, तु पुनः मनुष्याणां दीर्घकालिकीसंज्ञा स्यात्, अतो मनुष्येषु द्वे दृष्टौ भवत इत्यर्थः । पृथिव्याद्येकेन्द्रियाणां बलव्यारोहणायभिप्रायरूपा ओषसंज्ञैवेत्यर्थः । संज्ञाद्वारं प्ररूपितं । अथ द्वाविंशतितमं गतिद्वारमाह- पणपजेति० चतुर्विधदेवेषु पर्याप्तिभिः पूर्णाः गर्भजपञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चो मनुष्याश्च गच्छन्ति-यान्तीत्यर्थः । चतुर्विधदेवेषु संख्यातायुपो मनुष्यास्तेषां गमनं अत्र गमनं प्राप्तिः स्याद्वादो भवतीत्यवसेयम् । देवानां गतिद्वारं समाप्तम् ॥ ३३ ॥

अथ देवानामागतिद्वारमाह—

संखाउ पजपणिदि, तिरियनरेसु तहेव पज्जते ।

भूदगपत्तेयवणे, एएसुच्चिय सुरागमणं ॥३४॥

(अथ०) संख्यातायुःपर्याप्तपञ्चेन्द्रियतिर्यग्नरेषु । तथैव पर्याप्ताभूदक्षत्रन्येकवने एतेष्वेव सुराणामागमनमुत्पादो भवति । इति सुरेषु गत्यागती नारकाणां गत्यागती आह ॥ ३४ ॥

टीका—संखाउ पजेति० संख्यातायुष्यु पर्याप्तेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्नेषु तथा मनुष्येषु च तथैव पर्याप्तयोर्भूदक्षयोर्भूजत्रयोः प्रत्येकवनेत्यतो च एतेष्वेव पञ्चस्वेवेत्यर्थः, सुराणामागतिरागमनं भवति । सुराणामागतिद्वारं व्याख्यातं ॥ ३४ ॥

पञ्चतसंख्यगन्धय, तिरियनरा निरयसत्तगे जंति ।

निरयउवहा एएसु, उप्पजंति न सेसेसु ॥३५॥

(अव०) पर्याप्तसंख्यातायुषो गर्भजतिर्यग्नराः नरकसत्तके
यांति असन्नि खलु

वीं यावयांति । परं तेषां नैव नायकतायात् । परं तेषां दुष्टतायां नो-
वा । एतच्छ्रुतेषु एतेष्वेव तिर्यग्नेरप्युपपद्यन्ते न शेषेषु जीवेषु । इति
नारकगत्यागती ॥३६॥ अथ पृथ्व्यन्वनस्पतीनां गत्यागती आह-

टीका- पञ्चसेति० पर्याप्ताः संख्यातायुषो गर्भजतिर्यग्नराः सं-
ख्यातायुषो नराश्च सत्तसु निरयेषु यांति-गच्छन्ति । "अमप्री
खलु पदमं" इति वचनात् असंखिनोऽपि प्रथमां पृथिवीं यायत्
यांति, परं तेषां इहानधिकृतत्वात् नोक्तं । निरयिकागतिद्वारं
व्याख्यातं । अथ निरयिकागतिद्वारं व्याख्यातयति । निरउत्ति०
तथा निरयाधरकात् उद्धृताश्च्युता जीवा एतेष्वेव संख्याता-
युषो गर्भजतिर्यग्ननुप्येव्वप्युपपद्यन्ते आयागतीत्यर्थः, शेषेभ्यो
द्वारविशतिद्वारेभ्यो निरयिका जीवा न भवन्ति, एतेषु च नाप्य-
पद्यन्ते नायागतीत्यर्थः । निरयिकागतिद्वारं प्रकपितं ॥ ३५ ॥

अथ पृथिव्यन्वनस्पतिषु जीवानां गतिद्वारमाह-

पुढवीआउवणस्सइ, मज्झे नारयविवज्जिया जावा ।

सव्वे उववज्जंति, नियनियकम्माणुमाणेणं ॥३६॥

(अव०) पृथिव्यन्वनस्पतिकायमध्ये नारकविवर्जिताः सर्वे त्रयोविंश-
तिदंडकस्था जीवा उत्पद्यन्ते । निजनिमयपाकृतकारिणानुमोदिन-
कर्मणामनुमानेन । निजनिवेतिवदता मृदुता स्वयं कृतं कर्म
भुज्यते न परकृतमित्यावेदितव । कर्मानुमानेनेति मन्त्रमेवा भूम-
स्थाने असत्कर्मजाग्रुभस्थाने ॥ ३६ ॥ एतेषां नैव गतिद्वारमाह ।

टीका पुढधीति० पृथिव्यव्यवस्थनस्पतीनां मध्ये नारकविवर्जिता इति, कऽयः-निरयजीवान् विहाय अन्ये सर्वे त्रयोविंशतिद-
शपदेऽस्य जीवा निजनिजकर्मानुमानेन-निजशुभाशुभकर्मानुसारे-
ण उत्पद्यन्त प्रादुर्भवन्तीत्यर्थः । गतिद्वारं विवर्णितम् ॥ ३६ ॥

अथ पृथिव्यव्यवस्थनस्पतीनां त्रयाणामागतिद्वारमाह—

पुढवाइदसपणसुं, पुढवीआऊवणस्सई जंति ।

पुढवाइदसपणहि य, तेउवाउसु उववाओ ॥३७॥

(अथ०) तस्यैव दंडकत्रयस्य जीवानां गतिद्वारमाह । पृथिव्यादिदश-
पदेषु अनुक्रमस्थितिषु पृथिव्यव्यवस्थनस्पतिजीवा यांति । न नारक-
मुरेष्वित्यर्थः ॥ इति पृथिव्यव्यवस्थनस्पतीनां गत्यागती । तेजोवायोरागति-
द्वारमाह । तेजोवायोर्विषये पृथिव्यादिदशपदेभ्य एव उत्पद्यन्ते
जीवाः ॥ ३७ ॥ अथ तेजोवायोर्गतिद्वारमाह—

टीका—पुढवाइति० पृथिव्यादिदशपदेषु—स्यावरविकलेन्द्रिय-
तिर्यग्गमनुष्येषु पृथिव्यव्यवस्थनस्पतयः—पृथिव्यव्यवस्थनस्पतिसत्कजीवा
यान्ति गच्छन्तीत्यर्थः । पृथिव्यादिभ्यः दशपदेभ्यः जीवानां
तेजोवायोर्दशपदान् उत्पत्तिर्भवति इत्यर्थः । त्रयाणां पृथिव्यव्य-
वस्थनस्पतीनामागतिद्वारं व्याख्यातम् ॥ ३७ ॥

अथ तेजोवायोर्गतिद्वारमाह—

तेउवाउगमणं, पुढवीपमुहंमि होइ पयनवगे ।

पुढवाइठाणदसगं, विगलाइतियं तहिं जंती ॥३८॥

(अथ०) तेजोवायोरागमनं पृथिवीप्रमुखे पदनवगे भवति
इति तेजोवायुगत्यागती । विक्कलेन्द्रिया पृथिव्यादिदशस्थानेभ्य ए-
वोत्पद्यन्ते भूत्वा च नवैव यांति नाव्यत्र । इति विक्कलगत्यागती
॥ ३८ ॥ अथ त्रैलोक्यतिर्यग्गमनुष्याणां गत्यागती आह ।

टीका—तेजवाऊ इति० तेजोवायोर्गमने पृथिव्यादिभूषणेषु
 व्यापारविशेषेऽग्निरतिवधु तेजोवायुजीवानामुपगतः स्यात्, स्या-
 दित्यव्याहारः। पृथिव्यादिभूषणद्वयमग्निना (पृ)जीवा (पेयु) (गच्छ)
 भवतीत्यर्थः । प्राकृतस्यात् द्वयचनं न स्यात् एकचनं यदुच्यते-
 य स्यात्, (गि), द्वयोस्तेजोवायोर्गतिद्वारं कथितम् । अथ वि-
 कलाणां गतिद्वारमाह-पुदवाहृताज्जति० विकलेऽग्निर्येषु पृथिव्या-
 दिस्थानदशका जीवा याति, व्यापारविशेषेऽग्निर्यतिर्यमनुष्या
 गच्छन्ति इत्यर्थः । विकलानां गतिद्वारं व्याख्यातम् । अथ वि-
 कलाणामगतिद्वारमाह-॥पु पृथिव्यादिस्थानदशकेषु विगलति०
 द्विःपृथिवीऽग्निर्येषु रग्निर्यतिर्यकं याति विकलेऽग्निर्यतिर्यमनुष्या
 गच्छन्ति इत्यर्थः । विकलाणामगतिद्वारं विवर्णितम् ॥ ३८ ॥

अथ गर्भजतिरथां गत्यागतिद्वारमाह—

गमणागमणं गढभय—तिरिआणं सयलंजीवठाणेसुं ।
 सवत्थ जंति मणुआ, तेउवाउहिं नो जंति ॥३९॥

(अथ०) गर्भजतिर्यथो मृत्ता चतुर्विंशतिदण्डकेषु याति ।
 चतुर्विंशतिदण्डकेभ्योत्प ते । इति गर्भजतिर्यग्गत्यागती । मनु-
 जा मनुष्याः सर्वत्र याति । सर्वत्रेति यचनयलात् चतुर्विंशतिदण्ड-
 कजीवेषु कालक्षेत्रसंज्ञनसद्भावे च सिद्धावपि याति । आयांतश्च
 मनुजास्तेजोवायुवर्जितेभ्यो द्वाविंशतिदण्डकेभ्यः समायांति । इति
 ममर्थिते सविस्तर गत्यागतिद्वारे । अथ चतुर्विंशं वेदद्वारमाह ।

टीका—गमणेति० सकलजीवस्थानेषु चतुर्विंशतिदण्डकेषु गर्भ-
 जतिरथां गमनागमने—गत्यागती भवतः । अथ मनुष्याणां ग-
 तिमाह—सर्वत्र चतुर्विंशतिदण्डकेषु मनुष्या याति गच्छन्ति ।
 अथ मनुष्याणां गतिद्वारं प्रोच्यते— द्वाविंशतिदण्डकेभ्यो उद्धृ-
 ताः पृथिव्या जीवा मनुष्या भवन्ति, तेजोवायुभ्याम् व्युता जीवा
 मनुष्यत्वेन नोत्पद्यन्ते, न मनुष्या भवन्तीत्यर्थः । सूत्रपाठ्यात्
 अ वापि व्यस्तं प्रतिपादितं, अनुक्रमेण नोक्तमित्यर्थः ।
 गत्यागतिद्वारे विवर्णिते ॥ ३९ ॥

अथ चतुर्विंशतितमं वेदद्वारमाह—

वेयतिय तिरिनरेसु, इत्थी पुरिसो य चउविहसुरेसु ।
थिरविगलनारएसुं, नपुंसवेओ हवइ एगो ॥४०॥

(अव०) वेदत्रिकं तिर्यङ्गनरेषु, स्त्रीषेदः पुरुषवेदश्च चतुर्विधसुरेषु, स्थिरविकलनारकेषु नपुंसकवेद एक एव भवति । अथ संक्षिप्तसङ्ग्रहणीगाथाद्वयानुक्तमपि, सोपयोगित्वार्त्तिकविज्जीवाल्पवहुत्वं दर्शयते ॥ ४० ॥

टीका—वेअतिवेति० तिर्यङ्गनरेषु पुरुषस्त्रीनपुंसकलक्षणा वेदा भवन्ति । तथा चतुर्विधसुरेषु स्त्रीपुरुषलक्षणौ वेदौ भवतः । च पुनः स्थावरविकलेन्द्रियनैरयिकेष्वेको नपुंसकलक्षणा वेदो भवति । अत्र चकारः समुच्चयार्थः । तत्र येन स्त्रियं प्रति अभिलाषः स्यात् स नरवेदः तृणदाहतुल्यः । येन पुरुषं प्रति अभिलाषः स्यात् स स्त्रीवेदः करीपदाहतुल्यः । येन पुंस्त्रीविषये अभिलाषः स्यात् स नपुंसकवेदः नगरदाहतुल्यः । वेदद्वारं प्ररूपितम् ॥४०॥

अथ गाथाद्वयेनाल्पवहुत्वद्वारमाह—

पञ्चमणु वायरग्गी, वेमाणिअभवणनिरयवंतरिया ।
जोइस चउपणतिरिया, वेइंदि तेइंदि भू आउ ॥४१॥
वाऊ वणस्सइच्चिय, अहिआ अहिया कमेणिमे हुंति
सव्वेवि इमे भावा, जिणा ! मएऽणंतसो पत्ता ॥४२॥

(अव०) पञ्चत्तिपदं वायरत्तिपदं च वदतः मूवक्तोऽप्यभाष्यः, यदहं पर्याप्तवादरत्नीविषयमेवाल्पवहुत्वं वदिष्यामितीदं पर्याप्तमूत्रविषयमिति । इह संसारे स्तोकाः पर्याप्तमनुष्याः । मनुष्येभ्यो वादराग्निजीवाः असंख्यातगुणाः । एभ्यो वैमानिका अ-

संख्यातगुणाः । एभ्यो भवनपतयोऽसंख्यातगुणाः । एभ्यो नारका
 असंख्यातगुणाः । एभ्यो व्यंतरा असंख्यातगुणाः । एभ्यो ज्यो-
 तिष्काः संख्यातगुणाः । एभ्यश्चतुरिन्द्रियाः संख्यातगुणाः । एभ्यो
 पंचेन्द्रियास्तिर्यचो विशेषाधिकाः । एभ्यो द्विन्द्रिया विशेषाधिकाः ।
 एभ्यस्त्रिन्द्रिया विशेषाधिकाः । एभ्यः पृथ्वीकाया विशेषाधिकाः ।
 ततोऽपूकाया विशेषाधिकाः । अप्कायिकेभ्यो वायुकायिका असंख्या-
 तगुणाः । ततो वनस्पतयोऽनन्तगुणाः । संख्यातगुणेन असंख्यात-
 गुणेन अनन्तगुणेन च यथासम्भवमिमे जीवाः क्लेशाधिका भवन्ति ।
 अथ ग्रन्थकारो जिनान् स्तौति । सर्वेऽपि च इमे पूर्वाक्ता भावाः
 तेषु तेषु जीवस्थानकेषु गमनागमनरूपाः हे जिनाः मया भवे भ्रमता
 अनन्तशः अनन्तकृत्वा प्राप्ताः यथा मया तथाऽन्यैरपि जीवैः । एतेन
 स्वामिनः पुरः स्वदुःखं निषेदितम् । अथ तद्विषयचननक्षणां मयि-
 नामाह ।

टीका—पञ्चमणुर्इति० पञ्चसि यापरति पदं वदतः मूत्रकृतो-
 ऽयमाशयः—यदहं पर्याप्तयापरजीवविषयमंगारास्पायवदुर्थं यदित्या-
 मिनापर्याप्तिसूक्ष्मविषयमिति । इह संसारे सर्वत्रोच्यते सर्वतो-
 का, गर्भजमनुप्यास्तेभ्योवाहराग्नयः पर्याप्ताः । अनेकयेयगुणाधि-
 कास्तेभ्यो वैमानिका देवा अनेकयेयगुणाधिकास्तेभ्यो अपनया
 सिमो देवा अनेकयेयगुणाधिकास्तेभ्यो नैरविद्या अनेकयेयगु-
 णाधिकास्तेभ्योऽप्यन्तरा अनेकयेयगुणाधिकास्तेभ्यो इयोनित्काः
 मरुयेयगुणाधिकास्तेभ्यश्चतुरिन्द्रिया पर्याप्ताः । अनेकयेयगुणा-
 धिकास्तेभ्यः सतिज पञ्चेन्द्रिया विशेषाधिकास्तेभ्यो त्री-
 णिन्द्रिया विशेषाधिकास्तेभ्यो द्विन्द्रिया विशेषाधिकास्तेभ्यः पृथ्वी-
 कायिका जीवा असंख्यातगुणाधिकास्तेभ्योऽपूकायिका जीवा
 असंख्यातगुणाधिकास्तेभ्यो वायुकायिका जीवा असंख्या-
 तगुणाधिकास्तेभ्यो वनस्पतिकायिका जीवा अनन्तगुणाः प्रत्येक
 इमे पृथानपदावीः त्रिधिका त्रिधिका भवन्ति, अनुपकारिवनस्प-

टीका- सिरिजिणेति० हे जिनाः ! जिनहंसमुनीश्वरराज्ये गजसारेण एषा विचारषट्त्रिंशिकाकरणरूपा विज्ञप्तिर्लिखिता । किंभूतेन गजसारेण ?-श्रीधवलचन्द्रशिष्येण श्रिया युक्तो धवलचन्द्रः श्रीधवलचन्द्रस्तस्य शिष्यः श्रीधवलचन्द्रशिष्यस्तेन श्रीधवलचन्द्रशिष्येण, किंभूता विज्ञप्तिः ?-आत्महिता आत्मने हिता आत्महिता, परेषां बोधो भवतु वा मा भवतु परं वक्तुर्बोधो भवति, यदुक्तं-अस्तु वा माऽस्तु वा बोधः, परेषां कर्मयोगतः । तथापि वक्तुर्महती, निर्जरा गदिता जिनैः ॥ १ ॥ ४४ ॥

अथ टीकाकारप्रशस्तिः-

(आर्या) श्रीहीरविजयसूरीश्वरा वभूवुर्जगत्त्रयीविदिताः ।

तद्वाचका महोदयराजः श्रीभानुचन्द्राद्याः ॥ १ ॥

जयन्तु ते वाचकभानुचन्द्रा, अभ्यस्तसद्वाङ्मयवीततन्द्राः ।

ये मानसे हंसतया वभूवुरकव्वरक्षोणिपतेस्तु भूतेः ॥ २ ॥

श्रीभानुचन्द्रामलपट्टचारुप्रासादशृङ्गार्जुनकुम्भकल्पाः ।

ते सन्तु चारुदयचन्द्रसन्तः, सुखापनाः सूरिकलालसन्तः ॥ ३ ॥

सर्वार्थसायाकृतिकामधेन्वाः, यस्य प्रासादाद् गुणचक्रधाम्नः ।

षट्त्रिंशिकायाः किल रूपचन्द्रो, वृत्ति चकारोदयचन्द्रशिष्यः ॥ ४ ॥

संवत्शरर्ष्यर्ग्निशोश १६७५ वर्षे, ज्येष्ठस्य कृष्णोत्तरचारुपक्षे ।

पष्ठ्यां तिथौ वाक्पतिवर्यवारे, स्वस्यावबोधाय विनिर्मितेयम् ५

अनुष्टुभ्-ग्रन्थाग्रगणितं सर्वं, संख्ययाऽत्र विनिश्चितम् ।

षट्त्रिंशदधिकं पञ्च, शतं जातमनुष्टुभाम् ॥ ६ ॥

॥ श्रीरूपचन्द्रमुनिप्रणिता वृत्तिः समाप्ता ॥

श्री जैन ग्रन्थप्रकाशकसभानुं पुस्तक प्रसिद्धि खात
जैनधर्मना सहान् तत्त्वज्ञानथी भरपूर

१ संवोधप्रकरण,	मूल्य रु, १-८-०
२ न्यायालोकवृत्ति (तत्त्वप्रभा)	" ५-०-०
३ स्याद्वादविन्दु.	" २-०-०
४ जैनतत्त्वपरिक्षा	" ०-६-०
५ स्तोत्रभानु.	" ०-४-०

हालमां ज बहार पडथो के.

६ नवतत्त्वविस्तरार्थः ५० फरमानु डेपीसाइजमां	३-०-०
७ दण्डकविस्तरार्थः २५ फरमानु डेपीसाइजमां	१-८-०

मळवानु ठेकाणु:-

श्रीजैनग्रन्थप्रकाशक सभा.

धीकांया, शेठ जेर्गीगभाइनी बाटीमां

जैन एडवोकेट प्रेस—अमदावाद.

